Ioan Silviu Nistor

ISTORIA ROMÂNILOR DIN TRANSNISTRIA

Editura Eminescu

IOAN SILVIU NISTOR

ISTORIA ROMÂNILOR DIN TRANSNISTRIA

Coperta de DANIEL NICOLESCU

IOAN SILVIU NISTOR

ISTORIA ROMÂNILOR DIN TRANSNISTRIA

organizarea, cultura şi jertfa lor

Editura Eminescu
1995

Carte finanțată de Ministerul Culturii
I.S.B.N. : 973-22-0425-7

CUVÎNT INTRODUCTIV

Lupta pentru afirmare națională și unitate politică a românilor a intrat în faza sa decisivă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, după ce a înregistrat o suită întreagă de succese de-a lungul secolului al XIX-lea. Orizontul etnic românesc se deschide astfel tot mai mult și, rînd pe rînd, comunitățile etnice românești — situate în afara grupului etnic compact, se înfățișează atenției opiniei publice: aromânii, meglenoromânii, istroromânii, românii din Bulgaria, cei din Ungaria, Moravia, Silezia, Polonia etc.

Totuși una dintre comunitățile românești a rămas mai puțin remarcată. Este vorba de românii de peste Nistru, care s-au menținut în conul de umbră, datorită în principal a două cauze. Pe de o parte integrarea lor în Imperiul rusesc, colos aflat în ofensivă, mereu amenințător spre teritoriile naționale românești, tendință concretizată prin raptur succesive (1774, 1783, 1792, 1812), ceea ce neutraliza, sau chiar excludea, orice tentativă de exprimare a unor interese și afinități etnice. Pe de altă parte, răpirea și anexarea Basarabiei în 1812 a dus la concentrarea întregii atenții asupra acestei provincii românești, în perspectiva eliberării și unirii ei cu România; teritoriul dintre Prut și Nistru focalizînd întreaga atenție și constituind astfel un paravan care făcea greu disociabilă și identificabilă problema Transnistriei.

Prima punere în lumină are loc abia în pragul secolului al XX-lea, cînd Teodor Burada efectuează două călătorii (în 1893 și 1906) în Transnistria, descoperind și făcînd publice amploarea și autenticitatea vieții românești de aici. Declanșarea și desfășurarea primului război mondial și izbucnirea revoluției ruse aduc cu toată puterea în fața opiniei publice românești problema românilor transnistrieni; ei fiind primii care s-au pronunțat încă de la 17 de-

cembrie 1917, la Congresul de la Tiraspol — pentru unirea cu România. Părea un adevărat miracol afirmarea națională și politică a acestei ramuri vînjoase a neamului nostru, despre care românii din țară știau prea puțin.

S-au găsit minți luminate care au înțeles imediat situația și au procedat în consecință. Primul a fost marele nostru savant, Nicolae Iorga, care în 1918 tipărește un studiu despre românii de peste Nistru, iar în 1925 publică ediția în limba franceză pentru a aduce chestiunea în fața opiniei publice europene. Exemplul lui este urmat de către alți învățați: D. Drăghicescu și Murgoci (1919), Ion I. Nistor (1925), N.P. Smochină (1930, 1938), toate aceste apariții editoriale (de regulă studii de mică întindere sau broșuri) fiind completate de o seamă de articole apărute în presa anilor 1925—1940. Crearea în 1924 a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești transnistriene amplifică importanța acestei probleme.

Evenimentele celui de-al doilea război mondial conferă noi dimensiuni problemei românilor transnistrieni. Ca urmare a desfășurării operațiunilor militare, Transnistria geografică și istorică ajunge în 1941 sub administrație românească fiind organizată ca o provincie autonomă. Faptul va impulsiona o altă serie de scrieri: P. St. Iliin (1941), N.P. Smochină (1941, 1942), E. Diaconescu (1942), V. Netea (1943) etc., activitate editorială susținută, de asemenea, de o presă — inclusiv cea oficială — activă și nuanțată.

După anul 1944, o dată cu extinderea cortinei de fier și asupra României, o tăcere grea, care durează 45 de ani, se lasă în ceea ce privește chestiunea Transnistriei. Vechile lucrări și colecții de presă sînt depuse la fondul secret, iar uitarea își țese necontenit zăbranicul. Cînd în 1980 am început să cercetez discret această problemă, entuziasmat de amploarea și importanța ei, i-am relatat d-lui acad. Ștefan Pascu despre rezultatele la care am ajuns, insistînd asupra Congresului de la Tiraspol. Domnia sa m-a îndemnat să continui cercetarea, întrucît chestiunea este extrem de puțin cunoscută, apreciind că sînt doar cîteva persoane în țară care au cunoștință de această importantă problemă a istoriei noastre.

Revoluția română din decembrie 1989, care a înlăturat regimul comunist, permițînd reconsiderările și dezvăluirile care au devenit atît de necesare, ne-a permis să ne lămurim asupra normelor oculte care guvernau studiul și cunoașterea istoriei. Ordinul N.K.V.D.-lui din 2 iunie 1947, purtînd consemnul „Strict secret"

trimis de la Moscova serviciilor secrete din țările ocupate (exemplarul descoperit aparține celui polonez), precizează la art. 36: „Trebuie să fie inițiată organizarea unor acțiuni ... care să sărbătorească lupta băștinașilor împotriva cotropitorilor (exclusiv rușii, îndeosebi nemții) și care să popularizeze lupta pentru socialism". De asemenea, art. 37 prevede: „Pe plan local este interzisă apariția unor opere despre acei băștinași care înainte de revoluție și pe perioada celui de-al doilea război mondial au trăit la noi". („Literatura și arta" — Chișinău, 1990, din 7 iunie, p. 8. Apud Gh. Buzatu, **Războiul mondial al spionilor (1939-1989)**, *Iași, 1991, p. 216.)*

O dată cercetarea încheiată, am elaborat prezenta lucrare, care a rămas apoi în sertar timp de zece ani. Obiectivul urmărit de noi a fost aprofundarea investigațiilor științifice — în limitele posibilităților —, realizarea unui studiu de sinteză care să urmărească procesul istoric, în continuitatea și amploarea sa, din antichitate pînă la 1944, tratarea fenomenelor în spirit critic, cu disocierea aspectelor și tendințelor în care acesta s-a configurat. La pregătirea pentru tipar a fost necesară o revedere a textului și cuprinderea unor noi surse bibliografice și documentare. Am fost deosebit de bucuros să primesc în ultimul moment studiul publicistic semnat de Nicolae Dabija, **Moldova de peste Nistru — vechi pămînt strămoșesc**, *apărut la Chișinău în 1990, în care cunoscutul poet basarabean realizează o demonstrație convingătoare, îmbinînd sensibilitatea de poet cu rigoarea documentului. Respectivul studiu a fost elaborat și publicat în împrejurările în care s-a autoproclamat Republica Nistreană (Pridnestrovskaia Moldavskaia S.S. Respublika) — moment grav, consecință directă a politicii bolșevice de deznaționalizare și asimilare prin deportări ale populației locale și colonizări de ruși și ucrainieni, care s-au grăbit să înlăture și să distrugă cu înverșunare tradiția națională a localnicilor.*

O dată lucrarea încheiată, o punem la îndemîna cititorilor, cu dorința sinceră de-a face cunoscut un capitol de o însemnătate apreciabilă și cu adînci semnificații în peisajul larg al istoriei noastre naționale. Gîndul nostru se îndreaptă îndeosebi către tinerii patriei, care au fost în primele rînduri ale revoluției, în speranța că în studiile ce le vor efectua și în pregătirea pentru viață să nu mai cunoască cenzura, prohibiția valorilor culturale autentice, iar adevărul istoric în întregul său să le stea tot timpul la îndemînă spre cunoaștere și cinstire.

Cluj-Napoca, 24 mai 1991

I. EVOLUȚIA ȘI ORGANIZAREA COMUNITĂȚILOR ROMÂNEȘTI DE DINCOLO DE NISTRU

1. *Transnistria ca noțiune geografico-istorică și toponomastică*

Teritoriul cuprins între Nistru și Bug — limitat la nord de o linie ce trece de la Movilău la Smerinca și coboară apoi pe apa Bugului pînă la malul Mării Negre — a format, din evul mediu și pînă astăzi, Transnistria geografică și istorică. Zona pe care s-a desfășurat istoria românilor transnistrieni este însă mult mai întinsă, mergînd la nord pînă în stepele Podoliei, iar la răsărit pînă la Nipru. Elemente răzlețe se aflau și dincolo de acest fluviu, spre Harkov, iar la sud pînă pe coastele Crimeii și spre Caucaz, fără a mai vorbi de cei aproximativ 200.000 de români strămutați în Siberia, înainte de 1940.

Categoria geografică și istorică de *Transnistria* are, așadar, două accepțiuni : una mai restrînsă în care populația românească este densă și una mai largă care cuprinde toate comunitățile românești de dincolo de Nistru (anticul Tyras), din Rusia, limitîndu-se totuși la Nipru. Numele de *Transnistria* semnifică — cum arăta în 1941 prof. Radu Vulpe — Moldova de peste Nistru.

Românii au trăit în Transnistria propriu-zisă în mase compacte alături de ucrainieni, ruși, germani, evrei, armeni, bulgari. În patrulaterul format de orașele Soroca-Balta-Ananiev și Tiraspol, românii erau în majoritate covîrșitoare, iar pe malul stîng al Nistrului satele românești se întindeau pe o suprafață de 30 — 40 km adîncime, de la Movilău pînă la Ovidiopol, în fața Cetății Albe. În acest fel Nistrul, privit din punct de vedere etnografic, poate fi considerat un rîu românesc. Dar așezările românești se depărtează de Nistru, ating Bugul și, trecînd de acest rîu, ajung pînă la Elisabetgrad. Localitățile românești dintre Nistru și Bug se grupează în jurul orașului Balta și se înșiră în două direcții : Balta-Iampol și Balta-Tiraspol. Un alt grup

de așezări românești se găsește de-a lungul Bugului, mai puține pe malul drept, numeroase pe malul stîng, care era locuit în mare parte de români. Dincolo de Bug se află un nou grup de sate românești înșirate pe direcția Olviopol-Elisabetgrad. Satele românești sînt așezate în genere de-a lungul văilor fertile ale rîurilor și fluviilor, în zonele cele mai productive și mai propice pentru agricultură, de unde rezultă vechimea și organizarea lor gospodărească. Românii au întemeiat și construit în Transnistria mai multe orașe cu caracter românesc precum : Movilău, Balta, Dubăsari, Grigoriopol, Tiraspol, Elisabetgrad.[1] Ca formă geografică și ca structură geologică, Transnistria se aseamănă, în linii generale, cu Basarabia.

Prin urmare, *Transnistria* ca noțiune geografico-istorică și toponomastică, semnificînd țara sau teritoriul de dincolo de Nistru, aparține gîndirii și conștiinței naționale românești, fiind formulată în această accepțiune după 1918 (chiar dacă termenul apare disparat și în evul mediu, dar cu alte conotații și sensuri). Proiectarea acestei realități etno-sociale este făcută privind lucrurile dinspre România și de pe poziții românești, implicînd conștiința existenței unei puternice comunități, rămasă în afara statului național unitar român. Implicit, se mai înțelege atenția care trebuie acordată în viitor acesteia și, probabil, sentimentul de insatisfacție că acest lucru nu a fost suficient cunoscut și urmărit pe parcursul luptei pentru înfăptuirea României Mari. Folosirea acestei noțiuni mai presupune oblăduirea de care este îndreptățită să se bucure în continuare această regiune din partea statului român în noua sa configurație și cu noua sa autoritate ; aici viețuind cea mai puternică comunitate națională rămasă în afara noilor frontiere, evident dintre cele care au continuat să trăiască în contact direct, fiind despărțită doar de firul unei ape.

2. *De la Tyrageția la Țara Bolohovenilor. Emigrări și colonizări românești*

Rădăcinile istorice ale acestei situații etno-demografice sînt însă mai adînci. Numele antic al Transnistriei era Tyrageția, adică Geția (Dacia) de la Tyras (Nistru). Cînd grecii au venit în vestul și nordul Mării Negre, prin secolul VII î. Cr., ei și-au nu-

mit coloniile, în general, după numele indigene ale marilor rîuri la gura cărora le așezau : Tyras după Tyras, Histria după Istros Tyrageții erau populația getică de la Nistru. Orașul Tyras—colonie milesiană pierdută în stepele tyrageților— se afla așezat în apropierea limanului Nistrului, pe vatra orașului Cetatea Albă.

Din descrierile lui Herodot, care a călătorit în secolul V î.Cr. prin aceste locuri, completînd știrile așa de rare dinaintea lui cu o serie foarte bogată de nume de ape, și care a cunoscut Olbia, reiese că pe la mijlocul secolului V î.Cr. sciții erau încă barbarii care stăpîneau autoritar acele părți, casa regală scită avîndu-și reședința și palatul clădite— cu toată arta și luxul grecesc— chiar la Olbia. Geții— populația băștinașă, anterioară sciților în aceste regiuni— au trebuit să fie în acest timp mult slăbiți de presiunea scitică și, în parte, împinși spre nord-vest și sud-vest. O reacție getică de puternic reflux etnografic a avut loc din nou în secolul IV î.Cr. sub presiunea celtică dinspre apus și abia după Atheas. Dromichaites este primul rege get care reușește să refacă unitatea getică pînă în stepa ucraineană. Marele rege Burebista a stăpînit pînă la gurile Bugului, cetatea Olbia de la estuarul Bugului fiind cuprinsă în granițele puternicului și întinsului său regat.

Inscripțiile găsite la Olbia, și în general în sudul Rusiei, dovedesc că în vremea elenistico-romană Olbia nu era mai puțin geto-tracică decît Tyras, Histria sau Tomis, iar descrierile vieții getice de la Olbia, de pe vremea lui Traian, făcute de Dio Crisostomus, nu sînt mai puțin fondate ca descrierile vieții getice de la Tomis, pe vremea lui Augustus, făcute de Ovidiu. În realitățile și toponimia greco-romană își au obîrșia denumirile principalelor orașe ale Transnistriei, ca efect al interesului deosebit pe care împărăteasa Ecaterina a II-a și lumea intelectuală a Rusiei îl arătau pentru amintirile antichității, cu observația că ele au fost localizate greșit. Astfel, Tiraspol este departe, în amonte pe Nistru, față de colonia grecească Tyras, toponimul păstrîndu-și valabilitatea doar în accepțiunea de orașul de pe (fluviul) Tyras Ovidiopol = orașul lui Ovidiu (dar care a stat, de fapt, la Tomis) ; Olviopol = orașul Olbiei (și el la distanță de vatra anticei Olbia) ; Odessa = Odessos (care a fost situat, de fapt, pe teritoriul Bulgariei = Varna de astăzi).[2]

Se știe că la începutul evului mediu, slavii de răsărit i-au numit pe români volohi. Cronicarii secolului al XII-lea pomenesc

de „Țara Bolohovenilor" (Volohovenilor), pe la 1150 fiind atestat în analele rusești orașul Bolohov (consemnat uneori și cu numele de Borohov). Istoricul rus N.P. Karamzin scria în1892, în volumul al IV-lea al *Istoriei Imperiului rus*, că orașul Bolohov se află în guvernămîntul Podoliei, pe drumul de la Kiev la Halici. Formațiunea politică a bolohovenilor era organizată în chip asemănător celorlalte formațiuni românești, avînd sate, orașe și organizații administrative proprii, independente—cnezate și voievodate—, înainte de mijlocul secolului al XII-lea. Bolohovenii apar ca un element dîrz, condus de cneji și voievozi, în continuă frămîntare războinică, apărîndu-și teritoriile, organizarea obștească și vechile autonomii. Au fost identificate patru localități cu numele de Bolohov pe Nistrul superior, ceea ce arată că Țara Bolohovenilor s-a întins la sud-vest de Halici, de la poalele Carpaților nordici pînă dincolo de Colomeea, în sud pînă la Prut și la nord pînă aproape de Lwow, adică este vorba de comunitățile cunoscute în vechea istoriografie sub numele de „vlahii din Galiția". Așadar, formațiunea politico-militară a bolohovenilor poate fi localizată în nordul Basarabiei și Transnistriei, de o parte și de alta a Nistrului superior.

Bolohovenii joacă un rol politic important în regiune. Astfel, la 1231 intervin în luptele dintre regele Ungariei și cnezatul Haliciului, luînd partea celui dintîi, iar în 1235, în împrejurările luptelor dintre cnezatele Kievului, Cernigovului, Mazoviei și Haliciului, ei se aliază cu halicienii. Ulterior, extinderea și întărirea statului halician a început să stînjenească dezvoltarea liberă a bolohovenilor, cneazul de Halici-Volînia căutînd să-i subjuge pentru a le răpi pămînturile, ceea ce i-a îndemnat pe bolohoveni să adopte față de tătari o atitudine diferită de cea a cnezatelor rusești, păstrîndu-și astfel independența. Pentru acest lucru, cneazul Daniil Romanovici de Halici-Volînia (1245-1264) organizează în 1257 o expediție împotriva lor, distrugîndu-le orașele, fără însă a reuși să-i supună. Satele bolohovene s-au condus după vechiul drept românesc (*jus valachicum*), organizația acestora fiind întărită cu elemente de origine transilvăneană (maramureșeană) și moldoveană.

Învățatul rus Emil Kaluźniacki, profesor la Universitatea din Cernăuți, a dovedit că bolohovenii erau români care locuiau dincolo de Nistru, în părțile Podoliei și Volîniei. Voievodatul bolohovenilor era format din mai multe cnezate, care își aveau

centrele în orașele : Cudinca (Cudin), Derevici, Gubin, Deadicov, Beloberejie, Cerneatin. O semnificație aparte o are orașul Jedecev, care era vechea localitate unde se ținea scaunul de judecată a bolohovenilor (*iudicatio - iudiciarius*), de unde provine denumirea latină a orașului. Același istoric, Emil Kaluźniacki, subliniază că în vechile acte orașul Jedecev se numea „orașul vlahilor" („Villa Valachorum dicta").[3] Acest centru al bolohovenilor a rămas neocupat, ceea ce a permis populației românești de aici să-și continue existența în forme de organizare specifice. Între voievozii bolohovenilor, mai cunoscuți sînt Alexandru din Belț și Gleb al lui Ieremia.[4]

Populației românești băștinașe i s-au adăugat numeroase contingente venite de peste Nistru. „Sporirea populației, îngustarea hotarelor prin așezarea de coloniști străini, nestatornicia vremurilor și îndeletnicirea cu păstoritul care reclamă pămînturi largi și întinse, mînau fatal pe români pe calea pribegiei." Ei porneau să cuprindă zări tot mai largi și să se răspîndească tot mai departe de leagănul obîrșiei lor. În Tratatul de pace turco-polon din 1577 se prevăzu o dispoziție, prin care se îngăduia păstorilor români de a trece Nistrul cu turmele lor și a pășuna în cîmpiile transnistriene.[5]

Pentru negoțul cu răsăritul, spre Crimeea și mare, treceau pe aici drumurile mari comerciale. Paza cetăților, tîrgurilor, porturilor, straja hotarelor, ca și cărăușia se făceau de moldoveni sub conducerea unor pîrcălabi destoinici, ei apărînd nu numai malul drept al Nistrului, ci și cel stîng. În acest chip, grupuri de moldoveni s-au așezat și în stînga Nistrului. Au loc chiar, în secolele XIV—XVI, în regiunea Volîniei, organizarea de colonii militare compuse din români și conduse de căpitani precum Milescu, Cozma etc. În căutarea motivației acestor deplasări, trebuie apreciată și marea bogăție a pămîntului, cît și libertatea de muncă și de viață de aici. Rolul militar îndeplinit de români în părțile orientale, adiacente teritoriului lor etnic, era în strînsă legătură cu virtuțile ostășești recunoscute de vecini. Așa se face că cetatea genoveză Caffa din Crimeea își recruta gărzile la Cetatea Albă, la Suceava și în Valahia. Mai mult, fortăreața din Lerici a fost stăpînită între 1455 și 1475 de către Ștefan cel Mare.

Peste Nistru (hotarul politic al neamului românesc, nu însă și cel etnic) se așezau de obicei și pretendenții la domnie alungați, împreună cu sprijinitorii lor, ca și prietenii și partizanii

domnilor detronați sau decapitați. Boieri și chiar domni ca Petru Șchipul căutau să obțină cetățenia polonă, și o dată cu ea să dobîndească moșii, pe care le alegeau în Podolia (jumătatea de nord a Transnistriei), unde pe un pămînt nou, mai puțin populat, li se deschideau vaste posibilități de activitate. Așa se face că un Luca Stroici, un Balica, un Costin (tatăl lui Miron cronicarul), ca și toți membrii familiei Movilă, au putut introduce dincolo de Nistru „puternica viață de plugărie a țării lor moldovenești". Deși aceste moșii au trecut în bună parte la poloni, prin căsătoria fetelor românce cu nobili polonezi, mai tîrziu, cînd alți moldoveni au fost siliți de luptele politice a trece hotarul, precum Moise Movilă, Miron Barnovschi, mai apoi Ștefan Petriceicu, gospodăria moldovenească din Transnistria s-a primenit și fortificat, păstrîndu-și specificul ei, constituind un factor purtător de cultură românească. Există multe hrisoave prin care boierii grăniceri erau investiți de domn să ia vamă de la podurile umblătoare de pe moșiile lor, sau chiar să dureze poduri stabile, semn că Nistrul conta ca o apă românească. La Dubăsari la Rîbnița, predominau românii stabiliți acolo în ciuda tuturor vitregiilor sorții. Transnistrienii stăpîneau vetrele și ogoarele satelor după aceleași legi și datini românești. În șirul principalelor momente ale așezărilor peste Nistru nu trebuie uitat nici episodul domniței Ruxandra, fiica lui Vasile Lupu și soția lui Timuș Hmielnițchi, care a făcut din Rașcov reședința sa și din regiunea înconjurătoare un centru de civilizație românească. Mai apoi Rașcovul trece în proprietatea mănăstirii Golia din Iași, care-l păstrează pînă la 1812.[6]

Zonă de interferență a diferitelor tendințe expansioniste, Transnistria a cunoscut atît efectele anarhiei feudale de tip european, cît și invaziile de tip asiatic, fapt pentru care istoria militară a românilor transnistrieni este deosebit de interesantă, ca și contribuția pe care ei au adus-o în acest domeniu, în cadrul diferitelor alcătuiri politice. Întrucît statul lituanian avea nevoie de ostași pentru apărarea pămînturilor de năvălitori, a acordat și danii de moșii; din toate părțile au început să vină fugari, dispuși să devină oșteni: din Moldova, din Polonia și din Rusia. Astfel marele-duce Cazimir face colonizări militare, în 1482 în ținutul Smolensk, iar la 1487 în voievodatul Kievului, românii aflîndu-se la posturile de comandă în toate aceste colonii. S-a ajuns la situația cînd spre sfîrșitul secolului al XVI-lea această

organizație, care păstra multe din sistemul confederației bolohovene, deveni un pericol pentru statul polon, regele dînd un edict spre a limita posibilitățile lor de acțiune.

3. *Rolul militar important al românilor în Secea Zaporojeană și Ucraina*

Măsura mai sus amintită a făcut ca în veacul al XVI-lea centrul de rezistență militară să se mute în regiunea sălbatică a Niprului inferior, la pragurile (cataractele) acestui fluviu, unde se constituie o organizație politică numită Secea Zaporojeană (*Za-porogi = la praguri*). Această alcătuire politico-militară se compunea în bună măsură din români — de aceea unul din cele mai mari praguri ale Niprului se numea Voloșchii (Românesc) —, polonezi, ruși etc. Ei au fost numiți *cazaci* — care în limba tătară înseamnă *pribegi*. Erau fugari din Moldova, Polonia și Rusia, o adunătură de pribegi din toate neamurile, expresie a unor nemulțumiri economice și sociale ale țărănimii; unii ce făptuiseră ceva în țara lor și căutau scăparea, alții fugiți de tirania boierilor și nobililor, sau mînați de ambiții, ori de dorința de a trăi în libertate. Trebuie specificat că în statele din răsăritul Europei a sfîrșitului de secol al XVI-lea este instituită șerbia în forma ei clasică, ceea ce a produs reacții puternice în rîndul țărănimii aservite. Mulți s-au așezat în zona celor trei praguri ale Niprului, fapt pentru care li s-a spus cazaci zaporojeni (pribegi de la praguri). Erau sub ascultarea formală a crailor leșești, trăiau slobod, în modul de viață specific oștenilor, ocupîndu-se cu agricultura, vînătoarea și pescuitul. În preocupările lor intrau — pe lîngă paza drepturilor și pămînturilor lor — și incursiunile în statele din apropierea lor, devenind spaima feudalilor din aceste țări. Fiind așezați la marginea teritoriilor stăpînite de polonezi, regiunii i s-a spus *Ucraina* (*=margine*). Ucraina devine astfel locul de întîlnire a tuturor răzvrătiților, în secolul al XVI-lea numărul lor mărindu-se cu numeroși iobagi, care părăseau moșiile boierești spre a scăpa de dijme și robote. Cu timpul cazacii devin o forță militară remarcabilă.

Este important de remarcat că scriitorii ruși consideră că formațiunea căzăcească s-a organizat după modelul și felul Țării

Bolohovenilor, în confederație de orașe și cu conducători (atamani), aleși de către populație ; cazacii fiind constituiți din punct de vedere militar în sotnii (unități formate din o sută de oameni), comandate de un căpitan (sotnic). Mai multe sotnii formau un regiment pentru fiecare reședință de oraș, comandat de un colonel (polcovnic), iar la ziua hotărîtă se alegea hatmanul (marele comandant). Statul cazacilor era un fel de republică, care desigur că pentru secolul al XVI-lea constituia un pericol pentru marile interese ale panilor polonezi, ce le subjugaseră primele așezări, tinzînd să ocupe pămînturile acestora pînă la Marea Neagră. Pericolul era cu atît mai mare cu cît forța militară căzăcească ajungea la 50.000 de cazaci înarmați.

O dovadă concludentă a faptului că forma de guvernămînt a cazacilor a fost constituită după modul de organizare a formațiunii politice a bolohovenilor, este aceea că un contingent important al primilor cazaci a fost format din români. În sprijinul acestei teze vine și argumentul că o serie de izvoare ruseşti îi arată pe români în calitate de conducători ai cazacilor. Într-adevăr, de timpuriu, românii sînt primii care se remarcă în calitate de conducători ai cazacilor. *Ioan Nicoară Potcoavă* — armean, născut în Moldova, dar care se declara român — a fost primul hatman ales de întreaga Secе Zaporojeană, pe care o organizează și îi impune o disciplină fermă. Cazacii îl ajută, în 1577, să ocupe pentru scurt timp tronul Moldovei. Soarta năpraznică a lui Ioan Potcoavă, care și-a găsit în curînd moartea la Liov, nu i-a împiedicat pe alți pretendenți transnistrieni să-și încerce norocul : Petre Lungu, Petre Cazacu etc., care-și află, în scurtă vreme, același sfîrșit tragic ca și Potcoavă.[7]

Trebuie arătat că organizarea structurilor politico-militare și acțiunile de anvergură ale cazacilor sînt determinate de măsurile de represalii contra libertăților lor, întreprinse de regii polonezi. Cei care vor conduce insurecția căzăcească vor fi tot români — ei deținînd funcția politico-militară supremă, aceea de hatman. Astfel *Ion Grigore Lobodă* exercită aceste prerogative între anii 1593 — 1596, iar în anul 1597, cînd stăpînirea poloneză caută o cale de împăcare, recunoaște ca superior al cazacilor pe *Tihon Baibuza*. Filiația românească la funcția de hatman este continuată prin *Samoilă Chișcă* la 1600—1602 și 1621 ; *Ion Sîrcu* la 1659—1660, 1663—1668 și 1673—1680 ; *Opară* la 1668 ; *Trofim Voloșanin* (*Românul*) la 1681, *Ion Șărpilă* la 1694, vajni-

cul *Timotei Sgură, Dumitru Hunu*. Dar cel mai important român, care a deținut funcția de hatman al Ucrainei, a fost *Dănilă Apostol* între anii 1727 — 1734. El devine erou legendar al cazacilor, jucînd un rol important în apărarea independenței Ucrainei la începutul secolului al XVIII-lea. A fost unul dintre primii luptători care au arătat ucrainienilor că Rusia caută să le restrîngă libertățile și să îi supună.

O altă demnitate importantă în Secea Zaporojeană deținută de români a fost aceea de judecător principal, ilustrată de Ion Burnuz la 1769, Andrei Casapu la 1772 și Nicolae Casapu la 1773 — 1774.

În timpul hatmanului Bogdan Hmielnițchi, între coloneii (polcovnicii) ce comandau unitățile de cazaci, o bună parte sînt români. Astfel: Toader Lobădă, polcovnic de Pereiaslav, Martin Pușcariu, polcovnic de Poltava, Burlă, polcovnic de Gdańsk, Pavel Apostol (tatăl hatmanului Dănilă Apostol), polcovnic de Mirgorod, care în 1659 ajunge locțiitor al hatmanului Ucrainei. Eremie Gînju, polcovnic de Uman, este pomenit în cîntecele ucrainene ca erou zaporojean viteaz și popular, tot aici fiind amintit Dimitrie Băncescu, brigadierul (generalul de brigadă), comandant al regimentului Slobodean, și Varlam Buhățel, de asemenea, brigadier. Dumitrașcu Raicea devine la rîndul său polcovnic de Pereiaslav și joacă un rol important în organizația cazacilor, ambiționînd să ajungă hatman.

Românii transnistrieni joacă un rol important și în activitatea diplomatică a formațiunii politice căzăcești. Astfel, Pavel Apostol, Dumitrașcu Raicea, Grigore Gămălie, polcovnic de Lubensk, Grigore Cristofor, căpitanul Rașcovului — orașul de reședință a domniței Ruxandra — Ion Ursu, căpitan de Poltava au luat parte activă și sînt semnatari ai Tratatului dintre Ucraina și Rusia lui Alexei Mihailovici, încheiat în 1654. Fiul mai mare al lui Dănilă Apostol — purtînd numele bunicului: Pavel Apostol — ajunge și el polcovnic de Mirgorod, iar fiul cel mic, Petru Apostol, este numit polcovnic de Lubensk. Se apreciază că părintele acestora, hatmanul Dănilă Apostol (1727 — 1734) a fost ultimul dintre marile personalități ale cazacilor, provenite din rîndul românilor, care și-a jertfit avutul, libertatea și viața pentru apărarea drepturilor și libertăților cazacilor. După aceea rolul căzăcimii scade, iar pe timpul împărătesei Ecaterina a II-a

BIBLIOTECA ȘTIINȚIFICĂ CENTRALĂ a A.Ș. a PRIMOVEI

independența ei este desființată, fiind reorganizată conform legilor statului rusesc.

În cadrul organizației militare a Secei Zaporojene s-au făcut remarcați și alți români, polcovnici și comandanți de unități cazăcești precum : Țopa, Scapă, Țăranu, Moldovan, Munteanu, Procopie, Ștefan Desălagă, Drăgan, Ignat Gologan, Pavel Polubotoc, Vasile Cociubei, Constantin Turculeț, Apostol Chigheci, Grigoraș, Bogdan, Radul, Focșa, Basarab, Grigorcea, Borcea etc. Ei se sprijineau pe contingentele naționale — românii care intrau în număr mare în organizarea seciurilor. Românii din Zaporoje au participat, în calitate de delegați, la congresul convocat la Moscova de Ecaterina a II-a, reprezentînd interesele poporului. Ulterior, generalul Ciorbă și coloneii Mîndra, Ghinea și Brînca s-au pus în serviciul Rusiei.[8]

Despre rolul românilor transnistrieni s-au păstrat numeroase mărturii, care încearcă și estimări privitoare la numărul lor. Starostele din Lemberg, Samuel Kuszewicz, martor ocular, precizează că românii dintre Nistru, Bug și Nipru „sînt urmașii dacilor și au prețioase virtuți militare", iar la asediul Liovului de către Bogdan Hmielnițchi „cohortele de veterani ale dacilor transnistrieni (Veteranae Dachorum Transnistrianorum cohortes) au luptat în centrul liniei de foc". De asemenea, la lupta de la Berestezko din 1651 împotriva polonilor au participat și „4.000 de daci transnistrieni".

În urma luptei de la Zborov din 5—6 august 1649, în care Hmielnițchi, în fruntea oștirii ucrainene, înfrînge oastea regelui polon Jan Cazimir, după scriptele tratatului încheiat în urma bătăliei, în armata ucraineană erau peste 10.000 de români. Comandanți de regimente și mai ales de companii, români, figurează aproape în toate unitățile.[9]

Pacea de la Andrusovo din 30 ianuarie 1667, încheiată între Polonia și Rusia, împarte Ucraina între cele două puteri, cu Niprul ca hotar despărțitor. Ucraina răsăriteană cu Smolenskul și Kievul revin Rusiei, iar Ucraina apuseană revine Poloniei. În amîndouă aceste Ucraine erau mulți români care ocupau importante posturi de conducere, încît, la un moment dat, se ridică chiar proteste din partea elementului slav ucrainean împotriva lor.

Numărul românilor din Transnistria sporește în această perioadă. Sub Gheorghe Ștefan (1653—1658), urmașul lui Vasile Lupu, „țara era bîjenită", tătarii din Bugeac prădară și jefuiră

Moldova în mod cumplit, astfel că mulți locuitori treceau Nistrul și se așezau în Podolia sau Ucraina hanului. În plus, între 1650—1661 au fost luați de tătari și duși în robie peste Nistru peste 50.000 de munteni și peste 20.000 de moldoveni. Așadar, la ceilalți factori amintiți, care au determinat strămutarea la răsărit de Nistru a românilor din Principate, se adaugă năvălirile tătarilor, turcilor, polonilor, cazacilor și rușilor, cu prilejul cărora au fost luați și duși în robie peste hotare mii și mii de români, fenomen care se va amplifica în secolul al XVIII-lea. Își arată efectele nefaste birurile atît de apăsătoare, nu numai în timpul fanarioților, ci și al altor domnii de mai înainte, care i-au făcut pe țărani să plece în pribegie și să treacă hotarele.[10]

Prin Tratatul de la Juravna din 17 octombrie 1676, încheiat între Polonia și Turcia, regele Jan Sobieski recunoaște stăpînirea otomană asupra Podoliei și Ucrainei apusene, iar în schimb sultanul acceptă ca polonezii să înceteze plata tributului către turci. La scurtă vreme, Poarta otomană îl numește (în 1681) pe *Gheorghe Duca*, voievodul Moldovei, și în demnitatea de hatman al Ucrainei apusene. În același timp, în Ucraina răsăriteană erau organizate regimente (polcuri) de români, conduse de coloneii (polcovnicii) Paladi, Rîngaș și Abazin. Duca Vodă s-a ocupat îndeaproape de repopularea și înviorarea economică a Transnistriei, acordînd coloniștilor privilegii și scutiri de dări pe timp de 15 ani. Chiar unii istorici ruși îl consideră pe Duca „cel mai sistematic și mai bun colonizator". El și-a ridicat case domnești la Țigănauca, pe Nistru, în fața Sorocii, și altele în satul Peștera, pe valul Bugului, la marginea tîrgului Nemirova, unde era și a doua capitală a țării. Astfel, această țară bogată, dar mereu pustiită, a primit un nou și puternic impuls de viață agricolă și comercială activă datorită moldovenilor.

În Moldova, Duca Vodă „începu a scoate multe și grele dări pe boieri și pe țară", ceea ce stimula în fapt imigrarea. Lăpușnenii, sorocenii și orheienii s-au răsculat împotriva domnului, sub conducerea căpeteniilor lor, stolnicul Mihalcea Hîncu și a serdarului Durac. S-au mai produs mișcări sub conducerea lui Constantin Clucerul, ori a hatmanului Hăbășescu, ca și desele răzvrătiri ale răzeșilor. Ele fiind înăbușite, numeroși răsculați au fugit peste Nistru.

Prin urmare, între 1681—1683, Gheorghe Vodă Duca avea în stăpînirea sa toate teritoriile dintre Carpați și Nipru. În vre-

mea lui românii transnistrieni s-au întărit mult cu noi contingente de pribegi de dincoace de Nistru. Duca Vodă nu numai că nu se împotrivea, ci chiar încuraja acest exod pentru că elementul românesc îi era necesar în Ucraina, pentru a-şi putea răzima puterea pe ei, faţă de nestatornicia cazacilor, în care elementul slav începuse să predomine. El cuprinsese acolo pămînturi întinse şi avea nevoie de forţa de muncă pe care o aducea din Moldova. O parte dintre boieri au urmat pilda domnului şi s-au înfiripat multe sate româneşti noi. Duca se gîndea că dacă va pierde domnia Moldovei, atît de disputată, va putea păstra hătmănia Ucrainei—fapt cu atît mai posibil cu cît el era printre cei dintîi care deschideau şirul hatmanilor sub suzeranitate otomană, Ucraina apuseană avînd, din acest punct de vedere, acelaşi statut ca şi Ţările Române. Urmaşii lui Duca Vodă au fost polcovnicul *Ştefan Movilă*, *Dimitrie Cantacuzino* şi *Enc Drăghinici*, care întregesc astfel numărul românilor ce au deţinut funcţia supremă a Ucrainei, aceea de hatman. Alţi conducători importanţi ai românilor transnistrieni au fost Simeon Paliş şi Sandu Colţea.[11]

Numeroasele împrospătări cu etnici români ale populaţiei transnistriene au făcut ca participarea acestora la acţiunile militare să fie remarcabilă. În luptele de la Leahovici, la 1706, numărul ostaşilor români se ridică la 8.000, iar mai pe urmă numărul lor ajunge la 10.000. La asediul Poltavei, cavaleria română constituia avangarda regelui Suediei, Carol al XII-lea, iar în armata lui Petru I cavaleria română număra 4.000 de oşteni, fiind comandaţi de Apostol Chigheci.

Generalul Münnich, comandantul armatei ruse din Moldova în războiul ruso-turc din 1735—1739, propunea în 1737 ţarinei Ana Ivanovna să se folosească de virtuţile ostăşeşti ale românilor. Drept urmare, împărăteasa, constatînd că „românii sînt iscusiţi în mînuirea armelor şi că au luptat cu mare vitejie", hotărăşte constituirea Corpului de armată românesc, care este pus sub comanda prinţului Cantemir, general, fiul domnitorului Dimitrie Cantemir. Disciplina militară era, în cadrul acestei mari unităţi, cea din Moldova, iar steagurile militare aveau, sub vulturul bicefal imperial, stema Moldovei. De asemenea, uniforma ofiţerilor şi ostaşilor era cea moldovenească. Corpul avea biserică şi preot unde serviciul religios se făcea în limba română. Corpul de armată românesc a adus multă glorie oştirii ruseşti, în special în luptele contra turcilor.

Bilanțul favorabil al acestei experiențe a făcut ca pe la 1770 să se mai formeze două regimente de cavalerie : unul muntenesc comandat de colonelul Grigore Buhățel și unul moldovenesc care este dus la Kiev, Samara și Orenburg, moldovenii intrînd în cătăcimea de Orenburg și formînd unitatea de bază a acestei organizații cu caracter militar. Treptat, ia naștere cătăcimea de Ecaterinoslav, în rîndurile căreia se aflau, de asemenea, numeroși români, colonelul Lupu fiind unul dintre comandanții ei de seamă. Ceva mai tîrziu, o dată cu înaintarea spre apus și întărirea Rusiei, cătăcimea de Ecaterinoslav se varsă în cea de Bug, înființată în 1802 de către împăratul Alexandru I. Prințul Cantacuzino este unul dintre conducători, alimentînd cavaleria cu cai din herghelia sa. Pentru a conferi eficiență rezistenței pe care Rusia o opunea Turciei, ia naștere o altă organizație militară—cătăcimea de Voznesensc—între ai cărei ostași vor fi în număr mare și români. Fiecare sat dintre aceste unități militare compunea o roată, adică o companie.[12]

În secolul al XVIII-lea, Transnistria se găsea sub jurisdicția administrativă a domnului Moldovei. Tîrgurile de aici erau organizate ca și orașele moldovenești, fiind conduse de șoltuzi și pîrgari. Stăpînirea domnilor moldoveni peste Nistru era dovedită și de condicile de socoteli și biruri ale acestora, iar continuarea vechilor legături ale Moldovei cu Transnistria este atestată de faptul că judecățile continuau să se facă după vechiul drept românesc, iar cărțile de judecată se redactau în limba română.

Centrele mai importante erau Movilăul— ridicat de voievodul Ieremia Movilă pe moșia Cantacuzineștilor—, Dubăsari— ridicat în apropierea podului de dubase (luntre) construit de moldoveni—, Silibria, Iampol, Jaruga, Rașcov, Vasilcău. Trebuie menționat, de asemenea, Oceacovul, situat la extremitatea nordică a estuarului Niprului (în a cărui bifurcație vestică se varsă și Bugul), cetate pentru construirea căreia Petru Șchiopul a trimis în 1587 un număr de 15.000 de salahori și 3.000 de care. Mihai Viteazul cerea în tratativele purtate cu regele Sigismund al III-lea al Poloniei, în martie 1600 la Brașov, să i se recunoască stăpînirea Oceacovului de peste Nistru.

Așa se explică faptul că mulți călători din vremea Renașterii, majoritatea umaniști italieni, includ Oceacovul în Moldova. Astfel, Gian Lorenzo D'Anania într-o lucrare editată

în 1596 la Veneția, Giovanni Botero în *Relazzioni universali* (Veneția, 1596), Giovani Antonio Magini în lucrarea sa despre cele două Valahii, unde numește Oceacovul printre „orașele mai însemnate" ale Moldovei. Un alt călător italian de la mijlocul secolului al XVII-lea, călugărul Niccolo Barsi, care a trecut pe la Oceacov, în timp ce se întorcea din Bahcisaraiul Crimeii, arată că în afara fortificațiilor locuia o populație moldovenească. Tot un călugăr, Daniel Krmann, din anturajul regelui suedez Carol al XII-lea, trece pe la Oceacov în iulie 1709, spunînd că în oraș locuiesc în primul rînd valahi, apoi tătari, greci și turci, fără să menționeze nimic despre ruși sau ucraineni. La han este servit cu vin moldovenesc și este găzduit în casa „împodobită cu covoare" a unui moldovean.[13]

În secolul al XVIII-lea, în regiunea nou creată a Oceacovului, colonizarea română era încurajată de autoritățile țariste. Aici au primit pămînturi următorii boieri : Ion și Nicolae Cantacuzino, T. Rosetti, Ilie Catargiu, Sava Badiul, Scarlat Sturdza, Cristea Manuil, Ion Macarescu, Dimitrie Cucu, Matei Cantacuzino, Ion Boian, Theodor Macarescu, Ion Iliescu, Theodor Sabău, Manuil Saul, Ion Cănănău, George Crăciun, Anton Pascal, Pintilie Hagilă, Vasile Dodon, Roman Zmuncilă, Grigore Barcariu, Grigore Bosneac, Theodor Romanescu, Maximilian Torungea, Mihail Sturdza, Deleanu Cantacuzino, Brigadirul Catargi, Emanoil Balș etc. Elita a fost urmată de o mulțime de oameni, care înființară un număr considerabil de sate. În 1793, mitropolitul Gavriil și preotul Ivanov fac recensămîntul acestor localități și constată că 49 din cele 67 existente erau locuite în exclusivitate de români.[14]

4. *Organizarea bisericească*

Jurisdicția ecleziastică asupra Transnistriei o exercitau ierarhii moldoveni, românii de aici menținînd multă vreme legătura bisericească cu Moldova, patria lor de obîrșie. De la o vreme însă, turcii nu au mai îngăduit acest lucru și la sfîrșitul secolului al XV-lea s-a înființat o nouă eparhie ortodoxă, numită a Proilaviei, cu sediul la Brăila, care cuprindea pe credincioșii din raialele turcești : Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea Albă și Tighina, precum și pe cei din olaturile tătărăști ale Bugeacului și Oceacovului. Mitropolia Proilaviei a fost desființată în iulie 1828, la

scurtă vreme după anexarea Transnistriei și Basarabiei de către Rusia, mai exact o dată cu desființarea statutului de autonomie a Basarabiei. Unii mitropoliți s-au retras, alții au fost înmormîntați la Dubăsari, Odessa etc.[15]

Arhiereii Proilaviei au rînduit și hirotonisit preoți pentru această provincie, efectuînd vizite canonice și participînd la sfințirea bisericilor. Puterea lor spirituală se întindea și asupra regiunii dintre Bug și Nipru. În martie 1657, mitropolitul Sucevei, Ghedeon, episcopul Romanului, Anastasie și episcopul Hușilor, Teofan, au hirotonisit pe Lazăr Branovici, ca episcop de Cernigov. Pe la 1765, Mitropolia Proilaviei era condusă de Daniil, care în 1769 se intitula „Daniil, mitropolit al Proilaviei, Tomarovei (Reni), Hotinului, al tuturor marginilor Dunării și Nistrului și a întregii Ucraine a hanului". Prin Basarabia se înțelegea atunci numai olatul tătărăsc al Buceagului. La moartea lui Daniil, în 1773, Gavriil Calimachi, mitropolitul Moldovei, revendică drepturile mitropoliei sale asupra eparhiei Proilaviei, pe care, „socotindu-se dintru început a fi din hotarul pămîntului și din patria Moldovei", o încredințează episcopului Inochentie al Hușilor, ce o conduce cîțiva ani, dublîndu-l pe mitropolitul Ioachim, numit de Patriarhia Ecumenică. De altfel, acte oficiale, scrisori rusești, gramate eparhiale și alte documente constată că ținuturile dintre Nistru și Bug au fost sub dependența eparhiilor românești numai pe criteriu etnic.

O păstorie mai semnificativă a avut mitropolitul Chiril, care se intitula în actele emise „Chiril, din mila lui Dumnezeu, mitropolit al Proilaviei, al Tomarovei, al Hotinului și a toată Ucraina" — fiind vorba de Ucraina apuseană, numită și Ucraina Hanului, întrucît, deși supusă sultanului, era administrată de vasalul acestuia, hanul din Crimeea. Dacă predecesorii săi veneau numai din cînd în cînd să viziteze credincioșii de peste Nistru, să oficieze slujbe, să tîrnosească biserici și să hirotonisească preoți pe loc, mitropolitul Chiril a avut o activitate permanentă pe aceste meleaguri.

Un rol însemnat în administrarea bisericească a ținutului transnistrean l-a jucat și Episcopia Hușilor, îndeosebi în perioada războaielor ruso-turce, cînd, teritoriul fiind sub ocupație militară rusească, Mitropolia Proilaviei era desființată temporar. Astfel, între 1773-1774, ținutul dintre Nistru și Bug a intrat sub jurisdicția Episcopiei Hușilor, în scaunul vlădicesc fiind atunci

episcopul Inochentie — ceea ce înseamnă că rușii, care ocupau cu armatele teritoriul, recunoșteau caracterul românesc al Transnistriei și apartenența ei la biserica română. O altă perioadă a suspendării Mitropoliei Proilaviei a fost cea dintre anii 1787—1791, cu ocazia războiului ruso-turc de atunci, cînd alt episcop al Hușilor, Iacob Stamate, se ocupă de nevoile spirituale ale populației de peste Nistru, făcînd cinci hirotonisiri de preoți pentru parohiile transnistriene.[16]

Eparhiile constituite pe seama românilor din Rusia suferă modificări succesive. În 1791 s-a înființat pentru arhiereul Gavriil Bănulescu eparhia „Cetății Albe și Nistrului", care cuprindea ambele maluri ale Nistrului. Principele Grigori Potemkin propune constituirea unei eparhii pentru locuitorii dintre Bug și Nistru, indicîndu-l pentru postul de episcop pe ruda sa, arhimandritul Iov Potemkin, „om blînd și cucernic ce cunoaște limba moldovenească și cea polonă". Însușindu-și vederile lui Potemkin, arhiepiscopul Ambrozie al Ecaterinoslavului propune ca noua eparhie să fie numită „Episcopia Oceacovului și Dubăsarilor". Dar cum autorul planului s-a stins din viață la scurtă vreme, planul n-a mai fost dus la îndeplinire, astfel că o episcopie specială pentru Transnistria nu s-a mai înființat.

Trebuie arătat că bisericile de peste Nistru erau grupate, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în două protopopiate : Protopopiatul Dubăsarilor, care se întindea în sus pe Nistru pînă la Iahurluc, de-a lungul acestuia pînă la Balta și apoi pe Codima pînă la Bug ; și Protopopiatul Mălăeștilor pentru regiunea de la sud de Dubăsari ce se întindea pînă la Marea Neagră. Existau și două mănăstiri : Păsățele, în apropiere de Balta și Rohei, săpate în stînca Nistrului.

Centrul vieții bisericești era la Dubăsari, unde pe lîngă reședința protopopului, era locul unde poposeau și făceau slujbe mitropoliții Proilaviei. Unul dintre ei, mitropolitul Chiril, și-a stabilit chiar reședința în acest tîrg. De aceea biserica din Dubăsari, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, a purtat multă vreme numele de catedrală.

Credincioșii au rămas după 1792 — cînd Transnistria a fost încorporată Rusiei, granița ajungînd pe Nistru — sub arhipăstoria Ecaterinoslavului, apartenență care n-a fost defavorabilă românilor transnistrieni, întrucît în fruntea aceste mitropolii s-a aflat între anii 1793—1799 românul Gavriil Bănulescu, care

acorda multă atenție nevoilor culturale și sufletești ale românilor. În calitate de mitropolit a inițiat și coordonat construirea și tîrnosirea unui număr mare de biserici între Nistru și Bug. La 22 august 1794 el sfințește temelia orașului Odessa și contribuie la planul de organizare a orașului, stabilind locul bisericilor mai însemnate. Un istoric rus din secolul al XIX-lea afirmă că mitropolitul Gavriil, în fața asistenței, „trage brazdă în jurul temeliei orașului".

Mitropolitul Gavriil Bănulescu se ocupă totodată de disciplina clerului și buna rînduială a slujbelor bisericești. Și mai importantă încă este organizarea administrativă bisericească pe care o realizează. Printr-un act din 19 august 1793 el înființează la Dubăsari un organ central de administrație numit „Ocîrmuirea duhovnicească", pentru „ca preoțimea să nu rămîie fără cuvenita căutare și stăpînire". La 21 octombrie 1793 întregul ținut al Oceacovului a fost împărțit în patru protopopiate. Ocîrmuirea duhovnicească a fost mutată în 1798 la Tiraspol, la Dubăsari rămînînd doar sediul protopopiatului. În 1826 aici activa protopopul Talpă.

Tot la Dubăsari se dezvoltă în această vreme o interesantă activitate culturală. Protopopul Mihail Strilbițchi, după ce a lucrat mai mult la Iași și Neamț ca tipograf și gravor, se mută în 1792 la Dubăsari, aducînd și tipografia, unde imprimă în 1794 un *Ceaslov* și un *Bucvar*. Strilbițchi își va muta tipografia la Movilău, în 1795, unde imprimă alte cărți românești.

În ceea ce-l privește pe mitropolitul Gavriil Bănulescu, el este ridicat la 29 septembrie 1799 în înalta dregătorie bisericească de mitropolit al Kievului, pe care o exercită pînă la 21 august 1803, cînd demisionează din motive de sănătate și se retrage la Odessa, unde și-a construit o casă și o capelă pe malul mării. Aici el și-a stabilit locuința, care a rămas pînă în zilele noastre reședința vlădicilor Odessei.

După Pacea de la București din 1812, Bănulescu a fost numit mitropolit al Basarabiei, eparhia numindu-se Mitropolia Chișinăului și Hotinului, avînd sub jurisdicția sa și regiunea dintre Nistru și Bug. Cuprinderea credincioșilor de aici în nou-înființata eparhie este rodul demersurilor și acțiunilor mitropolitului Gavriil. În proiectul său de organizare a Mitropoliei Basarabiei, aprobat la 21 august 1813, mitropolitul propunea Sfîntului Sinod ca în cuprinsul noii eparhii să intre și oblastul Oceaco-

vului, care făcea parte atunci din eparhia Ecaterinoslavului, avînd vreo sută de biserici, pe motiv că limba şi obiceiurile credincioşilor de aici, ca şi ale celor din Basarabia, sînt cu totul deosebite de cele ruseşti. El precizează că propunerea sa de configurare în acest fel a noii instituţii ecleziastice „nu numai că va întregi această eparhie, ci şi pentru popoarele care locuiesc acolo va fi mai de bucurie, fiindcă în ţinutul Oceacovului, precum şi în Basarabia, locuiesc moldoveni, vlahi, greci, bulgari şi colonişti de diferite neamuri, iar ruşi sînt foarte puţini". În fapt, ruşi propriu-zişi în noua gubernie transnistriană nu se găseau decît în oştire, cler şi în tagma cinovnicilor. Populaţia cea mai veche şi mai numeroasă o formau românii.

Instrucţiunile şi orînduielile bisericeşti ale mitropolitului, scrise în româneşte, se difuzau pînă la Bug. Instituţiile create de el, precum Seminarul teologic (în 1813) şi tipografia mitropolitană (în 1814), au contribuit, fără îndoială, la ridicarea clerului şi luminarea credincioşilor din Transnistria. Ţinuturile dintre Nistru şi Bug au continuat să ţină de Mitropolia Chişinăului şi Hotinului şi după moartea (la 30 martie 1821) mitropolitului Gavriil, pînă la 9 mai 1837, cînd s-a înfiinţat eparhia Chersonului şi Tauridei, cu reşedinţa la Odessa.[17]

Toate acestea ilustrează în mod limpede faptul că pentru românii din Transnistria, legătura spirituală cu Basarabia a avut şi o însemnătate naţională, întrucît alcătuiau un singur trup geopolitic şi cultural cu masele de acelaşi sînge din Basarabia. Sub raport politic şi juridic ei se bucurau de aceleaşi privilegii ce se acordau moldovenilor basarabeni—obiceiurile şi legiuirile locale moldoveneşti, ce s-au păstrat în Basarabia încă o vreme după anexarea ei la Rusia, s-au menţinut şi la românii de peste Nistru.

5. „Moldova Nouă". Perioada colonizărilor forţate

O dată cu căderea lui Duca Vodă, legătura politică dintre Moldova şi Ucraina a slăbit, diminuîndu-se firesc înrîurirea politică a Moldovei asupra Ucrainei. Elementul românesc transnistrian era deja destul de puternic şi închegat. Principele Francisk Rákóczi al II-lea al Transilvaniei aminteşte în memoriile sale

că în 1703 a primit ca ajutor, de la palatinul Kievului, două companii de români transnistrieni. Tot dintre românii transnistrieni din jurul Oceacovului au fost recrutate detașamentele de oșteni care au luptat în oastea regelui Suediei, Carol al XII-lea. Comandantul acestora se pare că a fost faimosul colonel Sandu Colțea, căzut prizonier la Poltava și deportat în Siberia, unde a trăit apoi 10 ani.[15]

Urmînd politica sa de expansiune, Rusia — care, după victoria de la Poltava și-a adjudecat, în favoarea sa, seculara luptă pentru hegemonie politică în estul Europei purtată cu Polonia —, a cuprins teritorii întinse în hotarele sale, dar care erau în cea mai mare parte puțin locuite. Pentru a le cultiva și a trage cuvenitul folos era nevoie de brațe de muncă. De aceea guvernul rus a inaugurat o largă politică de colonizare, prin presiuni, acordarea de privilegii, și mai ales prin colonizările forțate cu ocazia expedițiilor militare. O dată cu declanșarea nenumăratelor războaie ruso-turce a început o cumplită depopulare a Moldovei. În timpul războiului dintre anii 1735—1739, Moldova a fost ocupată de oștile rusești, comandate de generalul Münnich, care la retragere au luat și dus în Rusia peste 100.000 de moldoveni. Unii, din cauza regimului fanariot și a asupririi turcești, și mai ales ca urmare a propagandei pentru emigrare începută de agenții ruși în Principate, treceau de bunăvoie Nistrul.

Împărăteasa Ecaterina a II-a a acordat largi privilegii coloniștilor români precum : scutiri de serviciu militar și dări pentru o perioadă de 30 de ani, acoperirea cheltuielilor de călătorie celor care se stabileau dincolo de Bug, la care se adăuga autonomia administrativă, îngăduind totodată ca slujba bisericească să se facă în limba română. Noile slobozii românești transbugiene au primit o organizare cazăcească. Așezările lor erau întărite și se numeau „seciuri", ca și așezările mai vechi ale cazacilor zaporojeni. Toți bărbații capabili de a purta arma erau organizați în cete sau „roate", acestea ajungînd la numărul de 23. Regiunea transbugiană cuprinsă de ei forma un fel de graniță militară contra atacurilor turcești și tătărești. În 1783 numărul familiilor românești de aici sporește la 2.000 cu 10.000 de suflete, formînd 1.500 de gospodării, cu 15 biserici românești. Un grup numeros de români din Principate și Transilvania se așază aici în 1765, întemeind o nouă colonie a românilor, care a cerut deplină autonomie administrativă. Epitropia străinilor

(organism înființat la Petrograd pentru rezolvarea tuturor problemelor de colonizare, condus multă vreme de contele Orlov) a aprobat cererea lor, îngăduindu-le să aibă un magistrat deosebit, condus de oameni din neamul lor. Ei aveau pecete proprie, cu însemnul Moldovei — capul de zimbru cu o stea între coarne. Biserica lor a fost supusă direct scaunului mitropolitan din Kiev, s-a deschis pentru ei o școală unde să învețe rusește și românește și s-a aprobat deschiderea unei tipografii pentru a tipări cărți bisericești și de școală în limba română. Pînă la deschiderea acesteia, cărțile amintite trebuiau să se tipărească în limba română la tipografia mănăstirii Pecersca din Kiev.[19]

Prin Tratatul de la Kuciuk-Kainargi din 1774, Rusia și-a stabilit hotarul la Bug, impunînd turcilor, în art. 16 al acestui tratat, să permită familiilor care doresc să-și părăsească țara și să se strămute ieșire liberă cu întregul avut. În baza acestei dispoziții, contele Panin a conceput planul fantezist de a muta toată populația Moldovei în Rusia. Firește că planul nu a putut fi realizat, dar un număr considerabil de locuitori au fost momiți și determinați de emisarii ruși a se expatria. Faptul a devenit posibil și a fost chiar oficializat, întrucît prin același Tratat de la Kuciuk-Kainargi, Rusia a obținut dreptul de a înființa consulate, viceconsulate și agenții în tot cuprinsul Principatelor, servicii care se bucurau de prerogativele diplomatice ale celorlalte state. Era o concesie de mare importanță pentru planurile rusești de colonizare. Îndată după înființarea lor, consulatele rusești din Iași și București s-au transformat în adevărate agenții de emigrare.[20]

În decembrie 1786, domnul Moldovei, Alexandru Mavrocordat (Firaris) a fost înlocuit cu Alexandru Ipsilanti și s-a retras în Rusia, urmat de mai mulți boieri și un număr însemnat de glotași (soldați pedestrași recrutați din rîndurile țărănimii); mai înainte el petrecînd mai multă vreme la Petrograd. Faptul a contribuit la întărirea elementului românesc de dincolo de Bug. Așezările românești au ajuns să fie acolo așa de numeroase, încît s-a încropit un plan de a le uni într-o provincie autonomă românească, sub conducerea domnului pribeag.

Noul război ruso-turc a readus Principatele sub ocupație rusească, care a ținut din 1787, pînă la semnarea Păcii de la Iași din 29 decembrie 1791 (efectiv, pînă în ianuarie 1792). Prin acest tratat, Rusia înglobează Transnistria, Nistrul devenind hotarul

politic dintre Moldova și Rusia. Sudul Transnistriei va lua numele de *oblastia* Oceacovului, guvernul rus stabilindu-i capitala la Socola — denumire împrumutată de la Socola (periferia Iașului), de unde proveneau mulți dintre românii așezați aici —, localitatea fiind un centru puternic colonizat de români. Mai tîrziu numele i-a fost schimbat în Voznesensk. În 1795 centrul Transnistriei a fost stabilit în noua așezare de la Tiraspol, ridicat pe locul unde fusese mai înainte localitatea românească Sucleja, — noul nume datorîndu-se, cum am mai arătat, pasiunii Ecaterinei a II-a pentru vechile denumiri greco-romane.

Acum înfăptuiesc rușii cea mai însemnată operă de colonizare. În timpul celor patru ani de ocupație, comandamentele rusești s-au preocupat permanent să ridice mase de coloniști pentru noile regiuni cucerite (printre care și Crimeea, luată de la tătari și anexată în 1783). Planul contelui Panin a revenit în actualitate, fiind lansată ideea de a transforma Ucraina lui Duca Vodă într-o „Moldovă Nouă", pusă sub ascultarea aceluiași principe pribeag, Alexandru Mavrocordat. Rapoartele oficiale rusești se și grăbiră să consemneze că „două treimi din populația Moldovei" s-au mutat dincolo de Nistru. Evident că nu a trecut atîta lume în Rusia, dar numărul emigranților, luați în întreaga perioadă cît s-au scurs oștile în retragerea lor, a fost foarte mare. Dar nu numai atît. Și de această dată rușii au obținut prin Tratatul de la Iași (din 29 decembrie 1791) o dispoziție prin care s-a prevăzut pentru locuitorii din Principate dreptul de a se strămuta în Rusia în termen de 14 luni de la ratificarea tratatului.[21]

Boierii moldoveni și coloniștii au fost dăruiți cu moșii și loturi de pămînt. Ucazul împărătesei Ecaterina a II-a prevedea că „boierii moldoveni, cari de bunăvoie și cu mare osîrdie s-au făcut supuși rușî, merită a primi în dar pămînt și moșii". Prevederile ucazului au fost puse în aplicare și în *Izvodul* oblastiei sînt consemnați ca proprietari de moșii mulți boieri români printre care: Deleanu Cantacuzino cu 50.730 desetine (o desetină = 1,09 ha), Scarlat Sturdza cu 24.000 desetine, Ion și Nicolae Cantacuzino cu 24.000 desetine, Brigadierul Catargiu cu 24.000 desetine, T. Rosetti cu 12.000 desetine, Ilie Catargiu cu 12.000 desetine etc. etc. — lista fiind lungă am consemnat aici doar pe cei dotați cu suprafețe foarte mari. Unii dintre boierii împroprietăriți au primit grade militare și civile superioare în armata și administrația rusească. Toți acești boieri români împroprietă-

riți în *oblastia* Oceacovului s-au străduit să colonizeze pămînturile primite în timpul cel mai scurt — aceasta fiind, de altminteri, una din condițiile de bază ce li s-a impus la împroprietărire. Ei s-au grăbit să aducă noi colonişti din Moldova, îndeosebi de pe vechile lor moşii de aici. Satele noi ridicate, precum Cantacuzinovca, Catargi etc., poartă numele acestor boieri.

Se ridică, de asemenea, noi oraşe : Odessa, Tiraspol, Ovidiopol, Nicolaev. Oblastia este împărțită în patru județe, care aveau reşedințe în centrele : Odessa, Tiraspol, Ananiev şi Nicolaev. Lemnul necesar construirii oraşelor transnistriene în general, Odessei în special, a fost furnizat de Moldova, iar arhitectul Manole a fost mîna dreaptă a ducelui Richelieu (nobil francez refugiat în anii revoluției), guvernatorul Odessei.[22]

Actul de împărțire a Poloniei, în urma Acordului ruso-prusian din 23 ianuarie 1793, asigură Rusiei stăpînirea asupra Podoliei şi Volîniei, astfel că toți românii transnistrieni au ajuns sub „oblăduire" rusească.

Eforturile Rusiei pentru colonizarea noilor teritorii cucerite continuă cu aceeaşi insistență, agențiile ruseşti din Principate îşi desfăşoară cu succes opera lor de momire şi persuasiune pentru emigrare. Din rapoartele agentului austriac şi a consulului francez din Iaşi rezultă că aproape 4.000 de familii cu stare au primit protecția consulatului rusesc.

Majoritatea locuitorilor din noua oblastie o constituie românii, aşa cum rezultă din o descriere amănunțită a satelor şi bisericilor de dincolo de Nistru, făcută de arhiepiscopul Gavriil al Chersonului şi Tauridei (Crimeii). Era rezultatul intenselor colonizări românești. Izvoarele ruseşti nu tăgăduiesc, de altfel, că populația românească de peste Nistru este cea mai veche şi cea mai numeroasă din aceste regiuni. Informatorul Andrei Konstantinov, pe care guvernul rus îl trimite în 1766 în regiunea dintre Bug şi Nistru, notifică în raportul său că în nici o localitate din cele pe care le-a vizitat : Balta, Golta, Crivoe Oscero n-a găsit vreun supus rus, şi că n-a auzit decît limba moldovenească şi tătară. De asemenea, consilierul rus Paul Sumarokov întreprinde în 1799 o călătorie prin Transnistria, Crimeea şi Basarabia, însemnîndu-şi în jurnalul său că în Ovidiopol, Tiraspol, Grigoriopol, Dubăsari, majoritatea locuitorilor sînt moldoveni. Slavistul Lubov Niederle constată că toate infiltrațiile de altă etnie, mai ales ruse, în Transnistria, sînt de dată recentă, coloni-

zările de acest fel fiind efectuate în secolul al XIX-lea. De altfel, în *Marea enciclopedie rusă*, ediția veche, unde se vorbește despre populația județului Ananiev, se spune : „Moldovenii sînt locuitorii autohtoni ai județului.[23]

6. *Contribuția românilor la edificarea culturii din aceste regiuni*

Numeroasele și masivele strămutări, iar mai apoi colonizări peste Nistru au avut și importante repercusiuni în plan spiritual. O seamă de mari personalități românești au contribuit în mare măsură la edificarea culturii din aceste regiuni, inclusiv, sau poate în primul rînd, a culturii rusești.

Petru Movilă (1597—1647), fiul domnitorului Simion Movilă, principe al Moldovei și Țării Românești, candidat și el la domnie, care a fost „mai întîi ostaș vestit în vitejia sa", devine cleric și ajunge, în 1633, mitropolit al Kievului și unul dintre cei mai mari ierarhi pe care i-a avut Rusia, „neuitat în istoria ierarhiei rusești". El este organizatorul clerului ortodox rus, întemeietorul *Academiei Teologice* — important centru de cultură răsăriteană, unde și-au făcut studiile și numeroși români, fondator de școli și tipografii, întemeietorul literaturii religioase ruse. Realizările sale în planul vieții spirituale, bisericești, au fost comparate de criticii literari ruși cu realizările politice ale lui Petru I. El nu a uitat nici Țările Române, prin grija lui instalîndu-se tipografii și inițiindu-se tipărirea de cărți.[24]

Dimitrie Cantemir (1673—1723), domnitorul Moldovei, ilustrul cărturar de formație enciclopedică. După înfrîngerea de la Stănilești, din 18—22 iulie 1711, însoțit de 448 de boieri și aproximativ 4.000 de țărani, negustori etc., s-a stabilit în Ucraina. Petru I a creat, printr-un decret dat la Movilău în 1711, o situație privilegiată domnitorului român, acordîndu-i titlul de „principe prealuminat" și dăruindu-i un număr de 13 sate lîngă Harkov. El a întemeiat satul Dimitrovka, care devine oraș, iar după mai mult timp reședință de județ. O bună parte a însoțitorilor săi printre care se găsea și cronicarul Ion Neculce — s-a întors în țară. Dimitrie Cantemir devine consilier intim al împăratului, desfășurînd o rodnică activitate științifică. Fiul său, *Antioh*

Cantemir, scriitor luminist și diplomat, este unul dintre inițiatorii clasicismului în literatura rusă. A scris satire, ode, fabule, poezii lirice, epopeea eroică *Petrida* etc.

Dosoftei (1624—1693), mitropolit al Moldovei, creator al poeziei românești culte. El a realizat traducerea din slavonă și prelucrarea *Psaltirei pre versuri întocmită* (1673), prima operă versificată în limba română, una dintre cele mai reușite tălmăciri ale psalmilor într-o limbă națională. Dosoftei a plecat din țară împreună cu Ștefan Petriceicu Vodă în 1674, mai întîi în Polonia și apoi în Rusia, ajungînd episcop al Azovului, unde se stinge din viață, după o activitate intensă pe plan cultural.

Antonie, mitropolit al Moldovei (1729—1739), pleacă în Rusia o dată cu cei peste 100.000 de moldoveni luați de oștile comandate de generalul Münnich, în retragere la 1739. El dezvoltă în continuare o activitate susținută pe planul vieții bisericești, fiind numit mitropolit de Cernigov și Bielgorod.

Mihail Voloșaninov (*Românul*), diplomat de prestigiu al Rusiei, pe care țarul Aleksei Mihailovici (1645—1676) l-a învrednicit cu încrederea sa, devenind organizatorul Ministerului de Externe (Posolski Pricez). Bărbat de mare erudiție și talent politic, Mihail Voloșaninov a adus servicii considerabile Rusiei pe plan diplomatic. El s-a înconjurat în special de conaționali, cunoscători ai diferitelor limbi, între care Nicolae Milescu Spătarul, pe care l-a apropiat și introdus în activitatea diplomatică rusă.

Nicolae Milescu Spătarul (1636—1708), boier și cărturar român din Moldova, silit în urma participării la un complot împotriva domnului Ștefăniță Lupu (1659—1661) să ia drumul pribegiei. După ce a peregrinat prin Germania, Franța, Suedia, se stabilește în Rusia, ajungînd șeful corpului de translatori, de pe lîngă Consiliul diplomatic de la Moscova. Face însemnate traduceri în limba română, latină și rusă, a unor lucrări cu caracter istoric, religios, educativ și filologic. Între 1675 și 1678 a îndeplinit din partea țarului Aleksei Mihailovici o misiune diplomatică la Beijing—fiind primul ambasador al Rusiei în China—în urma căreia a scris *Jurnal de călătorie în China* și *Descrierea Chinei*, lucrări deosebit de valoroase sub raport documentar și literar. Împăratul i-a încredințat educația fiului său, Petru cel Mare.

Grigore Voloșeninov (*Românul*) a fost, de asemenea, un important diplomat în slujba Rusiei, translator la Ministerul de

Externe, de care țarul s-a folosit cu predilecție în relațiile cu Constantinopolul.

Paleva Berinda, monah, nepotul unui pretendent la tronul Moldovei. El a elaborat și alcătuit *Lexiconul slavono-rusesc*, cunoscut sub numele lui Kutinski. După cum se exprimă V.A. Urechia, acesta „au pus cea dintîi temelie slavoneștiei lexicografii, care chiar nici cu o zi mai înaintea lui n-au fost înființată".

Cu rezultate deosebite au activat în Rusia și alți români care s-au făcut remarcați prin rezultate deosebite pe tărîmul culturii. Între aceștia *Herescu*, „bărbat neuitat în istoria luminării Rusiei, și ca autor și ca întîiul curator al Universității Moscovei, cea întîi reședință a înaltelor învățături în Rusia; vița acestui neam a fost din națiia noastră",—cum remarcă același V.A. Urechia. Un alt român a fost *Turcu*, jurist remarcabil, devenit ministru, autorul codului penal rusesc.[25]

Pentru populația românească a Transnistriei, Ecaterina a II-a, prin ucazul imperial din 10 mai 1792, dă voie protopopului și tipografului Mihail Strilbițchi din Moldova să-și instaleze tipografia la Dubăsari „pentru tipărirea cărților în grecește, rusește, moldovenește și alte limbi". Strilbițchi își va muta la scurtă vreme tipografia la Movilău.[26]

Această succintă trecere în revistă cuprinde doar figurile proeminente și rămâne, desigur, incompletă, contribuția românilor la edificarea culturii rusești fiind ilustrată de un număr mult mai mare de persoane. La acest lucru se referea Alexandru Hasdeu (tatăl lui Bogdan Petriceicu Hașdeu), eforul școlii din Hotin, care rostește la 25 iulie 1837 un discurs patriotic la examenul public, în fața elevilor. El tratează pe larg această problemă afirmînd: „Rusia, cu luminarea sa, e datoare cîtva neamului nostru" [27].

C-da 40133 coala 3

II. EFECTELE ANEXĂRII BASARABIEI ASUPRA ROMÂNILOR DIN TRANSNISTRIA

1. *Colonizări forțate dincolo de Bug*

Izbucnirea în 1806 a noului război dintre ruși și turci a făcut ca Principatele Române să ajungă din nou sub stăpînire rusească, agenții de emigrare putîndu-și desfășura nestingnerit opera. Cu toate eforturile ducelui de Richelieu, guvernatorul Odessei, care a încercat zadarnic să-l convingă pe țar să renunțe la orice încorporare de teritoriu din Țările Române, prin Tratatul de la București din 16 mai 1812, partea Moldovei dintre Prut și Nistru, eminamente românească, este anexată Rusiei. Elementul românesc transnistrian primește astfel o nouă cheză șie pentru conservarea naționalității sale. În perioada imediat următoare anexării, foarte multă populație din Moldova a trecut în Rusia. După anexarea Basarabiei, Imperiul țarist a început să facă colonizări forțate, mai ales dincolo de Bug, răsfirîndu-i pe români spre Nipru, îndemnîndu-i să se strămute în regiunile Caucazului, ori în Urali și chiar în Siberia, pe valea fluviului Amur. Acest fapt însemna totodată manifestarea pentru prima dată a tendinței de a disloca părți din colectivitatea etnică românească, spre a ocupa apoi locurile celor plecați, cu ruși. Cercetările apreciază că în împrejurările răpirii Basarabiei, aproape 800.000 de moldoveni au fost colonizați în ținuturile Rusiei, astfel: în Transnistria centrală 173.000, în regiunea Odessa 6.000, în regiunea Nicolaev 14.000, în regiunea Elisabetgrad 63.000, în bazinul Donului 5.000, în nordul Caucazului 7.000, în Asia centrală 5.000, în Siberia estică 4.000, și într-o măsură mai mică în alte părți. Trebuie remarcat totodată că tendințele de pulverizare în nesfîrșitele întinderi rusești au produs și o reacție inversă în rîndurile moldovenilor. Un număr însemnat

de țărani din Basarabia, numărul cărora este estimat la circa 30.000 de familii, trec Prutul în Moldova.[28]

În Transnistria se găseau spre mijlocul secolului al XIX-lea peste 400 de sate curat românești. Toponimia relevă foarte clar originea și caracterul românesc al localităților, chiar dacă unele dintre ele apar cu denumiri românești rusificate Balașevca, Gișmegievca, Grăciunovca, Dracevca, Armașevca, Bogatnovca, Brîncoveanca, Cămărașevca, Cihodarovca, Răileanovca, Voloșovca, Sofievca, Ivanovca, Bîrliadca, Voloșcovți, Troianca, Funducleevca, Tecucica, Moldovca, Moldovscaia, Cantacuzinca, Arnautovca, Decusarova, Odaeva, Raculova, Basarbca, Untilovca, Elenovca etc. etc.

Este cunoscut faptul că hidronimia este mai veche decît toponimia, avînd totodată particularitatea că se păstrează nealterată. În Transnistria s-au păstrat mai multe nume de rîuri și pîraie moldovenești, dovadă că românii au fost cei care au locuit aceste locuri și care au dat și păstrat denumirile. Astfel: Tiligul, Ingul, Ingulețul, Baraboi, Volosica, Balacliica, Berezan, Cuciurean, Tigheci, Putred, Soroca, Ocnița, Dîrla, Udici, Sahaidac (vechea denumire românească a tolbei pentru săgeți și a desagă în care se purtau copiii), Moldovca, Bușa, Tătrani, Humor, Merla, Ușița etc.[29]

Revelatoare sînt în acest sens descrierile de călătorie făcute de Teodor T. Burada în 1893 și 1906 în guberniile Cherson și Kamenitz-Podolsc. El constată că obiceiurile, datinile credințele și moravurile sînt la fel cu cele din România. „Convorbind cu mai mulți bătrîni despre vechimea acestor sate, ei mi-au spus că nu știu de cînd s-ar fi aflînd prin acele locuri, dar că ei au apucat povestindu-se, că din neam în neam, au fost locuite totdeauna de moldoveni; apoi cercetînd mai departe credințele, datinile și năravurile lor, le-am găsit fără nici o deosebire de credința locuitorilor din Moldova ...". Toate cele auzite și constatate îl îndreptățesc pe autor să conchidă: „Această întindere a populațiunii românești atît de departe spre răsărit ... arată cît de spornică a fost lățirea românilor, ce s-au coborît din munții Transilvaniei către șesul oriental al Europei, și cea mai vie dovadă despre unitatea neamului românilor din gubernia Cherson și Podolsc, cu cei din Moldova și din Maramureș, ne-o dovedește identitatea aproape absolută a tuturor elementelor

«de căpetenie care alcătuiesc pe un popor : limba, credința, obiceiurile, năravurile, cîntecele și altele ...»[30]

Istoricul Silviu Dragomir cercetînd problema românilor din Rusia, conchide în același sens : „Transnistrienii stăpîneau vetrele și ogoarele satelor după aceleași legi și datini românești. Întîlneai aici aceleași hore, povești, cîntece, poezii populare, cimilituri, șezători și obiceiuri de iarnă."[31]

Românii transnistrieni aveau o conștiință etnică clară, cunoscînd că sînt de un neam cu moldovenii—cum numeau ei pe frații din Basarabia. Aceasta era întemeiată pe numărul mare al românilor, care în unele zone erau în colectivități compacte, pe vechimea și trăinicia tradițiilor lor.

2. *Estimări demografice asupra românilor transnistrieni*

În ceea ce privește numărul locuitorilor, estimările demografice făcute pe baza datelor statistice, a unui bogat material cartografic—hărți etnografice și topografice germane și rusești—, a datelor anuarelor administrative și economice ale guberniilor, a materialului adunat de zemstve (consilii), conturează un tablou concludent.

Potrivit cifrelor oficiale, situația numerică a românilor pe gubernii, se prezintă astfel :

	în 1897-1900	în 1917
Gubernia Cherson	271.970	532.416
Gubernia Podolia	120.000	
Gubernia Ecaterinoslav	8.500	11.813
Gubernia Taurida (Crimeea)	2.900	4.015
Total	403.370	548.244

În realitate, numărul românilor—după aprecierile lui Ștefan Ciobanu—, fără cei din Caucaz și *oblastia* Cernomorscaia (regiunea Mării Negre), trebuie să fie peste 800.000.[32] V. Harea stabilește că la începutul secolului al XX-lea numărul românilor transnistrieni era de 650.000.[33] Silviu Dragomir consideră că în

1917, peste Nistru trăiau 800.000 de români.[34] Alexis Nour fixează pentru 1915 numărul lor la 1.000.000, pentru ca în 1941 N. Smochină să conchidă că cifra depășește 1.200.000, apreciere confirmată și de recensămintele bisericii și situațiile statistice.[35]

Evident că acțiunea de rusificare a denumirilor localităților românești continuă cu aceeași intensitate. Astfel: Pîrîta devine Pererîta, Valea Hoțului-Valeagoțulovo, Jugaștri-Giugastrovo, Racul-Raculovo, Culmea-Culni, Tocila-Tocilovo, Pietroasa-Chetrosă, Movilău-Moghilev etc. etc.[36]

3. *Rusificarea forțată*

În 1828, cînd Curtea de la Petersburg s-a convins că iluziile pe care și le făcuse, în ceea ce privește posibilitatea convertirii la limba și cultura slavă a românilor, sînt himerice, și-a modificat radical atitudinea față de basarabeni și transnistrieni. Dacă vreme de 16 ani (1812—1828) autoritățile ruseșt i au acceptat păstrarea instituțiilor, legilor și modului de organizare moldovenesc, limba română de predare în școli, spre a demonstra românilor din Principate fericirea de care s-ar putea bucura sub sceptrul țarilor, din acest an poziția dregătorilor ruși este alta.

Conștienți de orientarea românilor spre modele apusene, cultivarea limbii neolatine și dezvoltarea conștiinței naționale, cu mîndria de a se descoperi ca popor romanic, diriguitorii politici ruseșt i declanșează o aprigă campanie de rusificare. Colonizărilor forțate le-a urmat, așadar, o deznaționalizare și rusificare forțate. Limba română a fost îndepărtată total din viața publică, din învățămînt, iar apoi și din biserică: ruși și ucraineni, străini de spiritul și nevoile neamului, preiau toate oficiile, inclusiv pe cele de la catedră și din altar.

Rusificarea s-a urmărit cu o perseverență orientală și a fost pusă în aplicare cu întregul evantai de mijloace, fiind folosiți oameni inculți și brutali, care s-au dovedit incapabili în celelalte gubernii și trebuiau să se reabiliteze, instrumente ideale pentru o asemenea acțiune, ierarhia lor fiind stufoasă, de la cinovnicii mărunți pînă la funcționarii superiori și arhierei.

Din fericire, românii și-au conservat și perpetuat modul de viață în afara formelor și structurilor oficiale. Vitalitatea și

forța vieții românești continuă să fie—mai ales pentru o populație analfabetă, cum era cea românească—familia, limba, tradițiile și datinile strămoșești.

În Transnistria nici măcar nu au existat școli românești în toată perioada vechiului regim, guvernul țarist interzicînd orice acțiune care ar fi putut duce la ridicarea prin cultură a românilor. După statistica din 1897, românii din gubernia Cherson aveau abia 7,8% ștuitori de carte—deprinsă în școlile rusești, firește—, iar ceilalți 92,2% erau analfabeți. În Podolia, românii băteau recordul cu 95% analfabeți. De regulă, cei care frecventau școlile mai înalte se rusificau. Ilustrativ în această chestiune este raportul lui G.I. Starii, președintele Sovietului Comisarilor Poporului din Republica Moldovenească transnistriană, din 1934, prezentat cu prilejul jubileului a zece ani de la înființarea republicii, unde se arată: „... poporul moldovenesc ... a rămas la un nivel de dezvoltare foarte scăzut, la nivelul epocii din 1812—1820. Scrisul a dispărut. Numai în biserici, din vreme în vreme, se putea auzi cîte ceva din rămășițele scrisului moldovenesc dinainte ...".[8] Și aceasta nu era părerea unui detractor al stăpînirii rusești, ci părerea oficială cea mai înaltă.

De altfel, atît după datele științei țariste, cît și ale celei comuniste, Transnistria este în cea mai mare parte un ținut românesc, cu infiltrații rusești și ucrainene de dată tîrzie; acestea încep la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și continuă în secolele XIX și XX.

Iată așadar cum s-au adăugat la comunitatea românească, formată pe teritoriul Transnistriei, necontenite valuri de pribegi, iar apoi succesivele acțiuni colonizatoare, ceea ce a dus în mod firesc la efortul specific românilor de organizare și gospodărie, de edificare și apărare a unei civilizații specifice, chiar în condițiile cele mai vitrege. Acestea au fost consfințite de jertfa de veacuri a sîngelui românesc, care a cimentat în decursul vremii un nou aspect al statorniciei noastre.

III. ACȚIUNILE ROMÂNILOR TRANSNISTRIENI PENTRU AFIRMAREA INDIVIDUALITĂȚII NAȚIONALE ȘI A UNITĂȚII POLITICE

1. *Mișcarea de la Balta pentru reintroducerea limbii române în biserică*

Românii de peste Nistru au alcătuit întotdeauna o masă etnică aparte în mijlocul populației înconjurătoare slave, prin păstrarea limbii și tradițiilor proprii. Politica guvernului rusesc de asimilare a moldovenilor, prin colonizarea în mijlocul lor a altor etnii, a trebuit să înfrunte rezistența și conservatismul înnăscut al țăranului nostru — acest scut de veacuri, prin care el și-a păstrat ființa nealterată.

Un studiu publicat în 1861 de către preotul Nicolae Ignatiev constată nereușita acțiunii de asimilare a moldovenilor și semnalează primejdia înstrăinării lor de biserică, din cauză că preoții ruși nu cunosc limba moldovenească și, în consecință, exercită o influență prea redusă asupra credincioșilor români. Aceștia au devenit nepăsători față de cele sfinte și frecventează rar biserica. Religiozitatea lor este mai mult exterioară, reducîndu-se la îndeplinirea unor practici al căror sens nu-l cunosc, de aici și înclinarea lor spre superstiție.

Autorul propune ca slujba religioasă să se facă în limba română, pe care preoții trebuie să o cunoască. Textul documentului este foarte concludent prin o seamă de precizări pe care le face: „... la noi s-a împrăștiat părerea că moldovenii s-au asimilat cu poporul rusesc, și-i putem privi deci cu indiferență". Deși în convețuirea cu rușii puritatea limbii a avut de suferit, „moldovenii sînt totuși departe de a se fi asimilat cu ei. Ei formează în mijlocul lor o masă aparte, cu totul străină de ei, prin moravurile, obiceiurile și portul lor".

Dacă se are în vedere că pînă acum numai clerul, și acela fără ajutorul școlii, „era îndrumătorul acestei populații", și că numai „o parte neînsemnată din cler putea săvîrși slujbele și

vorbi cu credincioșii moldovenește", la care se adaugă faptul „că aceștia puțini nu erau pregătiți prin vreo educație sistematică pentru îndatoririle lor, atunci vom înțelege pricina rămînerii în urmă a masei de moldoveni".

Reticența moldoveanului, scria același N. Ignatiev, nu va putea fi învinsă „cu vorba rusească și nu veți putea să vă înțelegeți cu el ...; numai vorbind în limba lui îi veți cîștiga încrederea, i se va trezi simpatia și veți observa cu plăcere că îndărătnicia și înstrăinarea lui s-au prefăcut în bunătate și sinceritate. Trebuie să vezi cu ochii pe moldovean cum ascultă sfînta slujbă în limba lui, ca să înțelegi dragostea lui pentru limba lui și tăria sentimentului său religios. Atunci vei înțelege că nu lipsa sentimentului religios este pricina indiferenței sale pentru biserică, ci că dormitează în așteptarea unei renașteri totale, care însă să corespundă spiritului său și să arate înțelegere limbii materne".

Ridicarea moldovenilor la un nivel cultural și spiritual mai înalt se poate înfăptui—după părerea lui N. Ignatiev—prin înființarea de școli moldovenești și printr-o acțiune pastorală mai intensă în limba moldovenească, în care să fie rostite și predicile. Propune că la Seminarul teologic din Odessa, limbile greacă modernă și tătară—care se predau atunci—să fie înlocuite cu limba moldovenească. El conchide: „Cunoașterea acestei limbi trebuie să fie obligatorie pentru elevii moldoveni și pentru cei care vor să capete parohii în regiunile moldovenești". Dar aceste idei—de altfel destul de îndrăznețe pentru timpul respectiv, dacă autorul nu ar fi avut grijă să le îmbrace într-o haină misionară—, ca și propunerile făcute, au rămas zadarnice. Fără școală și biserică în limba lor, viața românilor transnistrieni se scurge mai departe pe același drum de întuneric spiritual. De aceea lupta românilor pentru afirmare națională se manifestă mai întîi prin încercările de reintroducere a limbii române în biserică—înlăturată în urma acțiunii nefaste de prigoană națională, pornită de ierarhii ruși ai eparhiei Chișinăului și Hotinului între anii 1871—1908.

Aceste tendințe au dat naștere așa-numitei „mișcări de la Balta", condusă de ieromonahul Inochentie, de la mănăstirea din localitate. Mișcarea a îmbrăcat forma unei secte religioase, prezidată de Inochentie prin 1909, acesta militînd cu energie, între anii 1909—1913, pentru săvîrșirea serviciilor religioase în limba norodului, revendicare importantă în condițiile omniprezentei

neștiințe de carte. Expunîndu-și punctele de vedere cu talent și convingere, Inochentie și-a cîștigat o mare popularitate prin faptul că el se adresa credincioșilor în limba română, singura pe care ei o înțelegeau. Ieromonahul le împărțea și gazeta „Cuvînt moldovenesc" pe care o aducea de la Chișinău. Mișcarea lui Inochentie a pus pe gînduri autoritățile, iar arhiepiscopul Serafim a luat în 1913 măsuri de remediere, îngăduind oficierea slujbelor religioase în limba română. Inochentie a fost ridicat la puțin timp de către o sotnie de cazaci—cu toate că țăranii români l-au apărat cu hotărîre, 60 din ei căzînd uciși sub zidurile mănăstirii din Balta—și închis în fortăreața Petrozavodsk. În închisoare a declarat că slujind românește „mi-am făcut o sfîntă datorie față de frații mei moldoveni."

Chipul ieromonahului Inochentie, zugrăvit sau fotografiat, se putea vedea în Transnistria în foarte multe case de români, așezat între icoane, pe peretele dinspre răsărit. Oamenii l-au numit „Părintelul de la Balta", păstrîndu-i în inimă o sinceră evlavie și cinstire. Mulți i-au rămas profund atașați, urmîndu-l pe calea spinoasă a surghiunului său de la Murom și Soloveț. În iconografia păstrată, Inochentie apare ca un bărbat frumos la chip, oacheș, cu părul și barba bogată. Zvelt la trup, cu o înfățișare ascetică, el avea o privire pătrunzătoare și glasul răsunător. Mărturiile păstrate arată: „Ochii lui te spărgeau, că nu puteai să cauți în ochii lui, iar glasul lui străbătea prin inimile tuturor, ca o sabie cu două tăișuri". Făcea slujbele cu dragă inimă și era bun predicator. Graiul său simplu și apropiat atrăgea poporul, iar discursul convingător transmitea un fior mistic. „Cînd spunea cuvîntul, trecea prin om, tremura carnea pe trup."

Vestea despre propovăduitorul moldovean se răspîndește fulgerător în toată românimea din Transnistria și Basarabia. Din toate părțile pornesc pelerinaje în masă spre Balta. Zeci de mii de moldoveni, cu sacrificii materiale mari—unii vînzîndu-și averile și părăsindu-și vetrele—vin la mănăstire pentru a-l asculta pe „părintelul". Balta devine locul de întîlnire a moldovenilor din Basarabia, Podolia și Cherson. Aici ei constată că vorbesc toți aceeași limbă și deci sînt de același neam și că aceeași sete de credință îi mînă în căutarea unei noi călăuze.[38]

Din cercetările făcute asupra mișcării de la Balta, se desprind două atitudini: în vreme ce unii îl consideră pe Inochentie un fanatic religios, căzut în erezie, dînd naștere unei

secte care-i poartă numele ; alții, dimpotrivă, susțin că Inochentie a fost un mistic religios, neînțeles de biserica oficială a timpului său. Activitatea desfășurată s-a înscris pe linia doctrinei bisericii ortodoxe. Mișcarea religioasă provocată de el poartă un caracter românesc, contribuind la trezirea conștiinței naționale a românilor din Transnistria și Basarabia.

În ceea ce ne privește, considerăm că mișcarea de la Balta constituie o reacție și o consecință firească a situației românilor transnistrieni, excluși de la accesul la cultură, împiedicați să asculte slujba religioasă în limba lor, ceea ce i-a îndepărtat de biserica oficială, reacționînd prin participarea la activitatea lui Inochentie într-un mod propriu, aderînd astfel la mișcarea generală de emancipare națională, care a ajuns, în sfîrșit, dincolo de Nistru. Biserica fiind singura instituție în care se mai păstra ceva din tradiția românească, iar religia singurul domeniu în care se putea acționa, fie și în contradicție cu poziția oficială, mișcarea a îmbrăcat, inevitabil, o haină religioasă. Mișcarea de la Balta a însemnat un strigăt spontan de protest și deznădejde al moldovenilor împotriva rusificării forțate a bisericii lor. Ea a contribuit în bună măsură la redeșteptarea și dimensionarea sentimentelor naționale între românii de sub dominația rusească.

2. *Activitatea cercurilor și societăților studenților români*

Mișcarea națională a românilor din Rusia s-a manifestat însă și pe alt plan. La începutul secolului XX activau la Kiev cercuri studențești românești, conduse de o seamă de studenți inimoși, precum Ciobanu, Ciugureanu, Murafa. Deosebit de activ era cercul de la Politehnica din Kiev, care prin 1913 și-a intensificat activitatea, membrii săi discutînd în adunări despre România, Basarabia, dar mai ales despre problema națională a românilor din Rusia. Ei au îmbrățișat ideea de-a face propagandă națională în satele românești în timpul vacanțelor, căutînd totodată să intre în legătură cu fruntașii luptei pentru libertate și unitate națională. În 1914 cercul a reușit să impună abonamente pentru biblioteca studențească la ziarele „Dimineața" și „Adevărul", cît și la revista „Viața românească".

Revoluția rusă din 1917 a dus la prăbușirea Imperiului țărilor, popoarele oprimate declanșînd puternice mișcări naționale. Transnistrienii au intrat în contact cu frații lor moldoveni, munteni, ardeleni și bucovineni, ceea ce a trezit la aceștia conștiința solidarității naționale. La începutul lunii martie are loc la Universitatea „Sf. Vladimir" din Kiev o adunare a studenților români, în majoritate soldați și ofițeri, spre a discuta noua situație creată de evenimente, pentru românii din Rusia. La acest miting au luat parte și un grup de români transilvăneni, prizonieri, foști combatanți în armata austro-ungară, care au format la Darnița, lîngă Kiev, Corpul voluntarilor români ardeleni și bucovineni. Mitingul a fost prezidat de studentul VI. Bogos. Printre oratori s-a numărat și transilvăneanul dr. Victor Deleu care a rostit un discurs înflăcărat, chemînd pe toți românii, oriunde s-ar afla, să-și strîngă rîndurile în jurul tricolorului românesc, spre a înfăptui unirea neamului, idealul visat de atîtea generații. Entuziasmul a atins cea mai înaltă culme, cînd basarabeanul Gh. Gîscă a înălțat „un enorm steag tricolor român" și l-a desfășurat în fața mulțimii cu înflăcăratele cuvinte: „Trăiască Unirea tuturor românilor". Toți cei prezenți s-au ridicat în picioare cîntînd în cor „Deșteaptă-te române".[39]

Trebuie arătat că la amplificarea luptei politice naționale din Transnistria au contribuit din plin doi factori: apartenența Basarabiei la Imperiul rus în urma anexării din 1812, cu populația ei majoritară și compactă românească și cu o seamă de personalități proeminente care s-au așezat în fruntea acestei lupte, pe de o parte, iar pe de altă parte prezența în Rusia a peste 120.000 de prizonieri români ardeleni și bucovineni, o forță considerabilă care a activat cu toată energia pentru formarea statului național unitar român, una din formele în care s-a concretizat această luptă fiind constituirea Corpului voluntarilor români ardeleni și bucovineni.

Cîteva zile mai tîrziu a fost convocată o adunare generală a studenților români, unde s-a hotărît să se înființeze Societatea națională a studenților români „Renașterea", cu scopul de a contribui la obținerea și realizarea dreptului proclamat de revoluția rusă—autonomie națională nelimitată, pînă la completa despărțire de Rusia.

3. *Rolul hotărâtor al voluntarilor români ardeleni și bucovineni în dezvoltarea conștiinței naționale*

Studenții români din Kiev au cunoscut mulți prizonieri români din Ardeal și Bucovina, membri ai Corpului voluntarilor care, după votarea *Declarației* din 13/26 aprilie 1917 — în care arătau: „Cerem cu voința noastră nestrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care-l vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații" — au primit permisiunea să viziteze orașul Kiev, care era la 7 km dincolo de Nipru. Aici s-au întîlnit cu studenții români, care la rîndul lor au fost invitați la Darnița, unde au fost primiți de puternicul cor al ofițerilor, compus din 700 de persoane. Studenții au cerut cărți de limba și literatura română, de istorie, iar profesorul Emanuil Isopescu a organizat și ținut cursuri de limba și literatura română la Universitatea din Kiev, pînă la plecarea voluntarilor de la Darnița — moment care a avut loc imediat după intrarea Armatei Roșii în Kiev, cînd, datorită violențelor și intoleranței, Corpul voluntarilor a fost desființat la 7/20 februarie 1918. Fiecare ostaș a primit hrana pe 15 zile în bani și ordinul ca prin sudul Ucrainei să pătrundă în Basarabia și să se îndrepte spre Iași.

Studenții români din Kiev l-au cunoscut totodată pe locotenent-colonelul Gheorghe Constantin Pietraru, comandantul Corpului voluntarilor, care găsea întotdeauna timpul necesar pentru a vizita societatea studenților români, „îmbărbătîndu-i cu cuvinte pornite din suflet și călăuzindu-i moralmente în acele timpuri și împrejurări excesiv de grele". Locotenentul Sever Bocu — viitorul om politic — redacta ziarul săptămînal „România Mare", care apărea la Kiev pe lîngă Comandamentul Corpului voluntarilor români ardeleni și bucovineni, devenind o publicație mult îndrăgită de studenți, „o nouă evanghelie, ei citind-o cu aviditate și pătrunzîndu-se de ideile noi ce răzbăteau adînc în sufletele lor".[40]

Tot la sfatul Comandamentului voluntarilor se constituie la 24 martie 1917 Cercul studenților români din Basarabia și de peste Nistru, ședința de constituire avînd loc în aula Universității din Kiev. Președinte a fost ales studentul în medicină Virgil Bogos.

care a deschis ședința pronunțînd cuvintele „Deșteaptă-te române!". La ședință au participat conducătorii voluntarilor ardeleni. Dr. Victor Deleu, care fusese ales de către voluntari în calitate de conducător, cu titlul de prim-senior, a rostit cu această ocazie o cuvântare; a luat parte, de asemenea, prof. Dimitrie Drăghicescu, deputat în Parlamentul României.

Fruntașii voluntarilor erau prezenți la toate adunările românilor din Kiev, unde participau persoane de toate vîrstele și din toate clasele și păturile sociale: ofițeri, soldați, preoți, funcționari, comercianți, muncitori și chiar moșieri. La aceste adunări se țineau conferințe cu teme istorice și filozofice, cu caracter patriotic. Se predau, de asemenea, lecții de limbă română literară, căci românii din Rusia vorbeau limba română populară învățată acasă.

Contactul voluntarilor ardeleni și bucovineni cu studenții basarabeni și transnistrieni a produs asupra acestora din urmă o impresie puternică, redeșteptîndu-le conștiința națională. Înarmați cu un program politic-național elaborat tot la Darnița, ei au cutreierat toate centrele unde se găseau români, organizînd manifestații care au avut o mare înrîurire asupra evenimentelor de mai tîrziu.[41]

Un rol important a jucat și faptul că la Odessa, în Transnistria, exista o puternică grupare de ostași și ofițeri români din armata rusă, al căror număr se ridica la 40.000, cei mai mulți dintre ei fiind, evident, basarabeni. Ioan Păscăluța, președintele Comitetului Sfatului deputaților al ostașilor români (ofițeri, soldați și marinari) din garnizoana și portul Odessa, avînd atunci gradul de sublocotenent, consemnează în memoriile sale, redactate în 1977 la Toronto (Ontario, Canada), despre constituirea și activitatea acelui comitet și modul în care a coordonat acțiunile de luptă națională. Un moment important a fost ședința din 23 martie 1917, la care participă președintele, sublocotenentul Ioan Păscăluța, secretarul, sublocotenentul Nicolae Ciornei ceilalți membri ai comitetului. Au luat parte totodată Pantelimon Halippa, profesorul ardelean Onisifor Ghibu și Sergiu Cujbă, veniți de la Chișinău, iar din partea studenților români din Odessa: Anatolie Maimaș, Sebastian Ceapă și Maria Gheorghiu. Președintele arată că pornind de la principiul autodeterminării popoarelor, comitetul a înjghebat comitetele ostășești românești în unitățile militare din garnizoana și portul Odessa, unind sub

steagurile organizației pe toți românii hotărîți să lupte pentru autonomie administrativă, pentru școală, biserică, justiție și armata românească. Studentul Maimaș propune ca asemenea comitete să se înființeze în întreaga Basarabie, care să funcționeze după principiile celui din Odessa.

Tot la îndemnul studenților, care au luat ca model modul cum s-au organizat voluntarii ardeleni, se ia inițiativa convocării unei adunări ostășești la Odessa. Președintele Păscăluța conchide la ședința amintită din 23 martie 1917: „Spre a ne afirma ca națiune, peste o lună vom organiza o adunare a unităților militare moldovenești, la care vă învităm pe Domniile Voastre, cei din Chișinău, să ne trimiteți delegați la această manifestație".[42] Pantelimon Halippa răspunde: „Vom veni la adunarea ostașilor pe care o veți face aici la Odessa, unde se află 40.000 de soldați. În 1848 s-au adunat la Blaj 40.000 de români. Trebuie să facem și noi același lucru aici, cu soldații moldoveni. Ei nu se află în Basarabia, vom veni noi aici și vom face de aici memorii către Adunarea Constituantă în numele moldovenilor soldați".[43] Acest lucru se impunea pentru că „floarea națiunii moldovene nu e în Basarabia, ci pe front și în garnizoane. De aceea sarcina odesseiților e foarte mare; să-i deștepte pe soldați de aici și să îi organizeze"—cum remarca Pantelimon Halippa.[44]

Halippa propune ca adunarea ostășească de la Odessa să se țină la 3/16 mai 1917. Căpitanul de stat-major E. Cateli, care își asumă, de asemenea, un rol important, propune să se ceară imediat arhiereu român, în care scop să se aibă în vedere ieromonahul Inochentie, conducătorul „mișcării de la Balta". „Să trimitem o delegație să-l sondeze. Nu-i învățat, dar e cuminte și poate fi folositor": Halippa propune ca în această chestiune să nu se procedeze pripit, ci cu discernămîntul și răbdarea necesare. Căpitanul Cateli cere ca imediat după Paști să se organizeze cursuri românești, pentru inițierea învățătorilor de la sate, pentru ca aceștia să poată introduce de la toamnă predarea limbii române în școli.

Realizarea acestor deziderate și proiecte necesitau o serie de condiții și mijloace, în scopul asigurării cărora Cateli arată că se va face la Odessa o tipografie românească, unde se va edita un *Dicționar româno-rus*, după Grigoroviță, și se vor tipări cărți românești. „Un tipograf din Petrograd se angajează să facă o editură românească ... Ne trebuie cîntece de luptă."

Își afirmă preferința pentru literatura Transilvaniei, îndeosebi poeziile lui George Coșbuc.[45]

La toate aceste etape, discuții și preparative participă și studenții români din Kiev, îndemnați de exemplul voluntarilor ardeleni. Grandioasa manifestație a soldaților români de la Odessa, din 18 aprilie 1917, la care au luat parte 12.000 de ostași înarmați, cu tricolorul românesc pe piept s-a făcut cu concursul larg al studenților români, basarabeni în majoritate. Mai tîrziu s-au întors acasă, în Basarabia, unde au fost cei mai activi și mai devotați tribuni ai cauzei românești.

Sever Bocu, redactorul ziarului „România Mare" ce apărea la Kiev, aprecia că întîlnirea ardelenilor cu basarabenii și transnistrienii a fost hotărîtoare pentru viața românească din Basarabia și acțiunile românești în Transnistria. „Ofițerii ardeleni fură adevărații semănători de idei și de sentimente românești printre universitarii basarabeni."[46]

Numărul membrilor Societății „Renașterea" și a participanților la acțiunile ei crescînd peste măsură, mai ales dintre nestudenți, se impunea lărgită baza societății și găsită o denumire mai potrivită. Este convocată astfel adunarea generală a românilor aflați la Kiev, care are loc la 26 noiembrie 1917, la ca participînd sute de persoane, fiind prezidată de Ion Precul, basarabean, proprietar și magistrat la Kiev. Printre cei care au luat cuvîntul s-au numărat și reprezentanții Corpului voluntarilor români ardeleni și bucovineni. „Cuvîntarea colonelului Pietraru și a locotenentului Sever Bocu au impresionat adînc adunarea ..." Noua societate constituită s-a chemat „Deșteptarea—societate națională a românilor din Ucraina". Comitetul ales avea ca președinte pe Ion Precul, vicepreședinte pe Valeriu Cicate, iar secretar pe Ion Dumitrașcu. Imediat după constituire, comitetul a lansat un apel, adresat tuturor societăților culturale românești din Rusia, în care se precizează că scopul societății este : „Deșteptarea națională a poporului român din Ucraina, în privința politică, economică și culturală, precum și propagarea principiilor naționale, cu toate mijloacele posibile, în toate păturile sociale ale poporului român".[47]

4. „... mai bine să-şi schimbe rîul mersul, decît să rămînem noi despărţiţi unii de alţii"

Soarta românilor transnistrieni formează obiectul atenţiei, preocupărilor şi luptei naţionale a basarabenilor. Programul Partidului Naţional Moldovenesc constituit în martie 1917 la Chişinău — avînd ca preşedinte de onoare pe Vasile Stroescu, preşedinte activ pe Pavel Gore, iar secretar general pe Pantelimon Halippa — prevedea la art. 10: „Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezăşluiască aceleaşi drepturi naţionale pe tărîmul cultural, bisericesc şi economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam".[48]

La Congresul învăţătorilor români din Rusia, care s-a ţinut la Odessa, între 29 mai — 2 iunie 1917, profesorul din Chişinău Iustin Frăţiman, împreună cu un alt delegat din partea Basarabiei au propus, şi Congresul a aprobat, următoarele puncte privitoare la românii din Transnistria:

— în bisericile din satele româneşti serviciul divin să se oficieze în limba română, de către preoţi şi clerici români;

— să se înfiinţeze în aceste sate şcoli conduse de învăţători români, care să predea în limba română;

— inspectorat şcolar aparte pentru şcolile româneşti din Transnistria, condus de un inspector român, corespondenţa purtîndu-se numai în limba română;

— înfiinţarea la Dubăsari a unei episcopii româneşti, avînd în frunte un episcop român;

— pentru pregătirea preoţilor şi învăţătorilor să se deschidă clase paralele la Seminarul din Odessa, în care învăţămîntul să se desfăşoare în limba română, cu profesori din Transnistria sau aduşi din România;

— participarea învăţătorilor transnistrieni la cursurile de limba română, ce se vor organiza la Chişinău între 15 iunie şi 15 august 1917.[49]

Tot în Transnistria, la Odessa, Comitetul ostăşesc din localitate a hotărît în şedinţa din 20 septembrie 1917, convocarea Congresului ostăşesc moldovenesc, ca forum pentru stabilirea principiilor, organizarea şi convocarea Sfatului Ţării. S-a conchis că există două posibilităţi de convocare a Sfatului Ţării: pe

cale electorală sau prin sistem reprezentativ. Alegerile generale ar fi cea mai bună cale, mai cu seamă că ar participa și femeile, care sînt chemate să ia parte activă la viața politică. Dar acest sistem nu este operant întrucît peste 25% din populația românească a Basarabiei este încorporată în armata rusească și răspîndită pe toate fronturile și în toate garnizoanele. Astfel că această parte a populației, care este cea mai îndreptățită să-și spună cuvîntul la alcătuirea noii vieți politice, nu va avea posibilitatea să participe la alegeri. De aceea *Sfatul Țării* trebuie convocat și constituit pe principiul reprezentării corporațiilor, partidelor politice și democratice și a minorităților etnice, pentru ca întreaga populație să fie just reprezentată în adunarea reprezentativă.

Congresul ostășesc moldovenesc s-a desfășurat între 20—26 octombrie 1917, la Chișinău, fiind un moment important al luptei naționale, unde s-a declarat autonomia Basarabiei și s-au adoptat rezoluția privind constituirea Sfatului Țării, structura și prerogativele sale ca organ reprezentativ autorizat al poporului constituit în adunare națională. S-a votat, totodată, o moțiune prin care s-a hotărît a se întreține legături strînse cu organizațiile românești de peste Nistru și de a se pune la dispoziția românilor transnistrieni 10 mandate în Sfatul Țării din Chișinău. Congresul a mai hotărît a se cere guvernului provizoriu din Kiev și Radei (Parlamentului) Ucrainene să recunoască românilor de peste Nistru, din Caucaz, din Siberia și din alte părți unde s-ar găsi, aceleași drepturi pe care românii basarabeni le recunoșteau minorităților etnice din Basarabia autonomă. O altă inițiativă notabilă a fost aceea a Zemstvei (Consiliului) guberniale din Chișinău, care la 13 noiembrie 1917 se adresează zemstvelor guberniale din Transnistria, cu rugămintea de a notifica numărul copiilor români de vîrstă școlară, spre a fi luați în evidență.[60]

Cu ocazia Congresului ostășesc de la Chișinău s-a înregistrat un fapt deosebit : pledoaria ostașului transnistrian Toma Jalbă, care va rămîne memorabilă în istoria neamului nostru. „Dar cu vă întreb, fraților, care sunteți moldoveni, cum ne lăsați pe noi moldovenii, cei ce suntem rupți din această Basarabie, să trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămînem ca șoarecele în gura motanului? Dar să știți, că de ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pămîntul nostru ;

căci mai bine să-și schimbe rîul mersul, decît să rămînem noi despărțiți unii de alții."[51] Era o manifestare vibrantă a conștiinței naționale, a dorinței ferme de unire politică a tuturor ramurilor națiunii române în cadrele granițelor sale etnice.

Urmarea firească a acestor constante preocupări ale basarabenilor pentru situația națională, politică și culturală a românilor transnistrieni au fost două realizări însemnate. Pe de o parte cooptarea în Sfatul Țării de la Chișinău a zece români de peste Nistru; pe de altă parte, înființarea la Universitatea din Odessa a unei catedre de istorie și literatură română, unde au fost numiți ca profesori Ion I. Nistor, pentru istorie, și Nicolae Bănescu, pentru literatură.

IV. CONGRESUL DE LA TIRASPOL

1. *Convocarea Congresului de către Comitetul Național Român din Transnistria*

Treziți la viață națională proprie în urma propagandei culturale românești, fruntașii mișcării naționale din Transnistria organizează o adunare pregătitoare, care se desfășoară la 19 noiembrie 1917 la Grigoriopol. Aici Comitetul Național Român a decis, în urma discuțiilor însuflețite care au avut loc, convocarea pentru 17 decembrie 1917, la Tiraspol, a Congresului românilor transnistrieni. Vajnicul luptător pentru drepturi politice naționale, Toma Jalbă, arată referindu-se la această perioadă că „pentru întîiași dată a răsunat glasul moldovenilor pentru Unire" și românii transnistrieni „n-am rămas cu brațele încrucișate: am pornit ca să luptăm și să aducem pe moldovenii de peste Nistru la o viață și un trai moldovenesc împreună cu frații basarabeni sub steagul strămoșesc". Același Toma Jalbă arată, în notele sale memorialistice, că a fost tipărită o chemare cu titlul *Ce ne trebuie nouă?*, după care fruntașii și tineretul studios au plecat prin toate satele să stea de vorbă cu populația. „Pe unde treceam tot norodul ne primea cu mare bucurie."[53]

Comitetul de organizare a fost constituit dintr-un grup de patrioți inimoși din care făceau parte: Ștefan Bulat, Toma Jalbă, Dumeanu, Maloman, Durbailo și alții. S-a stabilit din partea comitetului ca din fiecare sat să participe cîte doi delegați, aleși dintre gospodarii de frunte. Chemarea întocmită de către Ștefan Bulat arăta românilor transnistrieni că „numai în Unire putem să ocupăm dreptatea", cerîndu-le „să ne adunăm cu toții astăzi și împreună să ne ridicăm steagul națiunii (norodului) noastre".

Condițiile existente, caracterizate prin frămîntări și agitații politice, nu permiteau o pregătire corespunzătoare a con-

gresului; cu toate acestea congresul s-a bucurat de un deosebit succes, evidențiind cu toată claritatea identitatea de voință a românilor transnistrieni cu românii de pretutindeni și dorința lor de a se constitui într-un singur stat național. În dimineața zilei de 17 decembrie 1917, „din toate părțile, prin toate barierele intrau în oraș bulucuri, bulucuri, moldovenii cu trăiștile în spinare și cu căciulile pe ceafă, veseli și cîntînd, cu gîndul la o viață mai bună".[58]

2. *„Să ne soidinim (unim) cu frații noștri din Moldova"*

Lucrările Congresului românilor transnistrieni din guberniile Cherson și Podolia au fost deschise de învățătorul sublocotenent Ștefan Bulat, președintele Comitetului Național Român care a fost ales președinte al congresului. Ca delegați ai Sfatului Țării de la Chișinău au participat Pantelimon Halippa, Gh. Mare, N. Gafencu și A. Crihan, iar din partea transilvănenilor prof. Onisifor Ghibu, redactorul gazetei „Ardealul", care apărea la Chișinău. La sosire, „delegația a fost primită cu deosebită însuflețire de moldovenii de peste Nistru". În cuvîntul său, Pan Halippa, vicepreședintele Sfatului Țării din Basarabia a spus: „Acum ne aflăm la o cotitură istorică, și voi puteți să vă creați soarta, după cum noi în Basarabia am știut să ne-o creăm". Onisifor Ghibu aduce salutul Ardealului, care este „leagănul neamului românesc". El descrie apoi situația grea a românilor ardeleni în acel moment crucial al luptei lor pentru libertate națională și unitate politică.

Un moment impresionant și emoționant din desfășurarea Congresului a fost marcat atunci cînd Gheorghe Mare, delegatul basarabenilor, a încredințat transnistrienilor steagul tricolor românesc, pe care l-a desfășurat în fața participanților spunînd: „Delegația de la Chișinău vă pune în mînă steagul acesta. El este steagul neamului nostru. Sub umbrirea lui trăiește întregul neam moldovean și românesc, și pentru izbînda lui luptăm cu toții în aceste vremuri ... Voi pînă acum n-ați avut steag, n-ați avut drepturi, n-ați avut considerația națională. De astăzi înainte steagul nostru național va flutura mîndru și plin de încredere și

peste voi. Să lucrați așa ca să-i faceți cinste, să lucrați așa ca să-i duceți întru toate la izbîndă".[54]

În numele soldaților români transnistrieni a luat cuvîntul Toma Jalbă, care a spus: „... acum trebuie să ne deșteptăm și noi, ca să știe toate națiunile că și noi suntem un neam cinstit și foarte cultural".[55]

Delegații la congres au cerut cu hotărîre unirea imediată a românilor transnistrieni cu basarabenii, cu întregul neam românesc, arătînd că acesta este mandatul cu care au fost încredințați. „Să ne soidinim (unim) cu frații noștri din Moldova. Oamenii de la țară sunt trimiși cu aiastă vorbă, să fim cu Dumneavoastră împreună. Cu aiastă vorbă ne așteaptă pe noi la sate." Cum însă lucrurile evoluau paralel cu cele din Basarabia, iar momentul era acela al proclamării autonomiei naționale și provinciale, participanților li s-a spus că Unirea se va hotărî la un alt congres, va fi realizată într-o etapă ulterioară. În acest sens, punctul 9 al hotărîrii prevedea ca la 9 ianuarie 1918 să se convoace o nouă adunare românească „pentru a hotărî despre Republica Moldovenească".[56] Aspirația de unire a dominat desfășurarea lucrărilor congresului. „Dorința moldovenilor a fost ca în ruptul capului să nu rămâie despărțiți de frații basarabeni, mergînd pe aceeași cale pînă unde or merge și ei. Această dorință a fost în sufletele tuturor și a fost primită cu strigăte de aprobare și aplauze furtunoase."[57]

3. *Programul național stabilit de Congres și realizările obținute*

În vederea realizării acestui obiectiv principal al luptei politice naționale—Unirea— și pînă la realizarea lui, Congresul a hotărît următorul program național:

1. Alegerea a opt reprezentanți în Rada Ucraineană.

2. Crearea de școli naționale, cu predare în limba română și folosirea alfabetului latin.

3. Introducerea limbii române în biserici.

4. Împărțirea dreptății să se facă de către judecători care să cunoască limba română, iar legile să fie traduse în această limbă.

5. Sănătatea poporului să fie încredințată grijii medicilor români și deschiderea de noi spitale.

6. Împărțirea moșiilor la țărani.

La propunerea reprezentantului transilvănenilor, prof. Onisifor Ghibu, se mai hotărăște : să se tipărească în gazete chemarea adresată tuturor tinerilor români învățați și răspîndiți în Rusia să se întoarcă acasă și să lucreze pentru neamul lor, să se tipărească la Tiraspol o gazetă românească ; hotărîrile Congresului să se trimită tuturor zemstvelor de voloste, ținuturi, gubernii și alte așezăminte, ca să se știe de organizarea neamului românesc.

Trimisul Radei ucrainene își încheie cuvîntarea rostind cuvintele : „Slavă Moldovei slobode".[58]

Pentru apărarea și menținerea ordinii în perioada organizării vieții naționale românești în Transnistria, s-a hotărît constituirea a două batalioane de români, pînă se vor putea organiza regimente românești. Congresul a ales apoi pe reprezentanții românilor în organele administrative, de miliție, în Comitetul agrar. S-a ales totodată Comitetul Român care să ducă la îndeplinire toate hotărîrile Congresului. Toate acestea constituiau — în viziunea participanților la Congres — „organele necesare pentru a naționaliza provincia".[59]

Congresul de la Tiraspol a durat două zile și aici — consemnează D. Bogos — „nu se vorbea astfel decît de întregul neam românesc și s-a hotărît între altele, ca să se facă toate chipurile, ca moldovenii de peste Nistru să fie alipiți la Basarabia. A domnit în curs de două zile o însuflețire care nu se poate reda".[60]

Asupra participanților, Congresul românilor transnîstrieni a lăsat o puternică impresie. Despre semnificația acestuia sînt edificatoare rîndurile scrise de profesorul transilvănean Onisifor Ghibu. „Printre cele mai frumoase zile ale vieții mele socotesc zilele de 17 și 18 decembrie 1917, în cari am participat la cea dintîi adunare a românilor de peste Nistru, ținută la Tiraspol — adunare care a fost pentru mine una din cele mai puternice dovezi despre vitalitatea nebiruită a neamului nostru. Am văzut atunci, înviind ca din morți, o ramură din cele mai vînjoase și

mai sănătoase ale românismului, ceea ce m-a făcut să mă întorc de la Tiraspol la Chișinău mai încrezător decît oricînd în steaua neamului".[61]

Evenimentul a avut, de asemenea, un mare răsunet în sufletele românilor transnistrieni, care erau în majoritate țărani, ceea ce a făcut ca la adunare să se discute mai ales chestiuni legate de viața țăranilor.

Cele mai de seamă urmări ale Congresului au fost: funcționarii au început să vorbească românește cu populația în cadrul oficiilor lor publice, iar locuitorii au impus folosirea și respectarea limbii lor. Preoțimea începe să arate mai mult interes poporului, căruia îi caută prietenia și începe să facă slujbe religioase în limba română. Comitetul Național Român considera Transnistria una și aceeași provincie românească cu Basarabia și acționează în consecință. Prin grija acestuia și prin aportul deosebit adus de un număr de învățători inimoși, printre care s-a remarcat Teodor Mălai, s-au deschis 52 de școli în sate, în care dulcea limbă românească — „limba vechilor cazanii" — începe să răsune. Se creează totodată Secția română de pe lîngă Societatea învățătorilor, care sprijină pe cale oficială introducerea limbii române în școli. Rada ucraineană din Kiev a aprobat folosirea manualelor românești tipărite la Chișinău cu litere latine, iar Comitetul Român a înființat depozitul de cărți românești de pe lîngă Zemstva din Tiraspol, „de unde toate satele au fost satisfăcute în măsură suficientă". S-a procedat, de asemenea, la înființarea bibliotecilor sătești. Limba română pătrunde și în Zemstvă, pînă la compartimentele și așezămintele ei. Imediat după Congres s-a înaintat Zemstvei extrasul din procesul verbal al lucrărilor Congresului românilor transnistrieni privitoare la ședința care a discutat problema naționalizării organelor Zemstvei guberniale, a celor ținutale și de voloste. Consiliul Zemstvei s-a declarat de acord cu toate punctele și problemele aflate în nota Comitetului Național Român și le-a pus în aplicare, numind doi judecători recomandați de comitet, cunoscători ai limbii române.

Toate aceste succese au fost interpretate și apreciate de locuitori ca o mare cucerire a mișcării naționale a românilor transnistrieni. „Din acest moment apare convingerea că toate hotărîrile congresului, care formau esența dorințelor românești de peste Nistru, vor fi realizate. Curajul în sufletul luptătorilor crește și viitorul în zare se vede mai frumos."[62]

Convingerea era întărită și de faptul că la numai cîteva zile după Congres, începe organizarea primului batalion românesc—traducîndu-se în fapt hotărîrea Congresului. Cu organizarea batalionului a fost încredințat de către Comitetul Național Român inimosul Toma Jalbă. Ostașii au primit echipamentul, armamentul și cazarma necesară, efectivul ridicîndu-se la 1.500 militari, dintre care erau în permanență sub arme circa 700. În funcția de comandant al batalionului a fost numit sublocotenentul Timotei Pleșca, iar lui Toma Jalbă i s-a încredințat funcția de intendent al batalionului. Unitatea era împărțită în patru companii și făcea parte din regimentul ucrainean. Cu toate acestea, batalionul românesc nu executa ordinele comandantului de regiment, fără aprobarea prealabilă a Comitetului Național Român. Deși a fost organizată cu efectivul și structura unui batalion, unitatea a fost numită de către soldații și țăranii transnistrieni polc (regiment), și așa era cunoscută pretutindeni — „polcul moldovenesc". Batalionul și-a adus contribuția la asigurarea ordinii, fiind desființat la începutul lunii martie 1918.[63]

Ultima înfăptuire de seamă constituie o frumoasă pagină din istoria învățămîntului și culturii. Secția română din Asociația Corpului didactic a întreținut fructuoase contacte cu reprezentanții culturii din Basarabia, iar oficialitățile ucrainene de atunci au înțeles aspirațiile naționale ale românilor exprimate la Congresul de la Tiraspol, învățătorii români transnistrieni nefiind siliți să urmeze cursurile de vară în limba ucraineană, organizate sub domnia hatmanului cu tendințe monarhice—Scoropadschi. La Chișinău erau organizate cursuri pentru învățători, așa că în iulie 1918, Comitetul Național Român din Transnistria a trimis la aceste cursuri de pregătire 25 de învățătoare și învățători, iar cinci au mers din proprie inițiativă. Directorul cursurilor era prof. Gh. Tofan. „Ținînd abecedarul românesc cu litere latine în mînă, mi se părea că țin cea mai sfîntă evanghelie. Cu pietate învățam poeziile lui V. Alecsandri, Coșbuc, Eminescu"—își amintește unul din cursanți. Cursurile au durat o lună și jumătate, după care toți cursanții au depus cu succes examenul individual. Astfel anul școlar 1918/1919 a putut fi deschis în limba română. Învățătorii și învățătoarele sosiți de la cursul din Chișinău au ocupat posturi în cele mai mari sate românești. Ei au început să desfășoare totodată o activitate culturală intensă. În satul Lunca s-a jucat pentru prima oară în românește *Piatra*

din casă de Vasile Alecsandri. Aceste școli au continuat să funcționeze o perioadă scurtă, astfel că în 1919 se mai putea auzi pe alocuri în clasele lor cîntîndu-se *Deșteaptă-te române*.[64]

4. *Represiunea bolșevică. Problema românilor transnistrieni în Rada Ucraineană*

Dar aceste începuturi pline de elan și dătătoare de speranțe și bucurii au fost oprite la scurtă vreme. Unirea cu celelalte teritorii românești—atît de mult dorită și atît de clar exprimată de către românii transnistrieni—nu s-a putut înfăptui. Valul integrator al revoluției bolșevice, care în ianuarie 1918 a ajuns pînă la Nistru, a exclus cu brutalitate acest lucru. În anii care au urmat, românii transnistrieni nu și-au mai putut realiza programul național stabilit la Congresul de la Tiraspol; ei nu au avut posibilitatea de a-și învăța limba lor în școală, nu au putut-o asculta în biserică, nu și-au văzut-o întrebuințată în oficiile publice. Cei care au participat la Congresul de la Tiraspol s-au văzut urmăriți și împușcați ca trădători, fiind nevoiți să fugă din Transnistria. Cei care au scăpat și-au găsit ocrotire în România, unde au luptat pentru afirmarea drepturilor politice naționale ale românilor transnistrieni. Aceștia au organizat Comitetul de ajutorare de la Chișinău și Asociația românilor transnistrieni, și-au editat ziarele și revistele care au ținut trează conștiința națională și au atras atenția tuturor românilor și cercurilor politice din străinătate asupra drepturilor și soartei românilor transnistrieni.[65]

O palidă urmă se mai păstrează în primăvara anului 1918, cînd Societatea „Deșteptarea" a lansat—pe baza drepturilor național-culturale ale minorităților etnice, legiferate de Rada Ucraineană, constituanta revoluționară a Ucrainei naționale și independente— apeluri adresate românilor din Transnistria, cerînd organizarea adunărilor și comitetelor naționale locale, precum și alegerea delegaților la Congresul general național românesc, care urma să aibă loc la Kiev, la 15 iunie 1918. Mai mulți tineri români, studenți la Kiev, mai ales cei de la Academia de teologie „Petru Movilă", s-au pus la dispoziția organiza-

torilor, ca emisari, dorind să facă apostolatul național, cutreierînd în lung și în lat satele Transnistriei. Dar evenimentele furtunoase care au urmat nu au permis întrunirea congresului. Cu toate acestea românii transnistrieni au continuat lupta lor cerînd drepturi și libertăți naționale, autonomie în școală, biserică și administrație și introducerea limbii române în aceste instituții. Cererile lor au fost limpede precizate la Adunarea națională din decembrie 1919. În fața a tot mai intensei acțiuni de ucrainizare, românii cereau organizarea lor într-un stat național, pe baza principiului de autodeterminare și a capacității lor de cîrmuire proprie.[66]

Deputații românilor au afirmat de la tribuna Radei Centrale a Ucrainei că românii transnistrieni doresc să li se recunoască drepturile naționale și culturale. În cuvîntarea sa din 9 ianuarie 1918, deputatul Ioan Precul a prezentat doleanțele acestora, cerînd consfințirea acestor drepturi legitime. De asemenea, deputatul I. Dumitrașcu, în cuvîntarea sa din 20 aprilie 1918, a protestat energic contra pretențiilor Ucrainei asupra Basarabiei (era o ședință specială, dedicată exclusiv acestei probleme). Folosindu-se de lucrări științifice, date statistice și hărți etnografice rusești, întocmite de zemstevele județene și guberniale, deputatul a demonstrat că românii reprezintă majoritatea populației Basarabiei, iar Sfatul Țării a săvîrșit un act legitim de autodeterminare națională și politică. În calitatea sa de reprezentant al comunității românești a declarat apoi că românii transnistrieni „vor trebui să revie la trunchiul neamului românesc întregit, căci suntem același trup și același suflet", arătînd că „nu este logic, ca astăzi, cînd istoria ne îngăduie posibilități de realizare a celor mai supreme acte de dreptate națională, noi să le înfăptuim numai pe jumătate".[67]

Comunitatea românească puternică și viguroasă din Transnistria era o realitate, iar aspirațiile ei erau legitime, în condițiile cînd dreptul de autodeterminare a popoarelor din Imperiul rus era proclamat chiar de Lenin, doctrinarul și conducătorul revoluției bolșevice. Acest drept era recunoscut de toate țările europene și pe baza aplicării lui s-a configurat noua geografie politică a Europei, căutîndu-se astfel să se înlăture sistemele discriminatorii și oprimatoare.

Cu toate acestea, atunci cînd România a pus oficial problema românilor din spațiul răsăritean, din afara granițelor

politice ale statului român, chestiunea a fost formulată cu realism și clarviziune diplomatică și politică. În memoriul pe care delegația României l-a prezentat la Conferința de pace de la Paris, în ziua de 1 ianuarie 1919, se arată : „Dacă ar fi chestiunea să se aplice, cu o rigoare absolută, principiul grupului lingvistic și etnic, România ar fi trebuit să reclame, fără posibilitatea vreunei contestații, unirea sutelor de mii de români de limbă, de moravuri și de suflet, care locuiesc în grupuri compacte malul stîng al Nistrului și dincolo de Bug, pînă la Nipru. Ea ar fi trebuit să revendice sutele de mii de români așezați dincolo de Dunăre, în Serbia, între văile Timocului și Moraviei, mai mult de o sută de mii pe malul bulgăresc al Dunării, satele românești împrăștiate în cîmpia ungurească pînă la Tisa, în mai multe provincii ale țarilor și pînă în îndepărtata Siberie. Ar fi trebuit, de asemenea, să-și amintească de existența vechilor populații românești sălășluite în inima însăși a Peninsulei Balcanice ... România însă nu cere intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru sau de Tisa, nici chiar a acelora de care nu e despărțită decît de cursul unei ape ...".[63]

V. REPUBLICA AUTONOMĂ SOVIETICĂ SOCIALISTĂ MOLDOVENEASCĂ TRANSNISTRIANĂ

1. *Revoltele românilor împotriva bolșevismului*

Tăvălugul revoluției bolșevice a trecut și peste teritoriul Transnistriei, provocînd grave convulsii sociale. Drept urmare, în anii 1920—1922, pe teritoriul dintre Nistru și Bug se produc mari revolte țărănești, întrucît „acești valahi nu se puteau împăca cu regimul bolșevic, pe care nu-l puteau înțelege". La 15 aprilie 1920, răsculații conduși de Tutunică ocupă orașul Balta, răscoala răspîndindu-se în raioanele Balta, Codima și Ananiev. În 1922 revolta se pornește din nou sub conducerea lui Chirsula, cu mai multă forță și avînd o durată mai lungă. Abia potolită, se aprind din nou focare de răscoale, simultan în mai multe sate. Mișcările țărănești au fost înăbușite în sînge. Autoritățile, sub pretext că țăranii români lucrează contra Sovietelor, că au legături cu România burgheză, sau că sînt refractari reformelor—îndeosebi cei care nu voiau să intre în colhozuri—i-au deposedat de averi, după care i-au deportat în Siberia sau în nordul Rusiei, la muncă forțată, de predilecție la canalul ce leagă Marea Albă de Marea Baltică. Aceasta a fost a doua fază a dislocării organizate a elementului etnic românesc din Transnistria și Ucraina. O parte erau suprimați pe loc în Transnistria printr-o judecată sumară sau chiar fără judecată.[69]

Cererile repetate ale romanilor transnistrieni de a se crea o republică națională pe baza principiului de autodeterminare au fost respinse. La 3 septembrie 1924 delegații satelor se întrunesc în acest scop de Balta, cerînd drepturi naționale, pe baza declarației guvernului sovietic din 3 august 1923, privitoare la autodeterminarea naționalităților și libera folosire a limbii materne naționale. Aceste cereri s-au întețit îndeosebi ca urmare a tendințelor tot mai accentuate de ucrainizare a aparatului de

stat și a culturii. La 28 septembrie 1924, la sesiunea a IV-a a Comitetului executiv gubernial din Odessa, sosește delegația satelor românești care cere organizarea republicii autonome. Din cauza însă a opoziției partidului ucrainean nu s-a putut ajunge la rezultatul dorit.[70]

2. *Adevăratele scopuri ale înființării republicii*

Cu toată rezistența ucraineană, în vara anului 1924, anumite interese politice determină guvernul de la Moscova să-și schimbe atitudinea față de românii transnistrieni. Nu se urmărea însă emanciparea națională și culturală a acestora, ci totul se făcea din interese și calcule politice. Cum România opusese la Viena un refuz categoric și definitiv pretențiilor sovietice asupra Basarabiei, bolșevicii ruși și-au dat seama că trebuie să recurgă la alte mijloace de agitație, și între acestea cel mai eficace păru să fie înființarea unei republici moldovenești în coasta României, cum tot din aceleași motive au creat o republică bielorusă în coasta Poloniei.

La noua orientare a mai contribuit un factor care a impulsionat lucrurile. Refugiații din Basarabia — oameni cîștigați pentru ideile bolșevice, de regulă ruși și ucraineni, care au căutat pe toată căile, inclusiv prin teroare, vandalisme și agresiuni, să împiedice unirea Basarabiei cu România — care trăiau în Transnistria, mai ales la Odessa, s-au organizat în Comitet revoluționar și au stabilit relații cu membrii Comitetului pentru salvarea Basarabiei din Paris. Membrii acestor comitete, văzîndu-și zădărnicite planurile lor asupra reanexării Basarabiei la Rusia Sovietică, au subscris la ideea creării unei republici moldovenești dincolo de Nistru, unde să-și poată satisface ambițiile lor politice și de unde să-și poată continua propaganda subversivă dincoace de Nistru. Încă în decembrie 1923, membrii Comitetului revoluționar basarabean au intervenit la Moscova pentru înfăptuirea planului lor, plan pentru care au reușit să cîștige cercurile conducătoare sovietice, considerîndu-se că este cel dintîi pas spre sovietizarea Basarabiei. Autorii și susținătorii planului erau foarte grăbiți cu aducerea lui la îndeplinire, pentru

ca delegații noii republici moldovenești să poată participa la tratativele româno-ruse de la Viena din martie 1924.[71]

Misiunile sovietice din străinătate au primit în acest sens ordin să sondeze terenul, spre a vedea cum ar fi primită de către cercurile diplomatice și opinia publică această nouă creație de stat. Rapoartele acestora relevau însă o situație deloc favorabilă, așa cum, de altfel, nu era favorabilă nici opinia publică rusească. Din această cauză aprobarea planului întîrzie. Numai după ce tratativele de la Viena eșuează complet, și Rusia Sovietică nu se putea gîndi serios la un război cu România pentru Basarabia, a fost aprobat planul refugiaților basarabeni, ca un nou mijloc de propagandă și agitați.

Drept urmare s-a început o intensă propagandă printre românii transnistrieni, încurajîndu-i și stimulîndu-i în acțiunile pe care le desfășurau, în vederea înființării unei republici sovietice socialiste pe seama lor. Grupuri de studenți au fost trimise, în acest scop, în regiunile locuite de români, spre a desfășura o muncă eficace de agitație, studiind „din punct de vedere cultural și politic starea populațiunii moldovenești". Pînă la 25 septembrie 1924 studenții delegați urmau să-și depună rapoartele la Secția moldovenească (înființată la 26 iunie 1924) a învățămîntului obștesc din Odessa. La 1 iulie 1924 apare primul număr din „Plugarul roșu", gazeta săptămînală a Secției moldovenești a învățămîntului obștesc din Odessa, care avea același rol de intensă propagandă.

De asemenea, s-a hotărît deschiderea de cursuri pregătitoare, de cursuri pedagogice superioare, a unei școli începătoare de gospodărie și a unor școli de agricultură pentru țăranii și muncitorii români. Editura gubernială din Odessa a început să publice în limba română cărți școlare pentru începători și broșuri pentru cei vîrstnici.[72]

În ceea ce privește limba folosită și alfabetul întrebuințat în aceste cărți, s-au făcut următoarele considerații cît se poate de semnificative: „Pentru că dialectul moldovenesc este prea sărac în cuvinte, din care pricină se îngreunează mult munca culturală și de luminare a norodului moldovenesc, să se întrebuințeze limba românească, care este mai bogată în cuvinte".[73] Tot din aceleași pricini s-a hotărît ca în școlile românești să se învețe literele latine, abecedarele fiind tipărite cu aceste litere

Cărțile și gazetele însă, destinate celor care știu să citească, urmau să fie tipărite cu slove chirilice.

Pentru ca instrucția în limba română să fie completă, s-a înființat pe lîngă „Sectorul român al Universității popoarelor apusene din Moscova", un curs pregătitor cu zece locuri rezervate românilor. De asemenea, în toamna anului 1924 s-a deschis o secție moldovenească pe lîngă Școala gubernială sovietică și de partid, cu 36 de locuri, repartizate pe județe. S-a constituit totodată o trupă ambulantă de teatru românesc pentru a prezenta spectacole la sate.[74]

Primii pe care se conta în această acțiune culturală erau învățătorii români, cei mai receptivi la împlinirea dezideratului ridicării prin cultură. Lor le este adresat apelul din 21 august 1924, în care se arată : „Azi cînd toate naționalitățile au cîștigat dreptul de a-și face învățătura în limba lor maternă, populațiunea moldovenească, în rînd cu celelalte naționalități, își are libertatea de a-și forma și pregăti cultura în limba moldovenească". Totodată se recunoaște : „Sub cîrmuirea țarismului lacom și asupritor, norodul moldovenesc a trăit într-o perioadă de întuneric și de deznaționalizare. Politica de rusificare dusă de țarism a dat cele mai strașnice roade de dărîmare și distrugere a culturii moldovenești".[75]

Desigur că această propagandă națională printre românii transnistrieni a prins ușor, precum era și firesc, pentru că venea în întîmpinarea năzuințelor și aspirațiilor proprii, ei văzînd în aceasta începutul realizării programului lor politico-național, așa cum acesta s-a articulat la Congresul de la Tiraspol. S-au organizat și ținut adunări populare în multe localități românești, iar rezoluțiile care s-au votat cu această ocazie au fost înaintate autorităților. Demnă de reținut este în acest sens rezoluția romînilor din Dubăsari : „Noi, moldovenii pînă amu nu ne-am folosit de toate drepturile chezășluite nouă prin constituție, fiind întunecați, căci încă n-am ieșit din întunericul în care ne-a aruncat țarismul. Pentru a rădica cultura noastră moldovenească, spre a dezvolta limba noastră stricată, spre a rădica cu multă reușire gospodăria noastră, avem nevoie de republica noastră moldovenească".[76]

Mișcarea oficială inițiază concomitent acțiuni și pe un alt plan. Pe la sfîrșitul lunii august 1924, Comisariatul Afacerilor Străine din Moscova trimite instrucțiuni misiunii diplomatice din

Berlin cerîndu-i să adune de la diverse societăți studențești din străinătate, cît mai multe petiții colective, prin care să se ceară concursul Comitetului Executiv Ucrainean, pentru înființarea republicii moldovenești. Toate aceste preparative și acțiuni au avut succes, iar lucrările de constituire demarează.

La începutul lunii septembrie 1924, refugiații basarabeni s-au întrunit la Odessa în congres general. Pe de altă parte, Comisia administrativ-teritorială a guberniei Odessa a hotărît să constituie și să unească în statul moldovenesc următoarele raioane: Slobozia-Tiraspol, Grigoriopol-Dubăsari, Ananiev-Rîbnița-Crut, unde cea mai mare parte a locuitorilor sînt români. Se punea problema să fie unite, de asemenea, și raioanele Camenca și Velico-Coșnița din ținutul Tulcin, gubernia Podolia."

Delegația raioanelor românești: Rîbnița, Birzula, Grigoriopol, Podolia, Dubăsari, Tiraspol și Ananiev se prezintă în fața plenarei Comitetului Executiv Central al Ucrainei, care și-a desfășurat lucrările între 8 și 12 octombrie 1924, susținînd cererea de constituire a Republicii Moldovenești. Cererea a fost aprobată la 12 octombrie 1924, hotărîndu-se constituirea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Federative Ucrainene, în care nu era cuprins însă întregul teritoriu locuit de români, vădindu-se astfel caracterul limitat al acestei măsuri. Mai mult, Biroul Politic al C.C. al Partidului Bolșevic din Rusia și-a dat acordul pentru crearea acestui stat, cu condiția ca în actul de formare să se sublinieze că frontiera apuseană a acestuia se află pe teritoriul altei țări, adică pe rîul Prut. Tot cu ocazia creării republicii s-au găsit și trădători care să țină isonul inițiatorilor. Astfel, P. Chioru-Enache s-a grăbit să spună că granița adevărată a Republicii Autonome Moldovenești este la Prut și la Dunăre. În același sens s-au pronunțat și delegații la Congresul I al Sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților roșii din Moldova, care are loc la Balta la 23 aprilie 1925. Ei au adoptat o cerere adresată guvernului sovietic, în care-l roagă să depună eforturi pentru eliberarea cît mai grabnică a românilor dintre Prut și Nistru de sub „jugul" românilor, ca Basarabia să fie unită cu R.S.S. Moldovenească.

Consacrarea republicii a avut loc cu ocazia Congresului pan-moldovenesc, care s-a ținut la Birzula între 19—23 aprilie

1925, unde s-au fixat granițele țării și constituția ei. Teritoriul proaspetei republici cuprindea raioanele :

Balta	Dubăsari	Rîbnița
Birzula	Grigoriopol	Slobozia
Camenca	Nani	Tiraspol
Crut	Ocna Roșă	

și avea la început o suprafață de 7.516 km², cu o populație de 568.984 locuitori. Pe urmă, i s-a mai adăugat o porțiune de teritoriu, astfel că atunci cînd situația s-a definitivat, suprafața era de 8.434 km², iar populația număra în 1934 un total de 615.500 locuitori, românii fiind în proporție de 80 %. Congresul al IX-lea pan-ucrainean, la adunarea din 10 mai 1925 a recunoscut drepturile populației românești și a confirmat constituția.[78]

Pentru românii transnistrieni momentul a primit, incontestabil, dimensiunile unui eveniment de cea mai mare însemnătate. Dacă pînă atunci oficialitatea rusească și ucraineană contesta existența lor, acum se recunoaște că între Nistru și Bug trăiesc, numai în zona centrală unde s-a constituit republica, 400.000 de români. Vestea a fost primită cu mare însuflețire de către populație și sărbătorită cu mari manifestații publice.

Teritoriul republicii are o formă triunghiulară cu baza pe Nistru, pe o întindere de 250 km—delimitarea fiind stabilită din motive politice, care n-au fost dezvăluite pe tot parcursul preparativelor și măsurilor pregătitoare. Capitala statului a fost la început orașul Balta, iar în 1928 a fost mutată la Tiraspol. Au fost constituite organele politice ale republicii :

—Congresul General al Sovietelor, care reprezintă consiliul suprem al statului. Acesta, la rîndul său, alege :

—Comitetul Central Executiv Moldovenesc (Sovietul Suprem)—parlamentul local—, care alege :

—președintele republicii. Primul președinte ales a fost Grigori Ivanievici Borisov, numit Starîi-Moșneagul, care era rus.

—Sovietul Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniștri), ales, de asemenea, de către Congresul General al Sovietelor. Din cei șapte membri ai guvernului doar doi erau români, patru fiind ruși și unul bulgar. Din cei doi români unul era dr. Ecaterina

Arbore, fiica lui Zamfir Arbore, care fusese de curînd (iunie 1924) expulzată din România pentru agitație comunistă.[79]

Acest mod de recrutare și numire a organelor de conducere—care făcea parte din regulile simulacrului—a fost una din scăderile organice ale acestei noi înjghebări politice. Pentru că aspirațiile superioare politice, sociale și culturale ale unui neam pot fi susținute cu succes și îndrumate spre realizări și înfăptuiri durabile doar prin oameni luminați, ce s-au ridicat din rîndurile acelui neam și se simt strîns legați de acesta prin limbă, cultură, datini, tradiții și aspirații, și sînt cei mai în măsură să le sintetizeze și reprezinte. Diversiunea în cauză aparținea lui Stalin, care a ridicat-o la rang de principiu. El preconiza ca destinele unui popor și cultura lui națională să nu fie conduse și edificate de elemente naționale, chiar dacă acestea dețin înalte demnități de stat. Pe această cale se putea realiza, fără piedici deosebite, rusificarea elementelor indigene, rămase în urmă din punct de vedere cultural pînă la revoluție. Așa se face că românii nu aveau în această republică decît posturi secundare; iar cei care și-au afirmat dorința de a crea românilor o viață națională autentică ori s-au manifestat în acest sens, au fost deportați în număr mare, fiind aduși în locul lor mulți coloniști, mai ales din Ucraina.[80]

Despre rostul oficial al înființării Republicii Moldovenești, Canton I. Dicescu-Dic semnează într-un organ central de presă[81] un articol scris în manieră propagandistică. Dincolo însă de cele declarate în presă sau în cuvîntări, principalul scop urmărit prin crearea noii republici—care neincluzînd întregul teritoriu transnistrian locuit de români în mase compacte, nu era deci concepută ca un stat de liberă afirmare a națiunii române și culturii naționale — era unul politic. Și anume, acela de a crea la răsărit de Nistru un focar de atracție pentru românii din Basarabia, și prin aceasta să neliniștească guvernul român și să mențină starea de agitație, guvernul sovietic putîndu-și sprijini totodată propaganda în străinătate pe existența acestei republici moldovenești.[82]

Că este așa o dovedesc declarațiile conducătorilor republicii încă de la constituirea ei. Cu ocazia primei ședințe a Comitetului Central din 9 noiembrie 1924, președintele Starîi declara că „noi niciodată nu vom uita de frații noștri cari gem sub jugul boieresc", sfîrșind cu cuvintele: „Trăiască Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, leagănul României Socialiste!"[83] La rîndul său, Medvedeev, secretarul C.C. al P.C. Ucrai-

nean susținea că : „Dorința populației moldovenești de a se separa într-o republică autonomă ... nu este rezultatul oarecărei cauze interne, ci este un fel de protest contra politicii teroriste și asupritoare a României față de populațiunea basarabeană". Poporul român din U.R.S.S., „prin crearea unui stat separat și independent, care să asigure pe deplin dezvoltarea culturală și națională a moldovenilor, va arăta basarabenilor că cine anume este apărătorul lor adevărat". „Formîndu-se în stat, națiunea moldovenească va fi în stare să crească mai repede și să producă o mare influență culturală și politică asupra Basarabiei."[84]

Relevant este în acest sens și faptul că autorii sovietici, preluînd și dezvoltînd tradiția țaristă, afirmă că „Basarabia este locuită de latini, slavi și mongoli, care vorbesc românește", iar moldovenii numai „după limbă seamănă cu românii, dar de fapt sunt o naționalitate deosebită".[85]

Aceste declarații oficiale nedisimulate dovedesc pînă la evidență că ideea creării unei republici autonome pe seama românilor transnistrieni n-a pornit din gîndul generos de a ridica o populație harnică, cu evidente disponibilități pentru efort constructiv, din întunericul neștiinței la o nouă viață politică, națională și culturală. Dimpotrivă, organizatorii acesteia au urmărit scopuri cu totul străine de ideea libertății naționale. Ei au căutat să dobîndească o bază mai prielnică pentru agitațiile lor ideologice, să creeze un punct de seducție și atracție pentru românii basarabeni. Noua alcătuire statală era concepută în așa fel, încît să constituie „o veșnică amenințare pentru România", „o suliță în coasta Basarabiei".[86]

Presa europeană a comentat îndelung evenimentul, acordîndu-i aceeași semnificație. Corespondentul de la Moscova a lui „Vossische Zeitung" scrie în numărul din 26 octombrie 1924 : „Republica Moldovenească, mică pentru moment, urmează la timpul său să se unească cu Basarabia și să formeze o mare republică sovietică în cadrul Uniunii Sovietice. Acesta este înțelesul noii Republici Moldovenești". Ziarul „Times" publica în august 1924 nota corespondentului său : „Sovietele au elaborat noi planuri pentru a ațîța necontenit dezordinea în Basarabia. Aceste planuri cuprind și crearea unei noi republici moldovenești pe malul Nistrului. Această republică va servi astfel de

centru de agitație, de exemplu atractiv pentru Basarabia și România".[87]

Comentînd evenimentul, „Corriere de la Sera" din 22 septembrie 1924 relevă că: „Republica Moldovenească este destinată să devină un stat de rudenie și un punct de atracție pentru Basarabia. Ea tinde în mod vădit să zdruncine poziția României în Basarabia". „Pester Lloyd" scrie în septembrie 1924 că „prin crearea acestui stat în miniatură, conducătorii sovietici par a voi să creeze României o sursă de noi neplăceri". La rîndul său, ziarul bulgar „Democraticeski Sgodar" din 9 decembrie 1924 califică înființarea Republicii Moldovenești, în modul în care a fost făcută, drept o „provocare directă la adresa României", iar ziarul finlandez „Usi Snomi" arată că: „Proclamarea Republicii Moldovenești se înfățișează ca un nou atac al Sovietelor împotriva României, făcută cu scopul de a revoluționa populația basarabeană".[88]

Într-un interviu acordat ziarului parizian „Le Temps" din septembrie 1924, Vintilă Brătianu, ministrul de Finanțe al României, arăta: „România e fericită de a vedea guvernul Sovietelor recunoscînd astăzi într-un chip concret, că, și la răsăritul Nistrului trăiește încă o populație de 400.000 de români", ceea ce îi determină pe conducătorii U.R.S.S. „să creeze chiar un nou stat, o adevărată republică moldovenească, adecă românească, și aceasta după ce guvernul din Moscova contestase acest caracter național românesc Basarabiei, provincie situată totuși la vest de Nistru, adecă într-o regiune și mai omogenă încă, deoarece face corp cu masa compactă a poporului român. Este aceasta confirmarea cea mai evidentă a întinderii rasei noastre în aceste regiuni. Aceasta dovedește încă o dată înțelepciunea politicei românești, care, deși cunoaște existența a 400.000 dintre naționalii săi în regiunea ce se întinde dincolo de Nistru, pînă la răsărit de Cherson, n-a avut totuși niciodată veleitatea de a voi să înglobeze această populație în frontierele sale politice, precum au declarat-o de astfel delegații români la diferitele conferințe internaționale, și în special la Conferința păcii întrunită la Versailles". Ministrul român își exprimă apoi speranța: „Crearea unui stat român între Rusia și noi" va permite dezvoltarea în U.R.S.S. „a unei vieți naționale românești", ceea ce „nu va putea decît să înlesnească relațiile între statul rus și țara mea.

România, care și-a realizat revendicările sale naționale complete, este țara cea mai interesată la menținerea păcii ..."[89]

Erau considerații judicioase, formulate cu luciditate și realism politic, care își păstrează și astăzi integral valabilitatea. Ele au fost totodată concludent și concentrat inserate și în cotidianul milanez „Corriere de la Sera" : „Din parte-ne, avem de adăugat un singur lucru : faptul că Rusia găsește necesară și posibilă o republică moldovenească dincolo de Nistru, dovedește cu atît mai mult moldovenismul Basarabiei și deci românismul ei incontestabil".[90]

3. *Cultura și instituțiile culturale*

În ceea ce privește împărtășirea românilor transnistrieni la cultură, în propria lor republică, situația este de natură să dovedească la modul concret felul în care autoritățile sovietice au înțeles să acorde acestora dreptul la cultura națională. Relevatoare este în acest caz dezvoltarea învățămîntului. Din cele 494 de școli gimnaziale care funcționau în cuprinsul republicii, doar 140 erau românești, iar din cele 52 de școli de rang liceal, doar 18 erau românești. Din cei 100.300 elevi cîți urmau cursurile școlilor primare, gimnaziale și liceale, doar 23.400 erau români. În aceste școli însă nu se cultiva limba și cultura românească și nici sentimentele naționale. Învățămîntul superior era reprezentat de Institutul agronomic, Institutul pedagogic și Politehnica, toate concentrate la Tiraspol, frecventate de peste 800 de studenți.[91]

Principala instituție menită a dirija cultura națională în Republica Moldovenească transnistriană, care era pusă în fruntea tuturor așezămintelor de cultură, a fost Institutul moldovenesc de cercetări științifice. A fost înființat la sfîrșitul anului 1926, sub denumirea de Comitetul științific moldovenesc, fiind condus în această etapă de către titularul Departamentului Instrucțiunii Publice. Instituția apărea în epoca noii politici economice, adică în perioada libertății economice (N.E.P.) proclamată de Lenin, în urma răscoalei marinarilor din Cronstadt. Într-o fază următoare urma să fie transformat în Academia Moldovenească de Științe, după cum s-a procedat cu institutele

similare din celelalte republici autonome. Evenimentele interne au împiedicat însă această modificare.

Cultura românească era condusă în prima perioadă de după crearea Republicii Moldovenești de către profesorul Ocinschi, în calitate de secretar al Comitetului științific moldovenesc. Acesta nu cunoștea limba română, nu era specialist în studii romanice și nici măcar originar din Transnistria. El a urmărit cu perseverență stagnarea culturii românești, infestînd publicațiile periodice ale instituției cu articole de foarte slabă calitate, semnate de el și soția lui, blocînd posibilitatea de a se crea o cultură românească transnistriană, oricît de rudimentară. Elementele românești, chiar cele devotate regimului, erau sistematic înlăturate și puse în imposibilitatea de a publica ceva. Scopul final al acestei acțiuni era să-i îndepărteze pe români de ruși și să-i apropie cît mai mult de ucraineni, pentru ca la momentul potrivit să se poată realiza o opoziție puternică împotriva Moscovei.

Dar în 1933 Ocinschi a fost înlăturat, iar în 1935, survenind schimbări însemnate în conducerea statului sovietic, activitatea științifică a comitetului s-a resimțit, evenimentele influențînd-o în rău. Astfel, în loc de a deveni Academia de Științe, Comitetul științific moldovenesc a fost transformat în Institut moldovenesc de cercetări științifice. În afară de denumire însă nu s-au produs și alte schimbări, fondul a rămas același, iar cadrul cercetărilor nu s-a lărgit, știința locală nu s-a îmbogățit propriu-zis cu nimic.[92]

Institutul avea patru categorii de membri : membri activi, membri de onoare, membri corespondenți și membri colaboratori (un fel de aspiranți). Conducerea institutului o exercita prezidiul, compus din trei persoane : locțiitorul președintelui Sovietului Comisarilor Poporului (viceprim-ministru) ca director și doi membri aleși dintre membrii activi. Unul dintre aceștia îl suplinea pe director, iar celălalt îndeplinea funcția de secretar general (științific).

Sub raport ierarhic institutul se afla în relații de subordonare față de Academia Ucraineană de Științe cu sediul la Kiev, precum și față de Academia de Științe a U.R.S.S., iar pînă în 1936 și față de Academia Comunistă (după această dată ultimele două academii se unifică). Această dependență și colaborare se realiza și prin crearea de secții în sînul respectivelor academii,

cu numele de *Moldavica*, care concentrau toate rezultatele cercetării cu privire la Transnistria.

Dintre cercetările efectuate, foarte puține la număr, iese în evidență studiul publicat în 1929 de M. Karacikivschi, care subliniază hărnicia, comportamentul și organizare gospodărească superioară a românilor față de celelalte naționalități, în special sub aspectul locuinței, curățeniei interioare și îndeletnicirea femeii române la țesut, lucratul diferitelor covoare etc.

În arheologie, cercetările făcute încă sub regimul țarist au scos la lumină, în satul Lăpușna, o statuie romană, iar în satul Molochiș cercetătorul Antonovici a găsit mai multe obiecte romane de mare valoare, pe care le-a transportat la Muzeul din Kiev, și din care numai o parte au fost publicate. De asemenea, în satul Plochi țăranii au continuat să găsească monede romane de pe timpul lui Traian și Antonius. Vestigiile dovedesc că teritoriul a cunoscut influența romană și prelungiri ale colonizării Daciei, iar moldovenii—după cum au recunoscut înșeși cercetările rusești—sînt urmașii acestor romani.[93]

Încercările de lingvistică sînt reprezentate îndeosebi de studiul lui P. Musteață, *Limba și patria românilor în prima perioadă a istoriei lor*,[94] în care autorul—care era membru al Academiei Ucrainene—arată pe baza principiilor materialismului dialectic și istoric, că românii de astăzi sînt urmașii romanilor contopiți cu dacii, și într-o măsură mică și cu alte popoare care au poposit pe teritoriul României.

Institutul a fost creat de un mănunchi de oameni dornici de a răspîndi cultura națională între semenii lor. Dar oamenii Partidului Bolșevic, veniți din alte republici, care nu cunoșteau limba, prin posturile administrative pe care le ocupau, au pătruns în sînul institutului și au determinat mersul cercetărilor în sensul dorit de partid și dictat de împrejurările și necesitățile politice la ordinea zilei.

Secția istorică era condusă de Nuhăm, zis Naum Adrianovici Narțov, evreu din comuna Berezovka, raionul Balta, de profesie tinichigiu și cojocar. În 1930 i se încredințează catedra de istorie la Institutul pedagogic, iar în 1933 este numit directorul acestei școli superioare. Peste un an ajunge directorul Școlii superioare de istoria partidului din Moldova și conducător al Secției de istorie a Institutului.[95]

Încercarea lui I. Goian, basarabean, membru fondator, de a publica *Istoria Transnistriei* n-a avut succes. Lucrarea i-a fost respinsă în mai multe rînduri, sub pretextul că autorul nu s-a condus după metoda materialistă. Institutul a ajuns să deţină o serie de monografii istorice, elaborate de cărturari locali, dar publicarea lor a fost oprită. În schimb a fost publicată lucrarea *Intervenţia română în Basarabia*, vol. I (1917—1918) şi vol. II (1919—1932), ca şi lucrări tendenţioase despre Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul, care caută să diminueze prestigiul celor mai populari domni români. Institutul s-a aflat totodată în posesia unei bogate arhive istorice transnistriene. Cu adunarea, ordonarea şi păstrarea acestui material valoros a fost însărcinat scriitorul Strul Lehţir. Datorită neglijenţei şi a relei credinţe a acestuia, arhiva a fost aruncată de-a valma într-o cameră-depozit şi a rămas neordonată şi inaccesibilă cercetării.

Membrii institutului au cunoscut şi ei valul general de neîncredere în moldoveni, care se orientau şi gravitau spre România. Spre a o contracara, autorităţile au colonizat printre aceştia populaţie rusească, mai ales la graniţa Nistrului, noii veniţi fiind aleşi dintre comuniştii demobilizaţi, pentru asigurarea frontierei, acordîndu-li-se privilegii în detrimentul locuitorilor autohtoni, fiind numiţi în conducerea locală. Prin manevre şi delaţiune ei au contribuit masiv la deportarea elementelor mai îndrăzneţe şi de valoare dintre români. Suspiciunea nu i-a ocolit nici pe membrii fondatori ai Institutului moldovenesc, dintre aceştia rămînînd numai doi, restul au fost deportaţi, fiind acuzaţi de românofilie şi de sprijinirea mişcării naţionale româneşti. Faptul, grav sub toate aspectele sale, nu surprinde totuşi atît de mult, de vreme ce persecuţiile au fost îndreptate chiar şi împotriva conducătorilor. Astfel, a fost arestat şi deportat întreg guvernul Republicii Moldoveneşti, în frunte cu preşedintele său, sub veşnica vină de trotchism şi naţionalism şovin.[96]

În ceea ce priveşte limba folosită, este demn de relevat un episod mai deosebit. Dr. Ecaterina Arbore cere într-un articol[97] latinizarea limbii, adică introducerea limbii literare româneşti cu alfabet latin. Şi, într-adevăr, la intervenţia activiştilor români ai Internaţionalei a III-a comuniste, în 1933 se îngăduie folosirea limbii române în forma ei naţională, cu alfabet latin. Chiar dacă măsura a fost admisă din oportunitate—ca să nu se

înstrăineze românii transnistrieni de cei din Basarabia unde se folosea alfabetul latin—ea a constituit desigur un eveniment cultural progresist cu influență binefăcătoare asupra vieții naționale românești din Transnistria. Este declanșată atunci o acțiune rapidă de latinizare, îndeosebi în școală și în administrație. Limba română a fost introdusă ca limbă de stat în toate școlile ucrainene, ruse, evreiești, bulgare și germane și s-au tipărit manuale și diverse lucrări în limba română literară.

Dar aceste măsuri, de natură să impulsioneze și să dezvolte viața literară, culturală și națională a românilor transnistrieni, n-au durat multă vreme. Voci rusești și mai ales ucrainene s-au ridicat împotrivă. „Latinizînd pe moldovenii din U.R.S.S. se va crea un centru iredentist român pe malul nordic al Nistrului"— scria St. Lubenskij. De aceea, începînd din 1938 caracterele latine ale scrisului românesc au fost înlocuite cu caractere slave.[98] Între timp, Ecaterina Arbore și activiștii români comuniști care au susținut-o au plătit cu viața pentru activitatea desfășurată și poziția pe care au avut-o în cadrul Comintemului.[99]

Activitatea editorială în Republica Moldovenească transnistriană a fost asigurată de Editura de Stat a Moldovei, cu sediul la Tiraspol, Balta și Ananiev.

Presa este reprezentată în primul rînd de oficiosul guvernului, care la început a fost „Plugarul roșu", continuat de „Moldova socialistă". Apare de asemenea „Comsomolistul Moldovei", organul tineretului comunist. Amîndouă aceste ziare sînt publicate și în limba ucraineană. În fiecare reședință de raion mai apare cîte un ziar săptămînal de informație. Revuistica era reprezentată de „Moldova literară", care a apărut între 1928—1930 la Balta și apoi la Tiraspol. Constrînsă să-și schimbe numele, s-a intitulat „Octombrie", apărînd sub acest titlu pînă în 1940. Era o revistă lunară, organul Uniunii Scriitorilor Moldoveni. Totodată, este publicată „Scînteia leninistă", format mic, cu multă ilustrație, destinată educației copiilor.[100]

Teatrul de Stat a luat ființă la Tiraspol în 1932, iar în anul următor s-a contopit cu Școala teatrală din Odessa, formîndu-se Secția română cu un curs de doi ani pentru pregătirea actorilor români. Dar toate cursurile, în afară de limba maternă, se predau în rusește. Profesorul de limba română, Baconschi, a fost înlăturat pe motiv că făcea propagandă românească, iar succesorul său, Corneliu (pseudonim ardelenesc), a fost arestat

împreună cu soția, pentru că s-a ridicat împotriva persecuțiilor la care erau supuși fruntașii luptei naționale a românilor, arestați în masă în 1933 și înlocuiți cu elemente străine și ignorante. El a publicat chiar și o scrisoare deschisă la adresa unui membru marcant al conducerii centrale de la Moscova a P.C.U.S.

Teatrul românesc era mai mult ambulant, dînd reprezentații în satele și orașele republicii. În capitală însă nu juca aproape deloc, din cauza lipsei de actori și de piese originale. Cele românești nefiind permise, toate piesele din repertoriul teatrului erau traduceri din limba rusă sau ucraineană.

La Tiraspol (Tiraşpolea—cum îi spuneau localnicii) mai funcționa o stație de radio și își desfășura activitatea Corul de Stat care purta numele „Doina".

Dacă activitatea culturală oficială se prezenta în această situație, ca urmare a tendințelor de deformare și mistificare constante ale autorităților sovietice, se desfășura în schimb o bogată activitate culturală populară, autentică, detectabilă mai ales în domeniile etnografiei și folclorului. Astfel, casele românilor transnistrieni sînt construite după modelul caselor moldovenești, cu prispă și cerdacuri împrejur, iar în interiorul acestora se găsește tradiționalul cuptor, cu lăiți acoperite cu lăicere dispuse în jurul pereților. La capătul patului este așezată lada cu zestre, după icoane și la grindă se pun mănunchiuri de busuioc, de vîzdoage și de calapăr.

Bisericile erau clădite din lemn și acoperite pe alocuri cu stuf, iar în vremea din urmă sînt durate din cărămidă sau din piatră. În calitate de ctitori apar, ca și în Moldova, proprietarii satelor. Spre exemplu, biserica din Alexandreni (Alexandrovca) s-a zidit „după dorința și cererea nobililor și locuitorilor de neam moldoveni", care trăiau acolo încă „de pe vremea turcilor".

La nunți sînt văzuți tradiționalii pețitori și conăcari, iar scripcarii și cobzarii fac să răsune duiosul „Taci mireasă nu mai plînge".

Folclorul românesc de dincolo de Nistru cunoaște pulsația viguroasă a creației populare tradiționale. Cîntecele lor încep cu „frunză-verde", iar jocurile lor sînt hora, brîul și corăbiasca. Limba vorbită păstrează aceleași forme și pronunțări dialectale, ca și la frații din Moldova. Ei umblă cu „Pluguşorul" de Anul Nou, iar colindele lor de Crăciun încep cu „Florile dalbe" și „Ler-Doamne".

Baladele şi cîntecele populare au fost adunate de cărturarii locali, unele fiind publicate în ediţii cu gir oficial. Revista „Moldova literară" grupa în jurul ei un mănunchi de inimoşi cărturari transnistrieni, între care : Nicolae Smochină, refugiat apoi în ţară, Toader Mălai, Nicolae Ţurcanu, Simion Dumitraşcu, Petre Chioru, Mihai Andreescu. Curînd, numărul colaboratorilor s-a completat cu elemente tinere : Mitrea Marcu, Alexandru Caftanachi, Iacob Doibani, Ion Corcin, Dumitru Bătrînicea, Nistor Cabac. Tinerii scriitori se eliberează de influenţa sovietică, căutînd izvor de inspiraţie în creaţia populară, putîndu-se ridica astfel la înălţimile senine ale celei mai curate simţiri şi gîndiri naţionale româneşti. Simţămintele acestea n-au putut fi înecate în puhoiul publicaţiilor comuniste, pe care propaganda bolşevică îl revărsase asupra moldovenimii transnistriene. Consecvenţa în dăruirea lor idealistă pentru cauza naţională i-a costat însă scump. Cercul literar moldovenesc de la Tiraspol a căzut curînd jertfă vigilenţei securităţii politice bolşevice, iar membrii cercului au fost arestaţi şi deportaţi în Siberia sub învinuirile de „naţionalişti", de „români" şi „reacţionari". Cumplita represiune bolşevică a făcut ca nimeni să nu mai cunoască soarta tinerilor martiri ai simţirii româneşti. Scrisul lor însă nu a putut fi înăbuşit, acesta a dăinuit şi a încîntat sufletele românilor transnistrieni. Bucuria regăsirii pe aceleaşi unde de vibraţie sufletească cu toţi conaţionalii a primit o frumoasă expresie poetică, cu un adînc înţeles politic, în oda lui Nistor Cabac închinată Nistrului, din care redăm următoarele versuri profetice :

„Curgi mereu şi spală-ţi rana adîncă
Căci tu veşnic, Nistre, vei trăi

. . . . . .

Cînd va fi din două lumi o ţară
Iar tu un rîu de vajnice-nfrăţiri".

Primul culegător al poeziei şi cîntecelor transnistriene a fost Petre Chioru, pe atunci comisar al educaţiei naţionale. Lucrarea sa intitulată *Cîntici moldoveneşti*, apărută în trei fascicule la Balta între 1927—1928, cuprinde o serie de cîntece bătrîneşti, doine şi hore, unele culese de la comunităţile româneşti din Caucazia şi alte ţinuturi îndepărtate. Autorul a luat ca model lucrarea lui Vasile Alecsandri, de a cărei influenţă se resimte, şi

din care chiar face unele reproduceri. Mai tîrziu, cele trei fascicole au fost arse, iar autorul lor pedepsit, neiertîndu-i-se faptul că a urmărit să redea unitatea sufletească a românilor de pretutindeni. Nota dominantă în poezia populară românească transnistriană este motivul înstrăinării și al Nistrului. Sentimentul înstrăinării reflectă în cuvinte mișcătoare jalea secular abătută asupra frînturii neamului aruncată peste Nistru.

România apare în cîntecele acestea sub numele de „țară", românii transnistrieni neuitînd-o niciodată, cu toată vicisitudinea vremurilor.

O lucrare de referință în acest domeniu este cea a lui N.P. Smochină, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, în care autorul, român transnistrian, jurist, formulează o seamă de considerații judicioase. El arată că „în zilele noastre viața de acolo devine atît de grozavă, încît voinicul își ia lumea în cap și fuge în țară. Dar la jumătatea Nistrului este prins de agentul ghepeist, care-i aduce moartea". Lucrarea cuprinde : balade și cîntece vechi, doine, strigături, colinde, literatura nunții, ghicitori, povești și snoave, descîntece, varia. Autorul mărturisește că le-a cules călătorind din sat în sat, adunîndu-le din gura poporului, ceea ce le conferă garanția autenticității.[101]

4. *Refugierile în România. Masacrele de la Nistru*

Regimul politic instituit și nenumăratele persecuții la care au fost supuși transnistrienii au făcut ca un număr tot mai mare de persoane să se refugieze în România. La început elementul dominant al refugiaților îl formau intelectualii. Emigrarea a luat însă dimensiuni amenințătoare în 1931, cînd a fost o foamete cumplită. A trebuit să se organizeze la Cioplenî, județul Orhei, un lagăr de refugiați transnistrieni. Totodată s-a constituit „Comitetul pentru ajutorarea refugiaților moldoveni de dincolo de Nistru", sub președinția lui Pan Halippa. Prin grija acestui comitet, refugiații, indiferent de naționalitate, primeau hrană, îmbrăcăminte și încălțăminte. Pentru copii s-au organizat cursuri pregătitoare spre a putea fi plasați în școli.

Măsurile excesiv de aspre ale Sovietelor în politica lor agrară au avut efecte dezastruoase. Faptul apare cu atît mai pregnant dacă ținem seama că majoritatea populației din Republica Moldovenească transnistriană erau români, buni gospodari, păstrînd nealterate tradițiile religioase. Peste 90% din gospodăriile rurale erau individuale, înstărite și numai 3—4 % erau sărace. Avînd o asemenea bază economică, populația se simțea cu putere și primele încercări ale guvernului de colectivizare au fost primite cu ostilitate și respinse. Spre a-i înfrînge pe țărani, guvernul a înlocuit toți președinții de Soviete cu oameni străini, aduși de prin Moscova, Kiev, Harkov, trimițînd totodată brigăzi de muncitori și funcționari de la orașe. În urma unei presiuni imense gospodarii au fost cuprinși în colhozuri. Anii 1930—1931 au fost decisivi pentru lupta populației românești din Moldova Sovietică contra colectivizării. În preajma semănatului de primăvară, ca la un semn, țăranii au trecut la distrugerea colectivelor și împărțirea inventarului și bunurilor, Sovietele au fost alungate, iar emisarii guvernului bătuți. Această stare de spirit a durat vreo zece zile, pînă cînd guvernul a bătut în retragere în problema colectivizării.

După puțin timp însă autoritățile au trecut la represiune cu metode draconice, populația românească cunoscînd cea mai tristă perioadă. Zeci de mii de gospodari din cei mai buni și mai harnici au fost persecutați, averile lor expropriate și distruse, familiile batjocorite de cei lepădați de lege. Noua acțiune de colectivizare forțată, declanșată în 1932, este întîmpinată de către români cu o dîrză împotrivire. Riposta a fost de o cruzime fără seamăn. O parte dintre țărani au fost împușcați pe loc, iar o altă parte au fost deportați în Siberia, în insulele Solovki și Novaia Zemlea din Oceanul Înghețat sau în alte centre îndepărtate și dăunătoare sănătății. Astfel, spre exemplu, orașul Tomsk, centrul Siberiei, în urma masivelor deportări forțate ale românilor din Transnistria, a devenit românesc. Cei mai mulți dintre acești vajnici păstrători ai demnității și tradiției neamului au pierit în condiții dramatice.

Dar cu toate aceste măsuri, colectivizarea nu a înregistrat succesele scontate. Față de alte republici naționale unde terenul colectivizat ajungea la 80—90%, în Moldova Sovietică ajungea abia la 60 %, iar gospodăriile colectivizate cu greu ajungeau la 35—40 %, scăzînd pe alocuri pînă la 20—25 %. Acest lucru

ne arată că respectarea tradițiilor strămoșești, de gospodărie românească, a avut un rol important. Partea aceasta a populației românești a fost și a rămas izvorul nesecat al luptătorilor pentru cauza națională. Tocmai de aceea guvernul sovietic va lupta din răsputeri și cu cele mai dure metode împotriva sectorului individual, baza economică și morală a elementului care lupta statornic pentru emanciparea și drepturile naționale.[102]

Atunci cînd persecuțiile n-au mai putut fi suportate, tot mai mulți români au început să se refugieze în România. Ei treceau peste Nistru în grupuri mai mici sau mai mari, formate din bărbați, femei și copii, expunîndu-se-gloanțelor grănicerilor sovietici. Malul Nistrului a fost îngrădit cu sîrmă ghimpată pe uscat și în apă. Un număr mare din cei care încercau să emigreze au fost secerați de gloanțe, murind pe loc sau înecîndu-se în apele fluviului. O parte dintre cei răniți, care au reușit să treacă pe malul românesc au murit, la scurtă vreme, în spitalele din Basarabia, iar altă parte au putut fi salvați. Uneori se produceau adevărate masacre, cum a fost cel din pădurea Olănești, de pe malul Nistrului, din noaptea de 23 februarie 1932, cînd au fost uciși 40 de bărbați—o adevărată baie de sînge.[103]

Problema a fost adusă în discuția Parlamentului României la 26 februarie 1932. S-au ridicat proteste pline de indignare împotriva acestor masacre. În cuvîntul lor, deputații au condamnat atrocitățile și au hotărît ca fiecare să dea la fondul refugiaților cîte 200 lei din diurna zilnică. S-a hotărît totodată ca problema să fie adusă la cunoștința opiniei publice internaționale și pusă în discuția Societății Națiunilor. Cu acest prilej, prof. N. Iorga, președintele Consiliului de Miniștri, răspunzînd interpelării ce-i fusese adresată de către prof. Gheorghe Brătianu, a spus că „ceea ce se petrece pe granița Nistrului reprezintă o serie de acte de sălbăticie".[104]

Atitudine împotriva masacrelor a luat și presa română. În coloanele lor, ziarele „Universul", „Neamul românesc", „Adevărul" etc. au condamnat atrocitățile de la Nistru. Cele relevate au avut un puternic ecou în opinia publică românească. Instituții publice, societăți și asociații, persoane particulare, ziare etc. au făcut subscripții publice și donații pe seama refugiaților transnistrieni.

Masacrele au stîrnit, de asemenea, consternare în lumea întreagă. Din toate centrele Apusului: Paris, Roma, Londra,

Berlin, s-au îndreptat spre București corespondenți speciali ai marilor cotidiene. Direcția ziarului „Le Journal" a trimis în România pe Geo London, cel mai apreciat ziarist anchetator. După ce corespondenții de presă și-au efectuat documentarea necesară, are loc la Paris, în 13 aprilie 1932, la *Musée Sociale*, un miting de protest cu titlul *Tragedia de la Nistru*, prezidat de A.F. Kerenski, fostul președinte al guvernului provizoriu rus în anul 1917, atunci director al revistei „Dni" (Les Jours), unde ziaristul Geo London a prezentat o amplă dare de seamă, care a mișcat adînc asistența. Un alt miting a avut loc în sala Wagram.

Cotidianul parizian „L'Ordre" a publicat la 23 martie 1932 *Memorandumul* întocmit de către un grup de intelectuali români—un rol deosebit de activ jucîndu-l N.P. Smochină. Memoriul a fost prezentat președintelui Societății Națiunilor și a fost susținut în Comisia a VI-a, care se ocupa de problema minorităților. Actul era semnat de 634 de refugiați, dintre cei care au scăpat cu viață.[105]

La amplificarea disperării populației românești și a exodului peste Nistru a contribuit și situația gravă în care a ajuns biserica. În momentul venirii bolșevicilor la putere, în 1917, în ținuturile dintre Nistru și Bug erau 1.017 biserici și case de rugăciuni, 13 mănăstiri și schituri, 890 de preoți și 384 de călugări. După 23 de ani de ocîrmuire comunistă, autoritățile române au mai găsit în Transnistria o singură biserică care nu fusese închisă—biserica cimitirului 2 din Odessa, unde funcționa preotul moldovean Vasile Bragă. Prin urmare, Rusia pravoslavnică de odinioară s-a transformat într-un focar de necredință și sacrilegiu. O parte din locașurile sfinte au fost dărîmate în întregime, iar altă parte au fost transformate și amenajate pentru întrebuințări profane și profanatoare. Slujitorii altarelor au fost supuși la nenumărate umilințe, arestări și surghiun, mulți dintre ei fiind omorîți.

Îngrijorată, biserica și-a pus toată nădejdea în sinodul întregii Rusii, care se ținea la Moscova la sfîrșitul anului 1917. Sinodul hotărăște restabilirea patriarhului, în care să se concentreze autoritatea bisericească. Președinte al sinodului era un basarabean, mitropolitul Arsenie. Stadnițchi al Novgorodului. El a fost propus întîiul pe lista candidaților pentru scaunul patriarhal, dintre cei trei aleși de sinod. A ieșit prin tragere la sorți arhiereul Tihon care, după ce a fost instalat patriarh, se

declară pe față adversar al regimului comunist, pe care-l anatemizează la 19 ianuarie 1918. Faptul îi îndîrjește pe comuniști, care la 23 ianuarie 1918 emit decretul de despărțire a bisericii de stat și a școlii de biserică. Prin aceasta, averile bisericești erau declarate averi publice și erau trecute în patrimoniul statului, registrele de stare civilă trec în seama organelor administrative și se interzice predarea religiei în școli. Parohiile nu pot primi nici o subvenție de la stat, nici dobîndi vreo avere. În 1922 toate obiectele de valoare deținute de biserici erau trecute în proprietatea statului. Pentru a zdrobi unitatea și solidaritatea bisericii sînt puse la cale dezbinări în sînul acesteia. Din mai multe părți apar în mijlocul clerului elemente oportuniste care alcătuiesc o seamă de fracțiuni bisericești. Apar certuri și dezbinări, iar dezmembrarea încurajează propaganda antireligioasă.

Moldovenii s-au arătat foarte rezervați față de acest gen de reforme, dacă nu chiar ostili. De aceea, pentru a da mai multă amploare creațiunii lor de propagandă—Republica Autonomă Moldovenească —, sovieticii îngăduie organizarea unei episcopii moldovenești cu sediul la Balta. În 1926 a fost numit titularul noii eparhii, moldoveanul Gavriil Rohotă. Episcopia făcea parte din biserica disidentă „sinodală", sau „Biserica vie", o fracțiune caracterizată printr-o loialitate excesivă față de regimul sovietic și care ducea o luptă aprigă împotriva vechii biserici.

Episcopul Gavriil a păstorit la Balta în perioada 1926—1938, trăind în condiții modeste. În 1938, cînd au fost închise toate bisericile și toți preoții au fost deportați, episcopul Gavriil a fost arestat și dus în surghiun, unde a fost omorît. Episcopia avea 164 parohii, episcopul conducînd eparhia înconjurat de un consiliu eparhial numit „Cîrmuirea eparhială moldovenească". În centrele mai de seamă, episcopia avea orînduiți protopopi, care lucrau împreună cu un consiliu protopopesc.

Este interesant a constata că în aceeași perioadă, în sudul Transnistriei, ținut integrat Ucrainei, găsim funcționînd un alt arhiereu moldovean, Teodosie Chirică, în funcția de vicar al mitropoliei din Odessa, basarabean de origine, care păstorește pînă în 1937, cînd a fost arestat de bolșevici și, probabil, împușcat.

Pe teritoriul Transnistriei închiderea bisericilor se încheie în 1938, la fel și acțiunea de lichidare a clerului. La Golta s-a organizat un lagăr pentru 160 de preoți. O parte dintre ei au fost uciși, iar alții s-au ascuns, trăind zile de amar.

Se poate conchide că înființarea episcopiei de la Balta, ca de altfel și înființarea Republicii Autonome Moldovenești nu au satisfăcut, decît prea puțin, aspirațiile moldovenilor, deoarece amîndouă au fost creații artificiale, concepute pentru a da curs unor interese străine moldovenilor și credinței creștine. Aspirația moldovenilor spre o viață și cultură națională proprie nu se va putea împlini decît sub un regim de libertate și un contact nestînjenit cu masele compacte de același sînge din dreapta Nistrului.

Cauza dreaptă a românilor transnistrieni—pentru care evenimentele anilor 1917—1918 și a perioadei care a urmat au însemnat afirmarea hotărîtă a conștiinței naționale —a fost susținută în mod consecvent de presa dedicată acestora. Publicațiile românilor transnistrieni au apărut în România, prin grija și strădania unor intelectuali inimoși, originari de dincolo de Nistru, care au găsit aici ospitalitate și înțelegere. Astfel este redactată „Tribuna românilor transnistrieni", avîndu-l ca redactor pe Ștefan Bulat—fostul președinte al Congresului de la Tiraspol, care a fost imprimată la tipografia eparhială din Chișinău, în perioada octombrie 1927—septembrie 1928. La Cluj a fost tipărită între 1935 și 1938 „Transnistria", redactată de studentul în medicină Ilia Zaftur, transnistrian, care a fost sprijinit în această întreprindere de profesorii clujeni Onisifor Ghibu, I. Câmpeanu, Emil Petrovici, Sever Pop etc. Iașul găzduiește, de asemenea, începînd din 1935 revista „Moldova Nouă", redactată de N.P. Smochină.[106]

Evenimentele și răsturnările politice care se petrec la începutul celui de-al doilea război mondial au repercusiuni dintre cele mai însemnate pentru transnistrieni. În urma notei ultimative rusești, înmînată de V.M. Molotov, comisarul poporului pentru Afacerile Externe, în data de 26 iunie 1940, orele 22,00, ministrului României la Moscova, la 28 iunie, pe la orele prînzului, trupele sovietice își făceau intrarea în Chișinău și Cernăuți. Cele două provincii românești, Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herței, au fost rupte din trupul țării prin anexiune forțată, ca rezultat al amenințărilor și agresiunii. Trupele lui Stalin s-au dedat la provocări sistematice împotriva armatei noastre în retragere, la care se adăugau unele măsuri și acțiuni agresive inițiate de armata sovietică ajunsă pe linia de demarcație (ocupație). Toate acestea lăsau clar să se înțeleagă că So-

vietele socotesc oprirea lor pe Prut numai ca un popas, ca o etapă, primejdia „unei invazii generale a teritoriului României apare ca posibilă".[107]

În noua situație, granițele Republicii Moldovenești transnistriene au fost sensibil diminuate și această provincie împreună cu Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herței au constituit un stat care a primit în mod provizoriu denumirea de Republica Moldovenească Federativă.[108] Modificările survenite dau însă o altă configurație acestor teritorii. Astfel, din cele 11 raioane ale fostei Republici Moldovenești rămîn în noua componență doar șase (Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Rîbnița, Slobozia și Tiraspol), efectiv ca teritoriu și populație mai puțin de jumătatea acesteia. Celelalte cinci raioane, inclusiv prima capitală, orașul Balta, rămân în afara noului stat. Celor șase raioane menținute li se adaugă Basarabia, fără județele Hotin, la nord, și întreg sudul acesteia—de la gurile Dunării, Marea Neagră și pînă la Nistru, cu județele Cetatea Albă și Ismail—care împreună cu Bucovina de Nord și ținutul Herței au fost atribuite Ucrainei (Rusia fiind prea departe). Sovietul Suprem al U.R.S.S. a adoptat la 2 august 1940 „Legea U.R.S.S. cu privire la formarea R.S.S. Moldovenești unionale", iar Prezidiul său a emis la 4 noiembrie 1940 „Decretul cu privire la stabilirea granței între R.S.S. Ucraineană și R.S.S. Moldovenească", acte normative prin care s-a încercat, în absența oricărui temei istoric sau juridic real, justificarea dezmembrării acestor teritorii și apartenența noii republici la U.R.S.S. În noua arondare, R.S.S. Moldovenească unională avea o suprafață de 33.700 km^2, iar populația se ridica la peste 2.500.000 locuitori.[109]

VI. TRANSNISTRIA — PROVINCIE ORGANIZATĂ SUB ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ

1. *„Suntem moldoveni și vrem să ne unim cu Moldova, adică cu România"*

După lupte grele, Basarabia și Bucovina de Nord au fost în întregime eliberate la 27 iulie 1941, trupele române ajungînd pe vechea frontieră reîntregită. Hitler îi cere însă generalului Ion Antonescu să participe cu toate forțele disponibile pentru cucerirea Transnistriei și ocuparea Odessei. I s-a oferit Transnistria drept compensație pentru efortul ce i se cerea peste condițiile stabilite inițial. Refuzase categoric spunînd că el nu are revendicări peste Nistru, ci în Vest, asupra părții de nord și est a Ardealului ; iar dacă merge mai departe la Bug o face spre a justifica și întări dreptul la întregul Ardeal.

S-a dat ordinul de înaintare și marile unități au trecut Nistrul. Corpul de cavalerie comandat de generalul Mihail Racoviță atinge Bugul fără a întîmpina rezistențe prea mari. Grosul trupelor se abate spre sud spre a cuceri portul Odessa. Orașul este întărit și rezistă vreme îndelungată, luptele grele de asediere se derulează din august pînă la 16 octombrie, mareșalul Ion Antonescu conducînd personal asediul Odessei. După căderea orașului-port, mareșalul consideră încheiat războiul României. El s-a înapoiat în capitală, reluîndu-și activitatea de conducător al statului, pe care o exercitase prin intermediar pe timpul campaniei. Spre a face în mod public dovada acestei atitudini, el ordonă demobilizarea majorității forțelor militare, lăsînd pentru paza Transnistriei șapte divizii de infanterie și trei brigăzi independente de cavalerie. Totodată, el organizează la București o paradă militară cu trecerea în revistă a trupelor înapoiate în garnizoanele de pace, pe sub Arcul de Triumf, paradă desfășurată în fața regelui Mihai I și a reprezentantului special al lui Hitler, feldmareșalului Keitel.[110]

Mareşalul a spus cu acest prilej : „Cu vrerea Domnului, prin sîngele eroilor noştri ..., am izgonit de pe pămîntul strămoşesc pe duşmanii neamului, redîndu-vă libertatea şi credinţa, onoarea şi drepturile ... Ne întoarcem biruitori în glia moldovenească a lui Ştefan cel Mare, reaşezînd de-a pururi temeliile neamului românesc".[111] Demonstraţia militară sublinia public o atitudine de degajare din conflict, de subliniere a împlinirii scopurilor pentru care România intrase în război, o atitudine de pace.

Poporul român era, de asemenea, convins că pentru el războiul va înceta a doua zi după eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord. În ceea ce priveşte armata, aceasta a fost informată că nu va depăşi Nistrul, graniţa legală dintre România şi Uniunea Sovietică, numai pentru o foarte limitată extensiune dictată de necesităţi militare : în principal de nevoia de a fi distruse bazele construite de U.R.S.S. de-a lungul întregii frontiere cu România. Mai mult, un acord semnat cu Germania stipula chiar că armatei române nu i se va cere să înainteze dincolo de rîul Bug.

S-a menţinut totuşi un semn simbolic de participare materială şi ideologică la purtarea războiului în Est. Pe cîmpul operaţiunilor militare a rămas, în acest scop, detaşamentul Kornê—sub comanda viteazului general Radu Kornê (Cornea)—precum şi cele două Corpuri de Cavalerie şi Vînători de Munte. Astfel, diviziile româneşti vor lua parte la o serie de încleştări grele, între care bătălia pentru Crimeea (1941—1942), continuînd cu marea confruntare de la Stalingrad, urmată de cea din Caucaz (1942—1943), la luptele din Kuban (1943), apoi, în defensivă, la apărarea Crimeii (1943—1944). România a pierdut în aceste lupte un număr mare de ofiţeri şi soldaţi : 147.000 morţi şi 180.000 căzuţi prizonieri la ruşi.[112]

În ceea ce priveşte soarta Transnistriei, aceasta a fost hotărîtă la 6 august 1941, cînd partea germană a încredinţat României administrarea provinciei. Hitler a revenit însă şi, la 14 august 1941, i-a adresat generalului Ion Antonescu o nouă scrisoare, prin care cerea concursul armatei române şi în spaţiul de la est de Nipru, propunîndu-i totodată „să ia în primire siguranţa teritoriului dintre Nistru şi Nipru". Sesizînd intenţiile dictatorului nazist de a atrage România la o participare la conflagraţie mult dincolo de limitele intereselor sale legitime, ofe-

rindu-i administrarea unor teritorii ce nu-i aparțineau și asupra cărora ea nu formula revendicări, generalul Antonescu a respins, prin scrisoarea din 17 august 1941, cererea privind angajarea Diviziei blindate române spre est ; iar în legătură cu „executarea siguranței" teritoriului dintre Nistru și Nipru i-a făcut cunoscut că „din lipsă de mijloace și organe pregătite nu aș fi în măsură să-mi iau răspunderea administrației și exploatării economice a teritoriului decît între Nistru și Bug".[113]

Se împlinea astfel, după 24 de ani—deși nu în condițiile dorite și scontate—dorința atît de hotărît și limpede exprimată la Congresul de la Tiraspol. Românii transnistrieni au declarat și în 1941 ca și în 1917 : „Suntem moldoveni și vrem să ne unim cu Moldova, adică cu România".[114]

Complexitatea problemei transnistriene a fost subliniată de Iuliu Maniu, președintele Partidului Național-Țărănesc, în scrisoarea din 18 iulie 1940, adresată generalului Ion Antonescu. „Este adevărat că la Nord și la Est de Nistru avem foarte mulți frați români, așezați acolo de veacuri, la care avem dreptul să aspirăm pentru întregirea națională. Pe aceștia însă nu-i putem cîștiga și mai ales nu-i putem păstra cu armele. Anexarea lor trebuie să se întîmple cu liberul lor consimțămînt și cu aprobarea marilor puteri, atunci cînd se va stabili statutul teritorial definitiv al Europei. Fără această aprobare noi nu ne vom putea bucura de alăturarea fraților noștri de peste Nistru, ci vom avea din ea numai nesfîrșite încurcături și greutăți". Era posibil în schimb, ca pe baza unei înțelegeri generale, să se găsească soluții care să ne satisfacă pe noi și, totodată, să nu provoace rivalitatea sau dușmănia vecinilor. „Adevărul însă trebuie continuu accentuat, că nimeni altul nu are dreptul asupra Republicii Moldovenești în măsura în care avem noi."

Iuliu Maniu subliniază, în același timp, faptul că tendința legitimă de unire a Transnistriei cu România conține și un pericol, pe care o bună parte dintre concetățeni nu-l sesizează. „Opinia publică maghiară și conducătorii ei sunt într-un mod semnificativ frămîntați, iar ideea tot mai vînturată de publicitatea maghiară și de cercurile lor importante este că spațiul vital al României este la Est de Carpați, iar al Ungariei în partea de Vest a Carpaților". Concluzia pe care Iuliu Maniu o desprinde în acest context este următoarea : „Nu-i admisibil ca noi să servim argumente și motive în sprijinul celor ce urmăresc să

ne împingă spre răsărit, eliminîndu-ne din cetatea naturală a Transilvaniei, leagănul românismului şi, mai ales, nu este admisibil să ne legăm soarta, prin războaie de cucerire şi agresiune cu Axa".[115]

Dovezile privitoare la îmbrăţişarea grăbită de către guvernanţii unguri a acestui punct de vedere abundă. Ne vom mărgini la citarea unui document concludent. Ziarul maghiar „Kritika" publică un memoriu al fostului ministru de Război al Ungariei din 1941, adresat şefului statului, amiralul Horthy, în care se arată următoarele : „Dacă vom întîrzia cu intrarea în război alături de Germania, cu toate forţele militare şi puterea economică, în acest caz vom fi nevoiţi să renunţăm pe vecie la viitoarele pretenţii teritoriale asupra României, purtînd primejdui tot ceea ce am obţinut pînă acum (adică Dictatul de la Viena)". Rezultă de aici că Ungaria nu era mulţumită de întinderea teritoriului obţinut prin Dictatul de la Viena, avînd pretenţii asupra întregii Transilvanii. Pe de altă parte, apare limpede că Ungaria se angaja total şi fără reticenţe alături de Hitler, din simplu oportunism politic, fără a avea nici un diferend teritorial cu Rusia, şi prin urmare nici un motiv pentru a o ataca. Dimpotrivă, Ungaria—care nu pierduse nici o parte din teritoriul ei—cîştigase o frontieră comună cu Rusia.[116]

2. *Organizarea administrativă a provinciei*

Primul act al instituirii administraţiei româneşti în Transnistria are loc la data de 19 august 1941 cînd, printr-un decret dat la Tighina de către conducătorul statului, generalul de armată Ion Antonescu, profesorul Gheorghe Alexianu de la Universitatea din Cernăuţi a fost numit guvernator civil al Transnistriei, cu reşedinţa la Tiraspol. Noul guvernator civil de pe lîngă Comandamentul de Căpetenie al Armatei Române avea plenipotenţa de a organiza teritoriul provinciei din punct de vedere administrativ şi economic. De la început şi pînă la terminarea operaţiunilor militare, sudul provinciei şi oraşul Odessa au rămas sub administraţie militară.[117]

Provincia avea o suprafață de aproape 40.000 km², cu o populație de 2.327.000 locuitori, fiind împărțită în 13 județe :

Ananiev	Jugastru	Rîbnița
Balta	Movilău	Tiraspol
Berezovca	Oceacov	Tulcin.[118]
Dubăsari	Odessa	
Golta	Ovidiopol	

Cu toate acestea, România și guvernul condus de către mareșalul Ion Antonescu nu au urmărit scopuri anexioniste și expansioniste, noua realitate politică și administrativă fiind rezultanta situației de război, a mersului evenimentelor militare.

La interogatoriul luat mareșalului Antonescu la 6 mai 1946, președintele „Tribunalului Poporului" l-a întrebat pe acuzat : „Dumneavoastră, într-un Consiliu de Miniștri, ați spus că împingeți frontierele țării pînă în teritoriul Transnistriei". Acuzatul : „Nu-mi amintesc să fi spus. Se poate însă să fi spus". Acuzarea insistă asupra acestei probleme, stenograma dezbaterilor înregistrînd următorul dialog : „Acuzator public I. Stoican : Ce măsuri ați luat cînd s-a afirmat că a sosit momentul să împingem frontierele pînă la Bug?" Acuzatul : „Nu știu cine a făcut această declarație și cînd s-a făcut. Eu n-am făcut-o. Dacă a făcut-o dl. Mihail Antonescu, va răspunde".[119] Și spre a-și argumenta afirmația, mareșalul precizează : „... cînd mi s-a cerut de către Hitler și am spus că nu pun nici o condiție, am spus că România nu are pretenții teritoriale".[120] O dovadă concludentă, care vine să confirme depoziția mareșalului, este faptul că în întreaga perioadă a ființării provinciei Transnistria (1941—1944), aceasta nu a fost inclusă în hărțile, statisticile și situațiile întocmite de către autoritățile române, ca făcînd parte din teritoriul României, ci era considerată ca entitate aparte, fiind socotită o provincie aflată sub administrație românească.

Actul care a stat la baza preluării Transnistriei sub controlul și coordonarea administrativă a autorităților românești a fost Acordul româno-german referitor la administrarea Transnistriei încheiat la 30 august 1941 la Tighina. La baza acestei înțelegeri au stat : scrisoarea lui Hitler adresată lui Ion Antonescu la 14 august 1941, scrisoarea șefului Misiunii militare germane în România adresată Marelui Stat-Major român în ziua de 24 august 1941 și discuțiile româno-germane care au avut

loc la primăria oraşului Tighina. Determinarea răspunderilor s-a făcut în felul următor : România îşi asuma administraţia, siguranţa, exploatarea economică, transmisiunile şi comunicaţiile ; Germaniei revenindu-i în acest teritoriu mai mult un rol consultativ. Textul acordului prevedea că „administraţia în Transnistria se organizează şi conduce de către un şef de administraţie român ; în interesul conducerii comune a războiului, el este legat de indicaţiile comandantului militar din Transnistria, în chestiuni hotărîtoare".[121]

Şefului administraţiei române din Transnistria i se punea la dispoziţie, la cererea acestuia, un funcţionar superior de administraţie german „pentru consultare şi sprijin". În ceea ce priveşte asigurarea ordinii şi siguranţei, se preciza că tăria şi organizarea trupelor române de siguranţă va fi calculată în aşa fel ca misiunile încredinţate să poată fi îndeplinite. În acest sens urmau să fie utilizate următoarele forţe militare : un comandament de armată cu reşedinţa la Odessa, două comandamente de corpuri de armată, din care unul în Transnistria, iar celălalt în teritoriul Bug-Nipru, circa şapte divizii de infanterie şi două brigăzi de cavalerie. Privitor la atributele conducerii activităţilor economice în Transnistria se preciza : „Exploatarea economică a Transnistriei este o chestiune a autorităţilor române". Pentru asigurarea stocurilor necesare conducerii comune a războiului se înfiinţa un organ de legătură a armatei germane la Odessa, cu misiunea de a îngriji trupele germane din Transnistria şi a „sprijini autorităţile române răspunzătoare de exploatarea economică, la strîngerea şi distribuirea mijloacelor necesare". Comunicaţiile şi transmisiunile în Transnistria aveau un regim diferenţiat : căile ferate şi navigaţia fluvială erau la dispoziţia trupelor de operaţii şi ocupaţie „şi sunt administrate de un comandant german al transporturilor", autorităţilor române fiindu-le doar rezervată misiunea de a sprijini „autorităţile germane la construcţia şi întreţinerea căilor ferate". Transporturile pe mare erau efectuate „de către marinele aliate ale Germaniei şi României direct", podurile şi şoselele trebuiau „întreţinute de către autorităţile române (inclusiv protecţia contra înzăpezirilor şi gheţii)", iar legăturile telefonice erau, de asemenea, „puse în funcţiune şi întreţinute de către autorităţile române", cărora le revenea şi misiunea de a asigura „siguranţa căilor de comunicaţie şi transmisiunilor de tot felul".[122]

Cele dintîi măsuri pentru organizarea administrativă a provinciei sînt luate prin Ordonanța nr. 8 din 12 septembrie 1941, dată de guvernul civil, prof. Gh. Alexianu, în numele Comandamentului de Căpetenie al Armatei Române—mareșalul Ion Antonescu. Provincia a fost investită cu personalitate juridică, iar teritoriul ei împărțit în județe fără personalitate juridică, în raioane (plăși) și comune.[123]

Principiul de bază de la care își propun să pornească noile autorități românești, în organizarea administrativă a provinciei Transnistria, este de a crea din această administrație un organism viu, descătușat de spirit centralist și formalism steril. Organele locale erau investite cu puteri efective de inițiativă și libertate de acțiune. Un alt criteriu după care s-au condus factorii de decizie în organizarea administrativă a Transnistriei a fost acela că nu s-a căutat și nu s-a procedat la răsturnarea așezămintelor și structurilor găsite, ci mai întîi s-a repus totul în funcțiune în vechile condiții și abia după ce s-a examinat și prospectat modul cum funcționează sistemul existent, s-a procedat în chip general și unitar la modificările ce se impuneau.[124]

Transnistria reprezintă, în cadrul noii așezări administrative, o unitate cu viață și conducere proprie, organizată pe principiul autonomiei locale. Administrația provinciei a fost pusă sub directa conducere și supraveghere a comandantului de căpetenie al armatei române—mareșalul Ion Antonescu — care-și exercita aceste atribuții prin guvernatorul civil. Structura organizatorică a administrației Transnistriei a fost următoarea :

Guvernatorul civil este administratorul general al provinciei și împuternicitul Comandantului de Căpetenie al Armatei în acest teritoriu. El reprezintă provincia și îi asigură unitatea, avînd următoarele atribuții :

— aplică în Transnistria programul de activitate stabilit de Comandamentul de Căpetenie al Armatei, fiind responsabil față de acesta ;

— în calitate de șef ierarhic al întregului personal administrativ al Guvernămîntului provinciei exercită controlul asupra tuturor organelor din subordine și actelor acestora ;

— ca autoritate supremă a provinciei are dreptul de a da decizii și elabora ordonanțe și regulamente aplicabile pe întreg teritoriul Transnistriei ;

— în calitate de şef al poliţiei răspunde de menţinerea ordinii publice, poate da ordine poliţiei şi siguranţei şi cere intervenţia armatei în caz de necesitate.[125]

Guvernatorul provinciei Transnistria a fost asimilat, la 7 octombrie 1941, rangului de ministru secretar de stat.[126] În această înaltă demnitate publică a fost menţinut, pe aproape întreaga perioadă a funcţionării provinciei Transnistria sub administraţie românească, prof. univ. Gh. Alexianu. Au existat totuşi şi încercări de modificare a situaţiei. În ziua deschiderii expoziţiei Transnistriei, la 16 octombrie 1942, prof. Mihai Antonescu i-a spus prof. Gh. Alexianu să plece de la acel Guvernămînt, spre a fi numit primar al capitalei, iar apoi să intre în guvern; ceea ce evident că nu s-a realizat. Prof. Gh. Alexianu îşi încheie această misiune în condiţii dramatice. În urma unor discuţii aprinse, purtate în şedinţa Consiliului de Miniştri din 26 ianuarie 1944, în care a fost acuzat că n-a reuşit să organizeze bine evacuarea Transnistriei, mareşalul Ion Antonescu—influenţat probabil şi de atmosfera creată de către unii membri ai guvernului, care nu-i erau favorabili guvernatorului—i-a cerut acestuia să-şi înainteze demisia. Surse documentare care îi erau vădit ostile acreditează ideea că Gh. Alexianu ar fi fost implicat şi în nişte neregularităţi financiare, la dizgraţia evidentă şi înrăutăţirea situaţiei sale personale contribuind, de asemenea, şi o anumită conduită mondenă, care i-a fost reproşată. Imediat după plecarea sa de la Guvernămînt, i s-a spus mareşalului Antonescu că toate bunurile alimentare pe care le-a adus Alexianu din Transnistria sînt de proastă calitate, iar instalaţiile sînt defecte sau funcţionează necorespunzător, fapt pentru care mareşalul a fost profund indignat şi era în situaţia de a dispune internarea lui în lagăr.[127]

În postul de guvernator a fost numit generalul Gh. Potopeanu, care în 1941 a participat la asediul Odessei. Se pare că numirea generalului Potopeanu s-a făcut la intervenţia prof. Alexianu, prin pîrghiile de influenţare de care dispunea, întrucît la începutul funcţionării provinciei Transnistria, Potopeanu a fost secretarul general al guvernatorului şi deci adjunctul său; în speranţa că prin activitatea şi atitudinea sa, loială faţă de vechiul şef, acesta va influenţa în bine şi va domoli supărarea mareşalului. Ceea ce în parte s-a petrecut, Alexianu nemaifiind ameninţat cu sancţiuni private de libertate.[128]

În ceea ce privește persoana prof. Gh. Alexianu, considerăm că acest episod, legat de ultima perioadă a activității sale în calitate de guvernator al Transnistriei, s-ar putea să nu reprezinte atît o culpă personală, cît rezultatul situației confuze și complexe în care a intrat administrația, în momentul apropierii frontului rusesc, cînd inamicii au căutat să-l indice ca vinovat, atmosfera generală fiind aceea de umilință, revoltă și derută. Cunoscîndu-i activitatea științifică din perioada interbelică, în domeniul istoriei dreptului și istoriei instituționale[129], unele din lucrările sale constituind și astăzi, după mai bine de o jumătate de secol, instrumente de lucru indispensabile, nu putem să nu apreciem ținuta sa de om de știință și patriot. Destinul acestui om a fost unul tragic, așa cum tragică a fost soarta țării în perioada în care și-a asumat această sarcină publică. Condamnat la moarte, a fost executat la 1 iunie 1946 împreună cu mareșalul Ion Antonescu, prof. Mihai Antonescu și generalul Piki Vasiliu.[130]

Generalul Gh. Potopeanu se bucura de o foarte bună apreciere în cadrul armatei, fiind considerat „ofițer eminent". S-a remarcat permanent de-a lungul carierei sale : „șef de promoție, absolvent al Școlii de ofițeri de la Charlottenburg din Germania, absolvent al Școlii de Război de la Paris, mare specialist în artilerie, profesor la Școala de Război de tactică generală".[131] După 23 august 1944 a fost ministru al Economiei Naționale și Finanțelor în primul guvern Sănătescu, apoi arestat și întemnițat. Eliberat pentru scurtă vreme în anii 1955—1956, generalul de divizie Gh. Potopeanu a fost arestat din nou și condamnat la ani grei de temniță, murind în pușcărie.[132]

Direcțiunile (Directoratele). Administrația Transnistriei s-a structurat sub raportul domeniilor administrative în direcțiuni, fiecare cu serviciile aferente, care aveau aceleași atribuții ca și ministerele. În total au fost organizate 13 direcțiuni, conduse fiecare de cîte un director :

1. Direcțiunea administrației și a muncii
2. Direcțiunea agriculturii
3. Direcțiunea economiei
4. Direcțiunea sănătății
5. Direcțiunea învățămîntului și cultelor
6. Direcțiunea justiției
7. Direcțiunea financiară

8. Direcțiunea drumurilor
9. Direcțiunea construcțiilor
10. Direcțiunea poștelor, telegrafului și telefoanelor
11. Direcțiunea căilor ferate
12. Direcțiunea tehnică
13. Oficiul central al comerțului.

Pe parcurs, aceste direcțiuni au fost reorganizate, înființîndu-se unele noi, iar altele desființîndu-se sau restructurîndu-se.

Consiliul Național al Transnistriei era organizat și funcționa pe lîngă Guvernămîntul provinciei, întrunindu-se periodic în adunări în care erau discutate probleme importante ale vieții administrative, economice și culturale.

Județele. În mecanismul noii administrații, județele constituie circumscripții teritoriale de control și îndrumare ale raioanelor (plășilor) și comunelor. Ele nu au personalitate juridică și nici buget propriu. Teritoriul Transnistriei a fost împărțit în 13 județe, fiecare județ cuprinzînd între 3 și 8 raioane (plăși). Județul este condus de un prefect, ajutat de doi subprefecți, din care unul este transnistrian, iar celălalt basarabean.

Raioanele (plășile) sînt unități administrative organice, determinante pentru viața locală. Avînd buget propriu, raionul a fost încredințat pentru conducere pretorului, numit de către guvernator. S-a menținut vechea împărțire a raioanelor în număr de 64.

Comunele. În Transnistria, grupările naturale de populație fiind foarte îndepărtate unele de altele, în noua organizare administrativă s-a prevăzut că orice grupare omenească, oricît de mică ar fi, constituie o comună, condusă de un primar, care este ajutat de un sfat sătesc format din trei gospodari. Primarul și sfatul sînt desemnați dintre localnici de obștea comunei și confirmați de pretor.

Numărul total al funcționarilor din Transnistria s-a ridicat la 1.623, din care 1.225 au fost localnici, iar 398 trimiși din țară.[133]

Guvernul mareșalului Ion Antonescu caută să consolideze autoritatea guvernatorului Transnistriei în raporturile cu autoritățile administrative din țară. În acest sens, Ministerul Afa-

cerilor Interne trimite inspectoratelor generale administrative regionale circulara nr. 26.088 P, din 4 februarie 1942, în care se precizează că întrucît prof. Gh. Alexianu, guvernatorul Transnistriei, poartă întreaga răspundere a administrației în Transnistria, mareșalul Ion Antonescu a hotărît ca acesta să aibă ultimul cuvînt de spus în orice problemă care privește această provincie. Ca urmare, toate problemele în legătură cu provincia Transnistria, să fie trimise spre rezolvare, prin intermediul Președinției Consiliului de Miniștri, Cabinetul militar-civil, direct guvernatorului Alexianu.

Reședința Guvernămîntului a fost, în primul an de administrație românească, la Tiraspol, după care s-a stabilit la Odessa, unde în octombrie 1942 s-a inaugurat noul sediu guvernamental în palatul Voronțov.[181]

O dată cu organizarea civilă, administrativă a Transnistriei, în august 1941 s-a pus problema întocmirii bisericești a noii provincii. Întrucît biserica a fost singura instituție în care se mai putea manifesta, într-o oarecare măsură, sentimentul național prin limbă, ea a fost greu lovită de comuniști.

Îndată ce se îndepărta frontul dintr-o localitate, credincioșii se adunau laolaltă la vechea lor biserică, transformată de bolșevici în club, sală de cinema sau depozit, o amenajau în grabă cu icoane și cruci, scoase ca prin minune din ascunzișuri, improvizau un cor și, căzînd în genunchi se închinau cu lacrimi. Încep să caute preoți și delegațiile lor pleacă la eparhiile apropiate, Chișinău, Bălți, Iași, cerînd preoți și cele trebuincioase cultului. Pe alocuri, încep să iasă la lumină preoți, dintre cei ascunși de groaza bolșevicilor, și încep să facă slujbe. O mînă de ajutor au dat populației transnistriene însetate de credință și preoții militari din spatele frontului, ei săvîrșind cele dintîi slujbe.

Se impuneau însă măsuri de organizare a unui sistem instituțional. Cei 23 de ani de stăpînire bolșevică lăsaseră urme adînci, mai ales în sufletul tineretului. În aceste împrejurări, patriarhul, în înțelegere cu mareșalul Ion Antonescu, a hotărît la mijlocul lunii august 1941 înființarea Misiunii Ortodoxe Române în Transnistria. Sediul misiunii a fost mai întîi la Tiraspol, iar din octombrie 1942, la Odessa. Conducerea acesteia a fost încredințată la început arhimandritului I. Scriban, profesor la Facultatea de teologie din București. Avîndu-se în vedere însă că în aceste locuri au fost centre vlădicești, iar la Odessa a fost mai

la urmă chiar mitropolie, s-a hotărît să se numească în fruntea acțiunii misionare un arhiereu. Astfel, la 6 noiembrie 1942 a fost numit mitropolitul Visarion Puiu — fost mitropolit al Bucovinei între 1935—1940 (pînă la ocuparea Bucovinei de Nord de către ruși).

Vestea sosirii primilor misionari a fost primită cu multă bucurie de către populație. Fiecare sat, cu o nespusă grabă se întrecea să-i aibă în mijlocul lor, pentru a auzi iar sfintele slujbe, a primi binecuvîntarea, pentru a-și boteza pruncii și tinerii rămași nebotezați, pentru a se cununa și a trăi după lege, pentru a li se pomeni morții îngropați fără creștinească rînduială.

Recrutarea misionarilor s-a făcut prin detașare de la parohiile din țară, pe termen de cel puțin șase luni, angajarea fiind benevolă. În 1943 activau în Transnistria 250 de preoți misionari veniți din țară, 219 preoți localnici, numărul fiind totuși insuficient, față de întinderea provinciei și numărul populației, fiind nevoie de peste o mie de preoți.

Mitropolitul Visarion Puiu (care, pentru activitatea desfășurată în Transnistria, a fost depus, la presiunea rușilor, din treapta de arhiereu, de către Sf. Sinod, la 27 ianuarie 1950), în calitate de șef al Misiunii bisericești pentru Transnistria, era ajutat de doi vicari, trei consilieri, organe de inspecție și o cancelarie. Teritoriul Transnistriei a fost împărțit din punct de vedere administrativ bisericesc în 14 protopopiate, cîte unul de fiecare județ, plus unul pentru municipiul Odessa, și 64 subprotopopiate, cîte unul pentru fiecare raion (plasă). Protopopii și subprotopopii erau nu numai organe de control și îndrumare, ci și cei mai destoinici misionari.

Cu toate greutățile vremurilor de război, în timp de mai puțin de doi ani s-au reparat și redat cultului 632 de biserici și case de rugăciuni, 309 erau în curs de reparație (la începutul anului 1943), mai rămînînd încă 76 de parohii lipsite de locaș de închinăciune.

În vederea educației creștine a tineretului, a început predarea religiei în toate școlile primare și secundare, deși se simțea lipsa cadrelor didactice, lipsa de manuale și tablouri intuitive. La Universitatea din Odessa s-a creat o catedră de teologie pentru toți studenții. În ceea ce privește organizarea pregătirii preoților s-au înființat două seminarii, unul la Dubăsari și altul la Odessa, acesta din urmă fiind un seminar de vo-

cație, în care se primesc absolvenți de liceu, ei putînd candida pentru hirotonie într-un termen scurt.[135]

Efortul organizatoric pe toate planurile, întreprins de către autoritățile române în Transnistria, este reflectat și în bilanțul pe care prof. Mihai Antonescu îl făcea la împlinirea a doi ani de guvernare : „În teritoriul ocupat de armatele noastre, între Nistru și Bug, Guvernămîntul civil de pe lîngă Comandamentul de Căpetenie al Armatei a asigurat administrația românească în acest teritoriu, care are o suprafață de aproape 40.000 km²".[136]

3. *Acțiuni și realizări ale administrației românești*

Și în această provincie, ca și în Basarabia și Bucovina, autoritățile au organizat inspecții și conferințe administrative, pe care le considerau eficiente în cadrul muncii de control și îndrumare. La aceste acțiuni participa îndeosebi guvernatorul, dar uneori lua parte însuși conducătorul statului. Așa bunăoară, prof. Alexianu a început la 23 septembrie 1942 o inspecție în județele din nordul provinciei, urmărind în mod special desfășurarea lucrărilor de terminare a recoltatului. Au avut loc cu această ocazie conferințe, consfătuiri, precum și vizite la unități agricole, industriale și economice : la Birzula, Balta, Golta, Rahni, Movilău etc.[137]

De asemenea, mareșalul Ion Antonescu a făcut mai multe vizite succesive în Transnistria, de o importanță mai mare fiind cea de-a treia, începută la 10 iunie 1943. Au fost cercetate și analizate realizările administrației românești din Odessa, Dalnic, Rîbnița. Un moment emoționant a fost vizita în satul Hîrjău, unde au fost repatriați românii din Kuban. Trebuie arătat că în această privință guvernul Antonescu a hotărît să strîngă în fruntariile țării toate elementele „care și-au păstrat limba și sufletul românesc și n-au fost compromise în acțiunea comunistă". Comisia special instituită a aprobat așezarea în Basarabia, Bucovina, Transnistria și în restul țării a 504 capi de familii (circa 2.500 de suflete) de la est de Bug, acțiunea fiind considerată doar un început.

Mareșalul României, Ion Antonescu și anturajul său vizitează apoi satele Caterinovca, Molochișul Mare, orașele Balta, Tiraspol și cîteva sate din județul Tiraspol, printre care Ciobîrciu, Zartaica și Slobozia. La sfîrșitul vizitei mareșalul a prezidat la palatul guvernamental din Odessa o importantă conferință administrativă, cu ocazia căreia a semnat Decretul nr. 9 din 15 iunie 1943, prin care se acorda dreptul de folosință a pămîntului și imobilelor de la orașe întregii populații transnistriene. În preambulul actului se arăta că începînd din 19 august, de cînd administrația română s-a instituit efectiv în Transnistria, populația a fost loială și a muncit cu pricepere în interesul propriu, pentru instaurarea noii orînduiri izvorîtă din concepția civilizației apusene.[138]

Preocupîndu-se îndeaproape de agricultură, industrie, comerț, căi ferate, drumuri etc., guvernatorul și administrația au acordat toată atenția afirmării culturii românești. Evident că în circa doi ani și jumătate de guvernare românească a Transnistriei, perioadă care fatalmente a fost situată în plin război, cu întregul cortegiu de distrugeri, cînd efortul principal nu a putut fi canalizat spre scopuri constructive, rezultatele nu au fost nici ele spectaculare. Dar tocmai ținînd seama de aceste condiții, se poate conchide că realizările sînt totuși remarcabile.

S-au deschis noi școli atît pentru români, cît și pentru minoritățile etnice. În vara anului 1942 s-au organizat cursuri de pregătire pentru profesorii și învățătorii români din Transnistria. Majoritatea acestora s-au desfășurat la Tiraspol, fiind conduse de prof. Șt. Bârsănescu de la Universitatea din Iași, frecventate de peste 800 de profesori și învățători. Universitatea din Odessa a fost redeschisă, autoritățile române luînd măsuri pentru amenajarea și reutilarea acesteia.[139]

O efervescență înnoitoare se face resimțită și în domeniul presei în limba română. Apar în această perioadă un număr relativ mare de ziare: „Transnistria"—organ oficial redactat de dr. Ilie Zaftur, „Glasul Nistrului", „Bugul", „Gazeta Odessei". Revuistica este reprezentată îndeosebi de „Țara Bugului"—revistă literară redactată de Gh. Pîslaru și George Ion Popescu—la care colaborează scriitori și poeți români transnistrieni precum: Nistor Cabac, Grossu, Dumitrașcu, Bacari, Gh. Dragoș. O altă revistă redactată în această vreme a fost și „Molva" (Graiul), condusă de Oct. Giurgea. La apariția ziarelor și revistelor

românești un rol important l-a avut și Institutul Științific Român al Transnistriei condus de Ștefan Bulat și dr. Ilie Zaftur, institutul aducîndu-și contribuția la rezolvarea problemelor esențiale ale culturii naționale în provincie, impulsionînd și susținînd o activitate culturală diversificată. Acest fapt poate fi ilustrat prin înființarea la Tiraspol a unui liceu românesc, care a primit numele de „Duca-Vodă". Tot la Tiraspol s-a inaugurat primul cinematograf românesc cu 450 de locuri care a primit denumirea de „Victoria". Deasupra ecranului era fixată inscripția : „Române, dreptatea va învinge !". La scurt timp s-a deschis la Ananiev cinematograful „Unirea", alte cinematografe funcționînd la Odessa. Arta cinematografică își îndreaptă binefacerile și spre categorii mai largi ale populației. Astfel, camionetele cinematografului popular au poposit în toate satele moldovenești de-a lungul și de-a latul Transnistriei, stîrnind un mare entuziasm. Numai pînă la 10 octombrie 1941 au fost organizate reprezentații cinematografice în 86 de sate românești. De asemenea, în multe sate transnistriene s-au organizat „cămine moldovenești", în jurul cărora au început să ia ființă și alte forme de organizare necesare luminării poporului. Astfel, în comuna răzășească Slobozia s-a organizat „Școala țărănească", care a primit numele simbolic de „Transnistria".[140]

După înlocuirea de la conducerea guvernămîntului a prof. Gh. Alexianu și numirea în postul de guvernator a generalului Gh. Potopeanu, în februarie 1944, puterea de decizie a acestuia a fost mult îngrădită. Ca urmare a ofensivei sovietice, începînd din februarie 1944, germanii au devenit mai întîi neoficial, iar de la 1 aprilie 1944 și oficial stăpînii orașului Odessa și ai Transnistriei. Ei au renunțat pînă și la denumirea de Transnistria și au preluat controlul asupra căilor ferate și în general a întregii administrații, „spre marea indignare a lui Antonescu".[141]

Așadar, administrația românească a Transnistriei se încheie oficial la 1 aprilie 1944, în ultimele săptămîni fiind de fapt mai mult nominală, controlul și puterea preluînd-o autoritățile germane. Situația a fost determinată de înaintarea frontului rusesc ; tocmai în acea perioadă trupele Frontului 1 ucrainean, de sub comanda generalului I.S. Konev au pătruns în nordul României și linia frontului s-a stabilizat vremelnic pe un aliniament ce trecea la 20 km est de Iași. La 2 aprilie 1944 guvernul sovietic a anunțat că Armata Roșie a pătruns pe teritoriul Ro-

mâniei și că nu urmărește „schimbarea orînduirii sociale existente" în această țară. Între timp, trupele Frontului 3 ucrainean, comandate de generalul I.R. Malinovski și-au continuat înaintarea de-a lungul litoralului Mării Negre, punînd stăpînire pe Odessa la 10 aprilie 1944.[142]

În ceea ce privește modul în care se prezenta Transnistria la intrarea trupelor sovietice, ca și realizările administrației și comportamentul autorităților românești, sînt semnificative consemnările unui corespondent englez de presă, în care se găsesc multe aprecieri pozitive. Mai întîi este subliniat faptul că regimul românesc din Transnistria „se deosebea sensibil de cel al germanilor". Parcurgînd drumul dintre Bug și Odessa, unitățile sovietice pe care le însoțea autorul au trecut „prin covorul verde fără sfîrșit al lanurilor de grîu de toamnă". În orașe pîinea, laptele și celelalte produse alimentare de bază se găseau din belșug, la prețuri foarte modeste. Stînd de vorbă cu locuitorii, aceștia au afirmat că „românii cel puțin lăsaseră în pace majoritatea oamenilor", căci „în linii mari, românii nu-i prea șicanau pe oameni". Odessa era plină de tineri care au fost protejați de autoritățile românești. „De aceea majoritatea covîrșitoare a tinerilor și tinerelor din Odessa nu au fost deportați nici în Germania și nici în altă parte. Tinerii din Odessa nu au fost nici înrolați în armata română". Guvernatorul provinciei, prof. Alexianu, s-a interesat de prosperitatea provinciei, a școlilor și a Universității și nu s-a întîmplat ca pînă la venirea germanilor, în februarie 1944, laboratoarele și serviciile Universității să fie prădate. La bunul mers al administrației orașului Odessa a contribuit și primarul acesteia, Gherman Pântea, fostul primar al Chișinăului.[143]

Vremurile erau grele, războiul degradînd relațiile dintre oameni, ceea ce nu a împiedicat însă ca factorii investiți cu putere de decizie, care au fost chiar și în aceste condiții exponenții spiritului românesc de echilibru și moderație, să aibă o conduită corespunzătoare. Mijloacele militare pe care le aveau la dispoziție au fost folosite cu reținere și discernămînt, prevalînd atitudinea de grijă și gospodărire, cu toate responsabilitățile ce le incumbă exercitarea atribuțiilor dregătoriei pe care au deținut-o. În mijlocul celor mai aberante atrocități pe care acest război le-a proliferat, autoritățile române, sub comanda supremă a

mareşalului Ion Antonescu, au căutat să păstreze curat blazonul onoarei româneşti.

Confirmarea acestui fapt este făcută la împlinirea unei jumătăţi de veac de la instalarea administraţiei româneşti în Transnistria, ceea ce demonstrează că nici cele mai atroce regimuri politice — cum a fost cel comunist — nu pot să suprime adevărul şi să împiedice cunoaşterea lui. Populaţia Odessei îşi aminteşte cu plăcere de prezenţa armatei române în anii 1941—1943 în teritoriile transnistriene. Astfel, Nicolae Nicolaevco, preşedintele Asociaţiei „Martirul" — asociaţie care militează pentru apărarea drepturilor şi demnităţii martirilor prigoanei bolşevice — a opinat : „Cei care am apucat acele vremuri ne amintim cu simpatie de armata română, care după vremuri grele sub ocupaţie bolşevică, ne-a deschis bisericile, ne-a respectat ; eram bine hrăniţi, găseam de toate cele la piaţă, mergeam la şcoală şi nu învăţam dogme moscovite, doar aceea ce aveam nevoie". În memoria odessiţilor este vie imaginea soldatului român care a salvat mii şi mii de locuitori de la plutoanele de execuţie nemţeşti. „Guvernanţii români de atunci au reabilitat victimile regimului bolşevic — a afirmat în continuare Nicolai Nicolaevco — ceea ce pentru noi reprezintă acum un act de mare umanitate".[144]

ÎNCHEIERE

Evoluția istorică a românilor transnistrieni reprezintă o pagină de o importanță aparte în cadrul istoriei poporului român. Teritoriul de peste Nistru a fost aria de constituire și viețuire a tyrageților, care au cunoscut și ei efectele procesului de romanizare, rămînînd astfel ancorați în blocul compact al romanității orientale și în aria de desfășurare a etnogenezei românești. În mileniul migrațiilor barbare, aceste comunități au fost primele lovite și dislocate, ceea ce le-a făcut să se regrupeze și să reziste adaptîndu-se. În zorii evului mediu, românii transnistrieni și-au constituit — ca peste tot în teritoriul etnic românesc — formațiuni politice între care s-a făcut remarcată Țara Bolohovenilor (Volohovenilor) — voloh fiind denumirea dată românilor de către slavii de răsărit), ale cărei tradiții s-au păstrat în organizarea politică și militară a întregii populații din regiune.

În timpul emigrărilor din evul mediu, numeroase contingente de români părăseau munții Transilvaniei și văile Moldovei și se deplasau spre est. Plecînd în transhumanță, se stabileau dincolo de Nistru — hotarul politic românesc, fortificat de cetățile semețe muşatine—, înaintau în sensul invers al hoardelor barbare (recul demografic), luînd în stăpînire și colonizînd teritoriul nepopulat, ca urmare a pustiirilor acestora. Plugari, păstori și ostași vajnici, ei au instituit ordinea de gospodărie românească, apărînd totodată cu paloșul localitățile, drumurile comerciale, podurile, vadurile etc. Virtuțile lor ostășești — izvorîte din rostul vieții sedentare și tradiția apărării unor înjghebări socio-economice statornice — i-au impus în demnități militare importante în Secea Zaporojeană, începînd cu demnitatea supremă de hatman, continuînd cu cea de colonel de centru (oraș fortificat) politico-militar, judecător principal, căpitan etc.

Sub aspectul modului de organizare și a modului de viață, românii transnistrieni au păstrat și perpetuat instituțiile și dregătoriile proprii, conducîndu-se după normele vechiului drept românesc în manifestările lor specifice, reprezentative. În ceea ce privește viața spirituală, ei au avut organizare bisericească proprie, cu arhierei și preoți români, făcînd parte din eparhia Mitropoliei de Proilavia (Brăila). De asemenea, o seamă de oameni de cultură români au contribuit decisiv la progresul culturii în aceste regiuni, inclusiv la dezvoltarea și afirmarea culturii rusești.

Numărul populației și comunităților românești va spori în urma colonizărilor masive, adesori forțate, făcute de către autoritățile rusești în secolul al XVIII-lea, în urma multelor războaie cu turcii, cînd au fost aduse numeroase contingente de populație din Principatele Române. Expansiunea continuă a Imperiului rus spre apus, care încorporează Transnistria în 1792, punea cu acuitate problema populării mai intense a regiunii, îndeosebi cu români, fapt pentru care a fost numită în planurile rusești „Moldova Nouă", cînd de fapt prin locuitorii și istoria ei era strîns legată de Moldova cea veche și mare.

Anexarea Basarabiei de către Rusia în 1812 a avut, în principal, trei efecte asupra românilor transnistrieni: un suport și o chezășie pentru conservarea naționalității, apoi colonizările forțate mai ales dincolo de Bug, după care va urma acțiunea dură de deznaționalizare, începînd din deceniul patru al secolului al XIX-lea. Limba rusă era folosită în exclusivitate în școală, biserică, administrație. Dar aceasta era oficială și exterioară pentru o populație analfabetă. Vigoarea vieții românești continua să fie în frumusețea limbii neolatine, în familie, tradiții, datini.

Manifestări ale conștiinței naționale apar tîrziu, cnutul a reușit să mențină o ignoranță și o obedientă totale. La începutul secolului al XX-lea marile frămîntări ale luptei naționale din centrul și sud-estul Europei au pătruns și dincolo de Prut. Provinciile românești aflate sub dominație străină se integrează acestei lupte pentru afirmarea idealurilor unității naționale și politice, avînd de înfruntat două imperii (organizate în trei formațiuni statale). Transnistrienii primesc impulsul necesar prin intermediul basarabenilor. Hotărîtoare a fost prezența în regiune a voluntarilor români ardeleni și bucovineni, călîți în

lupte, avînd pregătirea şi orientarea necesare, exprimate în conduita lor hotărîtă, energică, conştienţi de importanţa momentului, un adevărat factor catalizator şi de impulsionare.

Rezultatul trezirii la viaţă naţională a fost şirul de acţiuni ce au culminat cu Congresul de la Tiraspol, care a cerut Unirea cu România — evoluţie oprită de exclusivismul slav şi represiunea bolşevică. Satisfacerea în cea mai mare măsură a dezideratului secular al unităţii politice româneşti a stîrnit o seamă de animozităţi şi împotriviri a unei părţi din statele vecine în cauză : Ungaria, U.R.S.S., Bulgaria, ceea ce i-a îndemnat pe factorii puterii politice să evite amplificarea şi multiplicarea acestor contradicţii. În consecinţă, n-a fost revendicat Banatul Sîrbesc de la Serbia, nordul Maramureşului de la Cehoslovacia şi Transnistria de la U.R.S.S. Nu se pomenea nici de românii rămaşi în Ungaria, de cei din nordul Bulgariei şi evident de grupul compact al aromânilor (macedoromânilor), ca şi de cel al meglenoromânilor şi istroromânilor. România dovedea astfel că a abordat chestiunea cu măsura şi precauţia necesară, arătînd vecinilor ei că înţelege să trateze această delicată problemă în limitele loialităţii şi bunei vecinătăţi. Evident că aceste mari comunităţi naţionale nu erau abandonate — evoluţia din perioada interbelică a dovedit din plin acest lucru —, ele au fost proteguite de statul român, cu excepţia românilor transnistrieni, unde acest lucru nu era posibil.

După înfăptuirea Marii Uniri şi constituirea României Mari, problema Transnistriei se circumscrie ca o chestiune care primeşte dimensiuni sporite, potrivit importanţei ei reale. Atunci graniţa ajunge din nou pe Nistru. Românii transnistrieni reprezentau un bloc compact de circa un milion de suflete, care s-a manifestat hotărît pentru unirea cu România. De altfel, însuşi conceptul geografic şi toponomastic de Transnistria (= ţara sau teritoriul de dincolo de Nistru) se afirmă în deceniul trei al secolului al XX-lea şi implică privirea problemei dinspre România şi de pe poziţii româneşti, chiar dacă termenul în sine apare disparat în evul mediu, avînd însă şi alte conotaţii.

Constituirea de către sovietici a Republicii Moldoveneşti transnistriene — deşi, în forma în care a fost configurată, era o construcţie statală artificială subordonată altor scopuri, sovieticii urmărind, paradoxal, să facă propagandă antiromânească prin organizarea unui stat românesc — a dimensionat şi men-

ținut în atenție problema românilor de dincolo de Nistru, rămași în zona experimentului comunist.

Evoluția ulterioară firească și previzibilă, în sensul logicii istorice, ar fi trebuit să ducă la o mai mare apropiere, la strînse legături culturale și la fortificarea vieții naționale a acestei comunități. Procesul istoric putea să se încheie prin unirea Transnistriei cu România, mai ales în condițiile în care și alte entități naționale din Rusia Sovietică ar fi optat pentru unirea cu statele naționale sau pentru constituirea de state independente — cu atît mai mult, cu cît procesul constituirii statelor naționale unitare nu era încheiat. Sensul evoluției era însă altul. Pe întregul teritoriu al U.R.S.S. s-au constituit în acea vreme republici sovietice socialiste, pe aparente criterii etnice, dar care niciodată nu cuprindeau întreg teritoriul național, procedîndu-se în mod premeditat și organizat la trunchierea unor părți ce erau anexate altor state. Pe de altă parte, instituțiile create și practicile politice introduse loveau în temeliile etnice constitutive ale acelei comunități și duceau la dezagregarea ei.

Conglomeratul bolșevic răvășit de crize, foamete, anxietăți și crime provocate de o dictatură sîngeroasă era departe de a admite și accepta aplicarea principiului autodeterminării.

În aceste condiții, cînd cei doi vampiri ai Europei, Hitler și Stalin, s-au aruncat unul asupra celuilalt (după ce împreună au hotărît să hăcuie națiuni și state), unul a patronat răpirea, prin brigandaj de către unguri, a părții de nord-est a Transilvaniei, iar celălalt a răpit pentru sine Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herței, amenințînd restul teritoriului țării. Situația României a devenit foarte gravă. Marea Unire realizată în 1918 era în bună parte anihilată, distrusă.

Între cele două rele, Ion Antonescu a optat pentru soluția care atunci apărea ca logică, beneficiind de sprijinul factorilor politici și al populației. Preluarea spre administrare a Transnistriei și exercitarea acesteia s-a situat între două ofensive, ce au produs oscilația frontului, timp în care s-a realizat revenirea la Patria-Mamă a Basarabiei și a Bucovinei de Nord, dîndu-se curs dorințelor românilor transnistrieni, în condițiile pe care războiul le oferea. Tragismul situației a fost că România nu a putut întrebuința atunci mijloacele dialogului și culturii — ceea ce este specific sufletului național românesc — ci uneltele războiului — ceea ce în nici un caz nu o caracteriza — și, paradoxal, alături

de principala forță agresoare a Europei — Germania — dar împotriva agresorului direct — Uniunea Sovietică.

Astfel, circumstanțele în care s-a realizat dezideratul Congresului de la Tiraspol făceau ca acesta să nu poată dăinui. Războiul cu inevitabilele sale consecințe dureroase a denaturat împlinirea unor aspirații, care meritau să se înfăptuiască sub zodii mai faste și cu alte perspective.

Reanexată Uniunii Sovietice, pe măsura înaintării frontului, Transnistria a fost încorporată în R.S.S. Ucraineană. O fîșie de pe malul stîng al Nistrului a fost cuprinsă în R.S.S. Moldovenească — pentru a compensa anexarea sudului Basarabiei și a Bucovinei de Nord la Ucraina — cînd o minimă decență ar fi trebuit să-i determine pe cuceritori să integreze întreaga Transnistrie Republicii Moldovenești. Despre soarta românilor din Transnistria, a fruntașilor mișcării naționale, politice și culturale, cît și despre strămutările forțate în Siberia și în alte zone ale întinderilor nesfîrșite rusești, colonizarea de ruși și de ucraineni, cu întregul cortegiu de samavolnicii și suferințe, campania de rusificare și asimilare forțată cu toate consecințele dureroase, se va putea scrie după cercetări aprofundate viitoare, pe care noua epocă de democrație sperăm că le va înlesni.

Toate aceste fenomene, de cea mai mare gravitate, cu o forță distructivă greu de egalat, au influențat hotărîtor — în condițiile amplificării procesului de democratizare în Uniunea Sovietică și a luptei pentru autodeterminare națională a republicilor — proclamarea unilaterală și în mod artificial a Republicii Nistreene, în octombrie 1990, ca urmare a instigațiilor K.G.B.-ului.

Marea Adunare Națională de la Chișinău, din 27 august 1991, moment luminos în epopeea regenerării noastre naționale, la care au participat peste 250.000 de români din Moldova de peste Prut, veniți din toate zonele și localitățile acestei părți de Românie, a hotărît o serie de măsuri care să transpună în practică independența țării. În numele transnistrienilor a luat cuvîntul distinsul matematician, profesor dr. Petru Soltan, președintele Societății „Transnistria", aducînd adeziunea locuitorilor de peste Nistru.

Declarația de independență a Republicii Moldova proclamată de „Parlamentul Republicii Moldova, constituit în urma unor alegeri libere și democratice, avînd în vedere trecutul milenar al poporului nostru și stabilitatea sa neîntreruptă în spa-

țiul istoric și etnic al devenirii sale", subliniază „dăinuirea în timp a moldovenilor în Transnistria — parte componentă a teritoriului istoric și etnic al poporului nostru" („Dreptatea", 1991, nr. 440 din 29 august, p.1, 4).

Chestiunea fundamentală care se pune, comportă două aspecte în ceea ce privește Transnistria : temeiurile integrării Transnistriei la Republica Moldova și care vor fi limitele teritoriului arondat. Teritoriul dintre Nistru și Bug a fost locuit de români, care au constituit populația majoritară, unele zone fiind curat românești, aici fiind respectate legile și rînduielile principatului Moldova. Mai tîrziu, apartenența politico-statală a fost dictată de expansiunile militare, tratatele și înțelegerile dintre Turcia și Rusia, Transnistria nefiind altceva decît obiect de dispută al înfruntărilor militare dintre acestea, mai întotdeauna cu ajustări teritoriale. Prin urmare, trecerea acestei provincii în stăpînirea succesivă a celor două mari puteri feudale (cum s-a întîmplat cu multe teritorii europene) nu conferă nici o îndreptățire legitimă de stăpînire. În 1917—1918, cînd popoarele au posibilitatea să-și afirme dreptul la autodeterminare, locuitorii Transnistriei s-au pronunțat la Congresul de la Tiraspol pentru unirea cu Basarabia și România. Autoritățile bolșevice, care au împiedicat cu brutalitate evoluția acestui curs, au organizat ele însele Republica Moldovenească transnistriană, recunoscînd astfel caracterul românesc al provinciei, sub raportul apartenenței etnice a populației și al civilizației sale. Revenirea Transnistriei sub administrație românească în perioada 1941 — 1944 a creat contururi mai clare și a amplificat conștiința apartenenței provinciei la viața națională românească.

În ceea ce privește limitele geografice ale teritoriului transnistrian care va fi arondat, chestiunea va ridica desigur o seamă de probleme, care vor comporta discuții, obiecții și argumentări. Va fi nevoie de obiectivitate și mult discernămînt, întrucît situația a fost considerabil denaturată în urma masivelor colonizări, a sfidării insolente pe care noul-venit o face tradiției și dreptului legitim, a prea deselor apelări la forță și violență. Ca urmare, puternica viață națională românească a intrat în conul de umbră al vieții publice artificiale bolșevice, fiind nevoită să se cantoneze exclusiv în infrastructură, înăbușită de excesele și exclusivismul totalitarismului comunist. Restaurarea unei realități specifice tradiționale — întrucît ar fi nedrept să se mențină

actualul liniament de frontieră trasat în mod arbitrar de către oprimator, tocmai pentru a amesteca teritoriile şi etniile, a le răpi destinul propriu şi a fi definitiv depersonalizate şi mancurtizate — este o operaţiune dificilă şi de durată, care se va putea face concomitent cu o corectă informare a populaţiei asupra adevărului istoric (demografic şi politic), coroborat cu cel sociodemografic actual. Acestor cerinţe mai trebuie adăugat un imperativ major : apărarea hotărîtă a drepturilor istorice şi de neam ale românilor transnistrieni. Este ceea ce de altfel preşedintele Republicii Moldova, Mircea Ion Snegur, afirma cu ocazia unui interviu. „Nu vrem să răspundem la nici o provocare şi n-avem de gînd să cedăm Transnistria — doar acolo trăiesc atîţia fraţi ai noştri (40 la sută), care ne roagă : «Nu ne lăsaţi, sîntem şi noi urmaşi ai lui Ştefan cel Mare !»" („Românul", 1991, 2, nr. 40, p. 1,3).

Deoarece cartea vede lumina tiparului — prin grija Editurii Eminescu — după o odisee de patru ani — perioadă în care s-au înregistrat atâtea evenimente controversate, faptul ne obligă să constatăm că aceste mari, îndreptăţite şi sincere speranţe s-au izbit ca şi în 1918 de enormele obstacole ridicate de către forţele imperiale. Interesele au fost atât de mari, încât au dus la izbucnirea unui război devastator, care a incendiat malurile Nistrului şi a marcat momentul cel mai dureros din întreaga istorie de peste 2 000 de ani a românilor transnistreni, a căror problemă pretindea o grabnică rezolvare. Bilanţul conflictului înregistrează provocări, acte de agresiune şi terorism, acţiuni dure de represalii, un număr mare de jertfe, manipulări grosolane ale opiniei publice, iar eroii naţionali din grupul Ilie Ilaşcu au fost puşi în cuşti, precum fiarele.

Cauza naţională românească a cunoscut şi altădată momente nefaste, dar adevărurile ei s-au afirmat şi au biruit mereu, ceea ce ne îndreptăţeşte să credem că se va împlini şi în ce-i priveşte pe românii transnistreni, în pofida ultimelor evoluţii, care n-au făcut decât să amâne împlinirea aspiraţiilor lor naţionale legitime.

NOTE

1. Ion I. Nistor, *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice", seria a III-a, tomul XXI, mem. 11, București, 1939, p. 203—225; Vasile Netea, *Transnistria*, București, 1943, p. 7—8; Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 3—5; *Noua organizare administrativă a Transnistriei*, în „Ministerul Afacerilor Interne. Suplimentul informativ al Buletinului", 1941, nr. 2, p. 95.
2. Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 109, 246—247; Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*. Ediția a patra, revăzută și adnotată. Traducere după manuscrisul original francez inedit de Radu Vulpe. București, 1967, p. 87, 173; Vasile Pârvan, *Considerații asupra unor nume de râuri daco-scitice*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice", seria a III-a, tomul I, București, 1923, p. 5; Radu Vulpe, *Tyrageția. Numele antic al Transnistriei*, în „Transnistria" 1941, 1, nr. 15, p. 1, 3; Radu Vulpe, *De unde vine numele Odessei?*, în „Transnistria", 1941, 1, nr. 13, p. 1.
3. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Ediția a II-a, Cluj 1972, p. 146; Th. Holban, *Contribuții la problema originii și localizării bolohovenilor*, în „Studii. Revistă de istorie", 1968, 21, nr. 1, p. 21—26; Sebastian Popescu, *Organizarea administrativă a Transnistriei*, în „Ministerul Afacerilor Interne. Buletin", 1942, nr. 1, p. 132; Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, p. 10, 13, 22; Paul Șt. Iliin, *Transnistria și Ucraina*, București, 1941, p. 8—9.
4. Paul Șt. Iliin, *op. cit.*, p. 10—15, 18, 27.
5. Sebastian Popescu, *op. cit.*, p. 132; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 10, 13, 22.
6. N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, Iași, 1918, p. 16—17, 24—26; Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, p. 15, 20, 25; Emil Diaconescu *Românii din răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 85; Ion I. Nistor, *Vechea graniță de nord a Moldovei*, București, 1939, p. 16—17; Ion I. Nistor, *Vechimea așezărilor românești dincolo de Nistru*, p. 220; Ion I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți, 1934, p. 118—124; Dinu G. Giurescu, *Ioan-Vodă cel Viteaz*. Ediția a II-a revăzută și completată, București, 1966, p. 186—192;

E. Lozovan, *Românii orientali: de la Nistru la Vladivostok (secolele XI—XX)*, în „Moldova", 1990, nr. 5, p. 6; Silviu Dragomir, *Românii din Rusia* (VII), în „Dreptatea", 1991, 23, nr. 301, 13 februarie, p. 1.

7. Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 24; Emil Diaconescu, op. cit., p. 69—70, 73—75; N. Iorga, *Întinderea spre răsărit a Moldovei lui Ștefan cel Mare*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice", seria a III-a, tom. XX, mem. 15, București, 1938, p. 5; Ion I. Nistor, *Ucraina în oglinda cronicilor moldovenești*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", seria a III-a, tom XXIV, mem. 5, București, 1941, p. 71—83; Paul Șt. Iliin, *op. cit.*, p. 18—20; B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, București, 1969, p. 140—143.
8. N. P. Smochină, *Les Roumains de Russie Soviétique*, în „Moldova Nouă", 1939, 5, nr. 5, p. 6—9; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 81—82, 100—101; N. P. Smochină, *Dănilă Apostol, hatmanul Ucrainei*, București, 1930, p. 2; N. P. Smochină, *Militari români în Rusia*, București, 1940, p. 6—12; Paul Șt. Iliin, *op. cit.*, p. 20, 21.
9. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 84; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 27.
10. Emil Diaconescu, op. cit., p. 87; Ion I. Nistor, op. cit., p. 28; P. Garboviceanu, *Românii de peste hotare și îndeosebi din Rusia și Iugoslavia*, Cernica, 1924, p. 7; Const. C. Giurescu, *Populația moldovenească de la gura Niprului și a Bugului în veacurile XVII și XVIII*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 54, passim.
11. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 28, 29—40; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 80; N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, p. 27; Paul Șt. Iliin, *op. cit.*, p. 22; P. Garboviceanu, *op. cit.*, p. 8; Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955, p. 152—164; Ion I. Nistor, *Ucraina în oglinda cronicelor moldovenești*, p. 101—105.
12. Emil Diaconescu, *Românii din Răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 84; Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 27.
13. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 76, 121, 125, 140; P. Garboviceanu, *op. cit.*, p. 7—8; Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 1; N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, p. 32—33; Nicolae Dabija, *Moldova de peste Nistru — vechi pământ strămoșesc*, Chișinău, 1990, p. 7—8.
14. E. Lozovan, *Românii orientali: de la Nistru la Vladivostok (secolele XI—XX)*, în „Moldova", 1990, nr. 5, p. 6—7.
15. Mircea Păcurariu, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în „Biserica Ortodoxă Română", 1975, 93, nr. 3—4, p. 341—342; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 63.
16. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 28, 65; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 155—156; N. P. Smochină, *Les Roumains de Russie Soviétique*, în „Moldova Nouă", 1939, 5, nr. 5, p. 12; Iustin Ștefan Frățiman, *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila)*, Chișinău, 1923, p. 7, 12—13, unde epistola arhipastorală a mitropolitului Moldovei Gavriil Calimach este redată în întregime; Antim Nica, *Viața religioasă în Transnistria. 1. Ierarhi moldoveni între Nistru și Bug în veacurile XVII și XVIII*, în „Transnistria creștină", 1943, 2, nr. 1—2, p. 17—20.

17. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 66—67; Iustin Ștefan Frățiman, *op. cit.*, p. 187—188; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 164, 169; Antim Nica, *op. cit.*, p. 20—21; Antim Nica, *Viața religioasă în Transnistria. II. Mitropolitul Gavriil Bănulescu, arhipăstor al Transnistriei*, în „Transnistria creștină", 1943, 2, nr. 1—2, p. 21—23; Ioń-I. Nistor, *Aspecte geopolitice și culturale din Transnistria*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", seria a III-a, tom 25, mem. 2, București, 1942, p. 47.
18. Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 45.
19. *Ibidem*, p. 45—51; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 128; N. Iorga, *Românii de peste Nistru*, Iași, 1918, p. 40.
20. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 52—53; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 135—136.
21. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 55—57; N. Iorga, *op. cit.*, p. 42; N. P. Smochină, *op. cit.*, p. 12; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 139, 186; P. Garboviceanu, *op. cit.*, p. 10; N. Iorga, *Les Roumains au-delà de Dniester*, Paris, 1925, p. 35.
22. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 57—60; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 139; Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 3; N. P. Smochină, *op. cit.*, p. 13.
23. Ștefan Ciobanu, *Românii de la răsărit de Nistru*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 56, p. 1; Const. C. Giurescu, *Populația românească de la gura Niprului și a Bugului în veacurile XVII și XVIII*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 54, p. 3; Emil Diaconescu, *Țara și românii transnistrieni*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 59, p. 1.
24. P. Garboviceanu, *Românii de peste hotare și îndeosebi din Rusia și Iugoslavia*, Cernica, 1924, p. 12—13; Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 78—79; V. A. Urechia, *Istoria culturei naționale. Istoria școalelor de la 1800—1864*, tomul IV, Bucuresci, 1901, p. 493.
25. Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 45; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 108—109; P. Garboviceanu, *op. cit.*, p. 9, 13—14; N. P. Smochină, *Din amarul românilor transnistrieni*, București, 1941, passim; E. Lozovan, *Românii orientali: de la Nistru la Vladivostok (secolele XI—XX)*, în „Moldova", 1990, nr. 5, p. 7; V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 493—494.
26. N. P. Smochină, *Les Roumains de Russie Soviétique*, în „Moldova Nouă", 1939, nr. 5, p. 13; Iustin Ștefan Frățiman, *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila)*, Chișinău, 1923, p. 45.
27. V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 493.

Poate că tot la acest capitol trebuie amintit — deși chestiunea are și alte conotații — Mihai Frunză (1885—1925), care s-a remarcat pe plan militar în cadrul Armatei Roșii. El ajunge comandant de armată, apoi comandant al Frontului de est în 1918, conducând în 1919 operațiunile militare împotriva Armatei de sud comandată de amiralul Kolceak. În continuare, exercită comanda Frontului Turkestanului, iar în 1920 preia comanda Frontului de sud, oprind și lichidînd ofensiva armatei generalului baron Vranghel. Îndeplinește apoi funcția de comandant al tuturor forțelor armate din Ucraina și Crimeea. În 1922 devine președinte al Con-

siliului Comisarilor Poporului al R.S.S. Ucrainene, fiind numit în 1924 şef al Statului-Major al Armatei Roşii şi, totodată, comandant al Academiei Militare sovietice. Ultimul său an de viaţă, 1925, deşi nu avea decît 40 de ani, îi aduce investirea în cea mai înaltă funcţie din armată, aceea de preşedinte al Consiliului Militar Revoluţionar şi comisar al poporului pentru problemele militare şi maritime al U.R.S.S. Împrejurările morţii sale premature au rămas şi sunt încă învăluite în mister. Se prea poate să fi plătit cu viaţa atâtea dovezi de capacitate şi talent militar, cît şi pentru faptul că era român. Aceasta cu atît mai mult, cu cît moartea sa prea coincide cu trecerea Uniunii Sovietice la o campanie directă de acţiuni subversive împotriva României.

Mihai Frunză a rămas în analele Armatei Roşii şi ca un teoretician militar, el fiind autorul lucrării *Doctrina militară unică şi Armata Roşie*, introducând în armată o nouă tactică de luptă. Numele său a fost dat oraşului Pişpek (Turkestan), unde s-a născut (tatăl său, Vasile Frunză, era felcer militar şi s-a stabilit aici prin 1878 — făcînd parte, aşadar, din valul de strămutări ale românilor din Basarabia şi Transnistria în întinderile ruseşti). Oraşul s-a numit Frunze, fiind capitala R.S.S. Kirghiză. De asemenea, Academia Militară a U.R.S.S. a primit numele de Frunze. (V. Lebedev, K. Ananiev, M. V. *Frunze*, Bucureşti, 1962.)

28. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 160—162; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 61; N. P. Smochină, *op. cit.*, p. 14; *Din problemele românilor de peste Nistru*, în „Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru şi Bug" (Cluj), 1935, 1, nr. 5—6, p. 87; Paul Şt. Iliin, *Transnistria şi Ucraina*, Bucureşti, 1941, p. 23.
29. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 181—183; Nicolae Dabija, *Moldova de peste Nistru — vechi pămînt strămoşesc*, Chişinău, 1990, p. 12—14.
30. Teodor T. Burada, *O călătorie în satele moldoveneşti din gubernia Cherson (Rusia)*, Iaşi, 1893, p. 15, 18—19; Teodor T. Burada, *O călătorie la românii din gubernia Kamenitz-Podolsc*, Iaşi, 1906, p. 10.
31. Silviu Dragomir, *Românii din Rusia (VII)*, în „Dreptatea", 1991, 23, nr. 301, 13 februarie, p. 1.
32. Şt. Ciobanu, *Românii de peste Nistru*, în „Şcoala Basarabiei", 1922, 4, nr. 6, p. 3—5; D. Draghicesco et Murgoci, *Les Roumains d'Ukraine*, Paris, 1919, p. 14; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 6—8; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 192.
33. V. Harea, *Numărul românilor transnistrieni*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1927, 1, nr. 2, p. 8—9; V. Harea, *Românii de peste Nistru*, Bucureşti, [f.a.], p. 17.
34. Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 1.
35. „Basarabia", 1941, 1, nr. 38, p. 3; Vasile Netea, *Transnistria*, Bucureşti, 1943, p. 78; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 189.
36. Paul Şt. Iliin, *op. cit.*, p. 28.
37. Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iaşi, 1942, p. 193—194; Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuţi, 1925, p. 74.
38. Antim Nica, *Viaţa religioasă în Transnistria. III. Mărturii despre credinţa şi nevoile moldovenilor de la est de Nistru (1850—1917)*.

în „Transnistria creștină", 1943, 2, nr. 1—2, p. 35—39 („Buletinul eparhiei Chersonului", Odessa, 1861, nr. 9, din 1 mai, p. 35—49); Antim Nica, *Viața religioasă în Transnistria. IV. Mișcarea de la Balta după iconografia și scrierile de pietate inochentiste*, în „Transnistria creștină", 1943, 2, nr. 1—2, p. 41—53; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 207—209; Vasile Netea, *op. cit.*, p. 28.

39. I. Ciorneanu, *Lupta românilor transnistrieni în anul 1917—1918*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1928, 2, nr. 6, p. 3—5; nr. 7, p. 4; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 75; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 210.
40. I. Ciorneanu, *op. cit.*, p. 4.
41. Petru Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români în Războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922, p. 39—40.
42. [*Documente privind Unirea Basarabiei cu România. Materiale.* Adunate de Ioan Păscăluța și trimise în martie 1977, din Toronto, Ontario, Canada, academicianului prof. Ștefan Pascu la Cluj-Napoca], p. 1—2.
43. *Ibidem*, p. 2—3.
44. *Ibidem*, p. 3—4.
45. *Ibidem.*
46. Petru Nemoianu, *op. cit.*, p. 39—40.
47. I. Ciorneanu, *op. cit.*, p. 5—6; I. Dumitrașcu, *Transnistrienii în Rada Ucraineană în 1918*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 46, p. 2.
48. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 76.
49. Iustin Ștefan Frățiman, *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila)*, Chișinău, 1923, p. 59—60; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 76—78.
50. [*Documente privind Unirea Basarabiei cu România. Materiale.* Adunate de Ioan Păscăluță...], p. 2—3; Ioan Păscăluța, *Scrisoare deschisă președintelui Sovietului Miniștrilor al Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești, la 13 decembrie 1972* [Document inedit, aflat în posesia acad. prof. Ștefan Pascu], p. 1—24; Ioan Păscăluța, [*Expozeu asupra evenimentelor din Basarabia în anii 1917—1918.* Material redactat în martie 1977, la Toronto, Ontario, Canada și trimis acad. prof. Ștefan Pascu. Document inedit ce se păstrează la destinatarul amintit], p. 1—35; Iustin Frățiman, *op. cit.*, p. 59—60; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 76—78.
51. Aurel Tita, *Românii din Transnistria*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 16, p. 1.
52. Toma Jalbă, *Primul strigăt de Unire*, în „Glasul Nistrului", (Tiraspol), 1942, 1, nr. 19, p. 1; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 78.
53. Ștefan Bulat, *Congresul de la Tiraspol*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1927, 1, nr. 3, p. 4, 8; Toma Jalbă, *op. cit.*, p. 1; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 212—213; D. Bogos, *La răspîntie. Moldova de la Nistru în anii 1917—1918*, Chișinău, 1924, p. 100.
54. Ioan Silviu Nistor, *Acțiunea românilor de dincolo de Nistru și Congresul de la Tiraspol, I—II*, în „Tribuna", 1990, 2, nr. 48, p. 12; nr. 49, p. 9; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conștiinței naționale și ale luptei pentru unitate la românii transnistrieni în 1917—1918*, în „România liberă", 1991, 49, nr. 369, p. 4; Ștefan Bulat,

op. cit., p. 8; D. Bogos, op. cit., p. 100; Ion I. Nistor op. cit. p. 80—81; Emil Diaconescu, op. cit., p. 214.

55. Ştefan Bulat, op. cit., p. 9.

56. *Protocolul şedinţelor celei dintîi Adunări Moldoveneşti a ţăranilor şi soldaţilor ... din ziua de 17 decembrie 1917 în oraşul Tiraspoli*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1927, 1, nr. 3, p. 10—13; Ioan Silviu Nistor, *Acţiunea românilor ...*; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conştiinţei naţionale...*; Emil Diaconescu, op. cit., p. 214; Ştefan Bulat, op. cit., p. 9.

57. Toma Jalbă, op. cit., p. 1; Ioan Silviu Nistor, *Acţiunea românilor...*; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conştiinţei naţionale...*, p. 4.

58. *Protocolul şedinţelor celei dintîi Adunări Moldoveneşti...*, p. 10—13; N. P. Smochină, *Hotărîrea de a ne uni cu România*, în „Transnistria", 1941, 1, nr. 3, p. 5; V. Harea, *Românii de peste Nistru*, Bucureşti, [f.a.], p. 17; Ioan Silviu Nistor, *Acţiunea românilor...*; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conştiinţei naţionale...*, p. 4; Emil Diaconescu, op. cit., p. 214.

59. Ştefan Bulat, *Congresul de la Tiraspol*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1927, 1, nr. 3, p. 9—10.

60. D. Bogos, *La răspîntie. Moldova de la Nistru în anii 1917—1918*, Chişinău, 1924, p. 101.

61. Onisifor Ghibu, *Un cuvînt către conducătorii României libere şi către românii transnistrieni refugiaţi la noi*, în „Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru şi Bug", 1936, 2, nr. 1, p. 1; Ioan Silviu Nistor, *Acţiunea românilor...*; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conştiinţei naţionale...*, p. 4.

62. Şt. Bulat, *Răsunetul Congresului de la Tiraspol*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1928, 2, nr. 4, p. 2—3; Şt. Bulat, *„Polcul moldovenesc"*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1928, 2, nr. 8—9, p. 2; Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iaşi, 1942, p. 215; Ioan Silviu Nistor, *Acţiunea românilor de dincolo de Nistru şi Congresul de la Tiraspol*, I—II, în „Tribuna", 1990, 2, nr. 48, p. 12; nr. 49, p. 9; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conştiinţei naţionale şi ale luptei pentru unitate la românii transnistrieni în 1917—1918*, în „România liberă", 1991, 49, nr. 369, p. 4.

63. Şt. Bulat, *Polcul moldovenesc*, p. 1—3; Ioan Silviu Nistor, *Acţiunea românilor...*; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conştiinţei naţionale...*, p. 4.

64. Şt. Bălan, *Şcoala primară la românii transnistrieni în timpul revoluţiei ruseşti*, în „Tribuna românilor transnistrieni", 1928, 2, nr. 4, p. 10—11; Emil Diaconescu, op. cit., p. 215; Ioan Silviu Nistor, *Acţiunea românilor...*; Ioan Silviu Nistor, *Manifestări ale conştiinţei naţionale...*, p. 4.

65. Ion I. Nistor, op. cit., p. 82; Emil Diaconescu, op. cit., p. 215.

66. I. Dumitraşcu, *Transnistrienii în Rada Ucraineană în 1918*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 46, p. 1—3; Emil Diaconescu, op. cit., p. 216.

67. I. Dumitraşcu, op. cit., p. 1—3.

68. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 9; Emil Diaconescu, *Țara și românii transnistrieni*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 59, p. 1.
69. *Din problemele românilor de peste Nistru. Pahod na Sibir*, în „Transnistria. Tribuna românilor de peste Nistru și Bug", 1935, 1, nr. 5—6, p. 88—89; Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, p. 227—228.
70. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 216—217; N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, București, 1938, p. 13—14.
71. Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 83; Alexandru Crețianu, *Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică*, în: Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*. Documente, studii, relatări și comentarii, Iași, 1991, p. 55.
72. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 83—85; Alexandru Crețianu, *op. cit.*, p. 55.
73. „Plugarul Roșu" (Odessa), 1924, nr. 7, din 21 august. Apud Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 85—86.
74. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 86—87.
75. „Plugarul Roșu", 1924, nr. 7, din 21 august. Apud Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 88.
76. *Idem*, nr. 17, din 28 septembrie. Apud *Ibidem*, p. 90.
77. Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 91—93.
78. Al. N. Smochină, *Componența etnică a Republicii Moldovenești*, București, 1942, passim; N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, p. 3—4; N. P. Smochină, *Autonomia Republicii Moldovenești a Sovietelor*, în „Moldova Nouă". Organul Asociației culturale a transnistrienilor, 1936, 1, nr. 4, p. 345; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 217—218; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 93—97; Nicolae Dabija, *Moldova de peste Nistru — vechi pământ strămoșesc*, Chișinău, 1990, p. 22.
79. N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, p. 15; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 98; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 219; Elisabeta Ioniță, *Ecaterina Arbore*, București, 1973, p. 71—73.
80. N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, p. 24; Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 99; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 220.
81. „Izvestia" (Moskva), 1924, nr. 237/2272 din 16 octombrie, Apud Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 87.
82. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 219.
83. „Proletariul" (Harkov), 1924, nr. 258/377 din 11 noiembrie. Apud Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 99.
84. „Izvestia" (Odessa), 1924, nr. 1422 din 31 august. Apud *Ibidem*, p. 100.
85. Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 200.
86. Ion I. Nistor, *Românii transnistrieni*, Cernăuți, 1925, p. 101.
87. Apud *Ibidem*, p. 101.
88. *Ibidem*, p. 101—102.
89. „Adevărul", 1924, 37, nr. 12.474 din 17 septembrie, p. 4.
90. Apud Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 103.
91. N. P. Smochină, *Hotărîrea de a ne uni cu România*, în „Transnistria", 1941, 1, nr. 3, p. 5; V. Harea, *Românii de peste Nistru*,

București, [f.a.], p. 17; N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, București, 1938, p. 19—20.

92. N. P. Smochină, *Institutul de cercetări științifice din Republica Moldovenească*, în „Însemnări ieșene", 1938, 3, vol. V, nr. 3, p. 493—495; N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, p. 23.
93. N. P. Smochină, *Institutul de cercetări științifice...*, p. 496—500.
94. În „Moldova socialistă", 1934, nr. 292.
95. N. P. Smochină, *Institutul de cercetări științifice...*, p. 512—517.
96. *Ibidem*, p. 518—525.
97. „Krasnaia Bassarabia", 1933, nr. 4.
98. Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 222—223.
99. Dr. Ecaterina Arbore a fost executată în U.R.S.S., în decembrie 1937. Era perioada în care se manifestau violent efectele irațională brutale, ale cultului personalității și ale caracterului represiv al regimului bolșevic. În acele împrejurări și alți activiști ai P.C.R. aflați în U.R.S.S., printre care Al. Dobrogeanu-Gherea, Eugen Rozvan etc., au fost executați în anii 1936—1938. (Elisabeta Ionită, *Ecaterina Arbore*, București, 1973, p. 80).
100. N. P. Smochină, *Republica Moldovenească a Sovietelor*, București, 1938, p. 26.
101. *Ibidem*, p. 27—28; Ion I. Nistor, *Aspecte geopolitice și culturale din Transnistria*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", seria a III-a, tom XXV, mem. 2, București, 1942, p. 50—55; N. P. Smochină, *Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, în „Anuarul Arhivei de folclor", 1939, 5, p. 7—11; N. P. Smochină, *Organizarea satului la românii de peste Nistru*, în „Moldova Nouă", 1939, 5, nr. 5, p. 15—41.
102. N. P. Smochină, *Din amarul românilor transnistrieni*, București, 1941, p. 3—4. 22; T. Vlădică, *Aspectul național în economia Moldovei Sovietice*, în „Moldova Nouă", 1933, 1, nr. 1, p. 62—63.
103. N. P. Smochină, *Din amarul românilor transnistrieni*, p. 13—14; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 228; N. P. Smochină, *Masacrele din pădurea Olănești* în „Transnistria", 1943, 3, nr. 78, p. 3.
104. N. P. Smochină, *Din amarul românilor transnistrieni*, p. 14—15; Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 228; „Monitorul Oficial". Partea a III-a. Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaților, 1932, nr. 51, p. 1915.
105. N. P. Smochină, *Din amarul românilor transnistrieni*, p. 18—42; *Nistrul — un al doilea Styx*, în „Realitatea ilustrată", 1932, 6, nr. 271, p. 9—13; N. P. Smochină, *Les Roumains de Russie Soviétique*, în „Moldova Nouă", 1939, 5, nr. 5, p. 5—14.
106. Antim Nica, *Viața religioasă în Transnistria. V. Prigoana împotriva credinței sub stăpînirea sovietică*, în „Transnistria creștină", 1943, 2, nr. 1—2, p. 54—59; Antim Nica, *Viața religioasă în Transnistria. VI. Republica Moldovenească și episcopia de la Balta*, în „Transnistria creștină", 1943, 2, nr. 1—2, p. 63—70; Ilie I. Mirea, *Publicațiile românilor transnistrieni*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 49, p. 1—4.

107. Constantin Vișoianu, *Raporturile sovieto-române. 1939—1940*, în: Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*. Documente, studii, relatări și comentarii, Iași, 1991, p. 88—90; Gh. Tătărescu, *Primejdia invaziei rusești a stârnit toate pozițiile politicii noastre externe*, în *Ibidem*, p. 95.
108. N. P. Smochină, *Românii de peste Nistru*, București, 1941, p. 3.
109. Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 219; Nicolae Dabija, *Moldova de peste Nistru — vechi pământ strămoșesc*, Chișinău, 1990, p. 22—23.
110. Vlad Georgescu, *România în războiul mondial (1941—1944)*, în: Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, p. 153; *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*. Mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, vol. I, Veneția, 1986, p. 270—272.
111. *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, vol. I, p. 272.
112. Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 154; Brutus Coste, *România înaintea celui de-al doilea război mondial și compania sa în Rusia până în 1943 — sugestii pentru viitorul Europei*, în: Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, p. 176.
113. Ion Șuța, *România la cumpăna istoriei. August '44*, București, 1991, p. 128—129; Vlad Georgescu, *op. cit.*, p. 153.
114. Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 230, 234.
115. *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, vol. II, Veneția, 1988, p. 218; Gheorghe Buzatu, *Istorie interzisă*. Mărturii și documente cenzurate despre mareșalii României: Alexandru Averescu, Constantin Prezan, Ion Antonescu; Craiova, 1990, p. 139.
116. *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, vol. I, p. 274—275.
117. *Procesul marii trădări naționale. Stenograma desbaterilor de la Tribunalul poporului asupra guvernului Antonescu*, București, 1946, 143, 150.
118. Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 231—233; „Transnistria", 1942, 1, nr. 44, p. 2.
119. *Procesul marii trădări naționale...*, p. 53—54.
120. *Idem*, p. 56.
121. *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*. Mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, vol. III, Veneția, 1989, p. 192—194.
122. *Ibidem*.
123. *Măsuri administrative românești în Transnistria*, în „Basarabia", 1941, 1, nr. 72, p. 5; Paul Negulescu, *Istoricul județelor în România*, în „Revista de drept public", 1942, 17, nr. 1—2, p. 105; *Noua organizare administrativă a Transnistriei*, în „Ministerul Afacerilor Interne. Supliment informativ al Buletinului", 1941, nr. 2, p. 95.
124. Sebastian Popescu, *Organizarea administrativă a Transnistriei*, în „Ministerul Afacerilor Interne. Buletin", 1942, nr. 1, p. 133.
125. *Ibidem*.
126. *Decizia nr. 48 a Președinției Consiliului de Miniștri*, în „Ministerul Afacerilor Interne. Buletin", nr. 4, p. 639.

127. *Procesul marii trădări naționale...* p. 86, 150; Alexander Werth, *Un corespondent englez pe Frontul de est*, București, 1970, p. 655—656.
128. *Ibidem.*
129. Gh. Alexianu, *Curs de drept constituțional*, vol. I—III, București, 1930—1937; Gh. Alexianu, *Repertoriul general alfabetic al tuturor codurilor, legilor, decretelor-legi..., 1 ianuarie 1860—1 ianuarie 1940*, vol. I—II, București, 1940—1941; Paul Negulescu, Romul Boilă, Gh. Alexianu, *Codul administrativ adnotat*, București, 1930; Paul Negulescu, Gh. Alexianu, *Tratat de drept public*, tom 1—2, București, 1942—1943.
130. Antonescu, *Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, vol. I, p. 507, 510, 512—513.
131. *Ibidem*, p. 529.
132. *Ibidem*, p. 528—529; Mioara Tudorică, Ioana Burlacu, *Guvernele României între 1866—1945. Liste de miniștri*, în „Revista arhivelor", 1970, 47 nr. 2, p. 463; Marian Stroia, Horațiu Sima, *Componența Consiliului de Miniștri (23 august 1944—31 decembrie 1975)*, în „Revista arhivelor", 1978, 55, nr. 2, p. 227.
133. Sebastian Popescu, *op. cit.*, p. 133—135, „Transnistria", 1942, 2, nr. 65, p. 1.
134. Arh. St. Cluj-Napoca, Fond Inspectoratul general administrativ regional, 1942, nr. 1, fascicola 78; Horațiu Ionescu, *Guvernământul Transnistriei și noua reședință de la Odessa*, în „Transnistria", 1942, 2, nr. 64, p. 6; Alexander Werth, *op. cit.*, p. 655.
135. Antim Nica, *Viața religioasă în Transnistria. VII. Dezrobirea Transnistriei și restaurarea credinței*, în „Transnistria creștină", 1943, 2, nr. 1—2, p. 71—78.
136. „Transnistria", 1942, 2, nr. 59, p. 7.
137. *Idem*, nr. 63, p. 5.
138. „Bugul", 1943, 2, nr. 75, p. 3; nr. 76, p. 3; *Marile reforme românești pentru noua viață a populației transnistriene*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 56, p. 3—4; „Transnistria", 1943, 3, nr. 72, p. 3; *Trei ani de guvernare. 6 septembrie 1940 — 6 septembrie 1943*, București, 1943, p. 150.
139. Emil Diaconescu, *Românii din răsărit. Transnistria*, Iași, 1942, p. 231.
140. Ilie I. Mirea, *Publicațiile românilor transnistrieni*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 49, p. 4; Ilie I. Mirea, *Presa românească în Transnistria*, în „Glasul Nistrului", 1943, 2, nr. 50, p. 3; Al. Epure, *Moldovenii de peste Nistru*, în „Școala românească", 1942, nr. 4—5, p. 62—63.
141. Alexander Werth, *Un corespondent englez pe Frontul de est*, București, 1970, p. 656.

Trebuie arătat că generalul de brigadă Gh. Potopeanu a făcut parte din guvernul constituit de Ion Antonescu la 27 ianuarie 1941, în calitate de ministru secretar de stat la Departamentul Economiei Naționale. El a demisionat la 26 mai din această funcție, ceea ce a dus la schimbarea întregii echipe conducătoare a departamentului. Istoricul german Andreas Hillgruber afirmă că această schimbare s-a făcut „la cererea insistentă a lui Hermann

Neubacher", ministrul Germaniei la București, cerere determinată de „poziția obstrucționistă" a generalului Potopeanu față de cererile economice ale Berlinului. („Monitorul Oficial", Partea I, 1941, nr. 22 din 27 ianuarie; nr. 123 din 27 mai; A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979, p. 20, 33, 480; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938—1944*, Wiesbaden, 1954, p. 310.)

142. Alexander Werth, *op. cit.*, p. 651; *Marea conflagrație a secolului XX*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1974, p. 349—351.
143. Alexander Werth, *Un corespondent englez pe Frontul de est*, București, 1970, p. 141, 652—656.
144. Ion Vasile, *Corespondență din Ucraina*, în „România liberă", 1991, 49, nr. 461, din 10—11 august, p. 8.

ИСТОРИЯ РУМЫН ТРАНСНИСТРИИ

Их истоки, культура и жертвенная судьба (Краткое изложение)

В конце XIX начале XX века этнический румынский горизонт открывается все больше и перед общественным мнением предстают один за другим румынские сообщества, расположенные вне компактной этнической территории: арумыны (македорумыны), мегленорумыны, истрорумыны, румыны из Болгарии, Венгрии, Моравии, Силезии, Польши и т.д. Все же одно из сообществ осталось менее замеченным. Речь о румынах, живущих за Днестром, которые остались в тени из-за их включения в Русскую империю - этот политический колосс, находившийся в противостоянии и всегда угрожавший национальным румынским территориям; а с другой стороны похищение Бессарабии, аннексия ее в 1812 привлекли всеобщее внимание к этой румынской провинции, которая представляла собой нечто вроде заслона, мешающего выделить и обозначить проблему Транснистрии.

На территории, заключенной между Днестром и Бугом, начиная со Средних веков и до современной эпохи, формировалась историческая и географическая Транснистрия, складывались румынские сообщества,

протянувшиеся и за Буг, к северу до степей Подолии, а к востоку до Днепра.

Исторические корни этой этно-демографической ситуации теряются в тысячелетиях истории. Территория на Днестре являлась ареалом формирования и проживания тирагетов (гетов Тираса - таково античное название Днестра). Великий царь Буребиста владел территорией до устья Буга, а крепость Олбия находилась в заливе Буга, в границах его могучего и обширного царства. Надписи, найденные в Олбии, свидетельствуют, что во времена эллино-романов Олбия была не менее гето-датская чем Тирас, Истрия или Томис, а описание жизни гетов из Олбии во времена Траяна, составленное Дио Крисостомусом, не менее обоснованно, чем описание жизни гетов из Томиса во времена Августуса, сделанное Овидием. В действительности и истоки греко-романской топонимии следует искать в названиях главных городов Транснистрии.

Геты, проживающие на Днестре, почувствовали и они этот эффект процеса романизации, который прочно прикреплял их к компактному восточному романскому блоку, в ареале развития румынского этногенеза. За тысячелетия нашествий варваров эти сообщества первыми подверглись ударам, дислокациям, что заставляло их перегруппировываться и, приспособившись, выстоять.

На заре Средних веков румыны из Транснистрии создали - как и на всей этнической румынской территории - собственные политические формирования, среди которых выделялась страна Болохов (Волохи - это название, данное румынам восточными славянами). Болохи появляются как стойкий элемент, защищающий свои территории, свою общественную организацию и старые автономии.

Воеводство болохов состояло из большого количества княжеств с укрепленными центрами.

Коренные румынские сообщества в течение всего Средневековья пополнялись за счет многочисленного контингента румын, которые, покинув горы Трансильвании, Марамуреша и долины Молдовы, шли пастбищными перегонами к востоку и останавливались за Днестром, овладевая незаселенными, из-за опустошения варварскими ордами, территориями и колонизируя их. Земледельцы, пастухи и отважные воины, они установили порядок румынского хлебопашества, одновременно защищая саблей местности, торговые пути, мосты, укрепления и т.д.

Когда в XVI веке образовалась Запорожская Сечь у порогов (водопадов) Днестра, то эта политико-военная структура состояла в своем большинстве из румын, поляков, русских и т.д. Они были названы казаками, что на татарском языке означает "странники", "пришлые". Это были беженцы из соседних феодальных государств, где в то время устанавливалось крепостное право в его классической форме, которые искали спасения от тирании бояр и знати или же те, кто был привлечен сюда желанием жить свободно. Важно отметить мнение русских писателей, считающих, что казаческие формирования были созданы по модели страны Болохов, на основе конфедерации городов с руководителями (атаманами), избранными населением. В поддержку этого мнения приводится тот аргумент, что румыны массово представлены в качестве руководителей казачества. Наивысшее звание гетмана (великого командующего) принадлежало большому числу румын, начиная с Иона Никоарэ Поткоавэ, затем это были Ион Григоре Лободэ, Самоилэ Кишкэ, Ион Сырку, Трофим Волошанин (Румын), Ион Шэрпилэ, Тимофей Сгурэ, Думитру Хуну и Дэнилэ Апостол, который становится легендарным героем казачества.

играя важную роль в защите независимости Украины в начале XVIII века.

Особая ситуация создается в конце XVII века, когда Западная Украина (к западу от Днепра) попадает под оттоманское господство. Султан назначает в 1681 на высокую должность гетмана Украины воеводу Молдовы Георге Дука. Владея всей территорией между Карпатами и Днепром, он настойчиво занялся дополнительным заселением Транснистрии и оживлением ее экономики.

В начале XVIII века царица Аина Ивановна, желая использовать военные качества румын, учреждает Военный румынский корпус, который находится под командованием принца Кантемира, генерала, сына господаря Димитрие Кантемира. Военная дисциплина была та же, что и в Молдове, а на военных знаменах под имперским двуглавым орлом изображался герб Молдовы. Офицерская и солдатская униформа была также молдавская. Военный корпус имел церковь и священника, религиозная служба проводилась на румынском языке.

С точки зрения административной юрисдикции, в XVIII веке Транснистрия находилась под властью Молдовы. Здешние города были организованы как и молдавские, они руководились головой городской управы и pîrgari - членами городской управы. Книги расчетов и налогов велись так же, как и в Молдове, суды продолжали действовать по старому румынскому праву, судебные книги заполнялись на румынском языке. Все это объяснялось тем, что в провинции преобладало румынское население. Многие путешественники времен Возрождения, большинство итальянских гуманистов упоминают, что жители здесь в основном валахи, к которым немного примешиваются татары, греки и турки, и ничего не говорится о русских.

Церковную законодательную власть над Транснистрией осуществляли молдавские архиреи,

создавшие к концу XV века Метрополию Проилавии с центром в Брэиле, которая объединяла верующих из турецких провинций: Брэила, Измаил, Килия, Четатя Албэ, Тигина и верующих из татарских поселений в Буджаке и Очакове. Метрополия Проилавии была упразднена в июле 1828, через короткое время после присоединения Транснистрии к России (1792), а точнее, одновременно с упразднением автономного статуса Бессарабии.

После победы под Полтавой, продолжая политику экспансии, Россия охватила обширные территории, бывшие в ее границах, но в основном малозаселенные. Правительство развернуло интенсивную колонизацию путем предоставления привелегий и оказывая нажимы и особенно проводя насильственную колонизацию по случаю военных походов. Так, во время русско-турецкой войны 1735-1739 Молдова была занята русскими войсками под командованием генерала Мюниха, которые, возвращаясь, увели с собой в Россию свыше 100.000 молдован.

Императрица Екатерина II предоставила румынским колонистам большие привелегии, а именно: освобождение от военной службы и от налогов на 30-летний период, покрытие расходов на переезд для тех, кто обосновывался жить за Бугом и ко всему добавляется административная автономия и, одновременно, разрешение проводить церковную службу на румынском языке. Новым слободам за Днестром и за Бугом позволялось иметь собственных магистров, выбранных из румын, использовать собственные печати с символом Молдовы - головой зубра со звездой на лбу. Открылись школы с обучением на русском и румынском языках, одновременно была основана типография, где печатались церковные книги и учебники на румынском языке

По договору, подписанному в Кучук-Кайнаржи в

1774, Росия расширила свои владения, стимулируя политику колонизации. Граница была установлена на Буге, а румынские поселения за этой рекой стали столь многочисленными, что был составлен план объединения их в одну автономную румынскую провинцию под руководством бывшего князя Молдовы Александру Маврокордат (Фирарис), сверженного с престола в декабре 1786.

Новая русско-турецкая война 1787-1791, закончившаяся мирным договором в Яссах 29 декабря 1791, имела своим прямым последствием включение Транснистрии в январе 1792, и Днестр становится таким образом политической границей между Молдовой и Россией.

Русские власти снова переселили большие массы колонистов на новые завоеванные земли, и появилась идея преобразовать Украину, руководимую Дука-Водэ, в "Новую Молдову", которая подчинялась бы тому же пришлому князю Александру Маврокордат. Молдавские бояре, так же, как и остальные колонисты, были одарены поместьями и земельными наделами. По указу Екатерины II многие румынские бояре из семей Кантакузино, Стурдза, Катарджиу, Росетти и других были наделены земельными наделами площадью от 12.000 до 51.000 десятин (одна десятина - 1,09 га).

Многочисленные и массовые переселения, а затем колонизации земель за Днестром имели важные последствия для культуры. Великие личности, люди румынской культуры в большой степени участвовали в создании культуры в этих регионах, включая и русскую культуру: Петру Мовилэ, Димитрие Кантемир, митрополит Дософтей, Николае Милеску Спэтару и другие.

По Бухарестскому мирному договору от 16 мая 1812 часть Молдовы между Прутом и Днестром, преимущественно румынская, была присоединена

России. Таким образом румынский элемент в Транснистрии получает новую гарантию сохранения своей национальности. С другой стороны, начинается переселение части румынского этнического сообщества в глубины России, даже в Сибирь.

Топонимия и гидронимия Трансиистрии в большой своей части румынские. В начале XIX века более 400 сел были чисто румынскими, их топонимия ясно подчеркивает происхождение и характер этих сел, даже если некоторые из них носят русифицированные румынские названия, например, Крэчуновка, Драчевка, Армашевка, Брынковянова, Кэмэрашевка и другие. Гидронимия также подтверждает, что румыны издавна населяют эти места, а названия рек, будучи более старыми, чем названия местностей, сохранились здесь неизмененными: Тилигул, Ингул, Кучурян, Путред, Сорока, Окница, Хумон, Мерла, Ушица и др.

Что касается духовной жизни, то систематические исследования фольклористов и этнографов показали абсолютную идентичность привычек, обычыев, верований румын из Транснистрии и из Румыиии.

Демографический учет заднестровских румын, сделанный на основе статистических исследований, богатого картографического материала, данных административных и экономических ежегодников губерний, материала, собранного в земствах, очерчивает следующую картину. Согласно официальным данным, за Днестром в 1897 году жили 403.370 румын, в 1917 году это число выросло до 548.244. В действительности колнчество румыи было значительно большим. Исследователи этой проблемы определяют на основе церковных записей и статистических данных, что в начале XX века за Днестром было 650.000 румын, в 1917 - более 800.000, а в 1941 поднялось до 1.200.000.

Кампания русификации румын, живущих за Прутом,

развернулась в 1828, когда Петербургский Двор убедился в том, что иллюзии, которые он строил в отношении возможности перехода румын на славянский язык и культуру, являются химерой. Румынский язык удаляется из школы и церкви, а учреждения, включая кафедру и алтарь, переходят к русским и украинцам, чужим по духу, далеким от нужд народа. В этих целях были использованы люди необразованные и неотесанные, которые в других губерниях показали свою несостоятельность и теперь должны были себя реабилитировать, и представлявшие собой поэтому идеальный инструмент для подобной акции: иерархия была разветвленной, от мелких чиновников до высших функционеров и архиереев.

К счастью, румыны сохранили свою национальность и оставались верны ей и своему специфическому способу жизни вне официальных форм и структур. Румынская жизнеспособность - в том, что касается семьи, языка, привычек, обычаев предков - продолжала оставаться такой же, в особенности у безграмотного населения (92-95%).

Борьба заднестровских румын за утверждение национальной идентичности проявляется в первую очередь через попытки вновь ввести румынский язык в церковь. Эти стремления вылились в ряд действий, оформленных в "Движение Балты". Им руководил иеромонах Инокентие из местного монастыря, который в 1909-1913 энергично боролся за проведение религиозной службы на языке народа. Десятки тысяч молдован, несмотря на большие материальные жертвы, шли в монастырь, чтобы послушать "батюшку", который обращался к ним на румынском языке. Балта становится местом встречи румын

Бессарабии, Подолии и Херсона. Здесь они понимают, что говорят на одном и том же языке и, значит, принадлежат к одному народу и что одна и та же жажда

веры повела их на поиски нового поводыря. Инокентие был арестован казачьей сотней - несмотря на то, что румынские крестьяне смело его защищали, 60 из них пали убитыми под стенами монастыря Балты - и заключен в крепость Петрозаводска.

Национальное движение румын России становится многообразным, охватывая все более широкие социальные слои. В начале XX века организуются студенческие румынские кружки, где дискутируется, в первую очередь, национальная проблема румын в России. Русская революция 1917 дала ход могучим национальным движениям. Вместе с падением царской империи уменьшились строгость и изоляция, которые ее характеризовали. Заднестровские румыны вошли в контакт со своими братьями молдованами, мунтянами, ардяльцами, буковинцами, что развило у них сознание национальной солидарности. В Киевском университете "Святого Владимира" создается Национальное общество румынских студентов Renaşterea (Возрождение), которое ставит целью содействовать получению неограниченной национальной автономии вплоть до отделения от России. Так как в национальном движении участвует все больше нестудентов, понадобилось найти более подходящее название и расширить базу общества. Так появилось общество Deşteptarea (Пробуждение) - Национальное общество румын Украины. Одновременно был организован Кружок румынских студентов Бессарабии и Заднестровья.

Важную роль в подъеме национального движения Транснистрии сыграл Корпус румынских волонтеров Ардяла и Буковины, сформированный из бывших воинов австро-венгерской армии, расквартированный в Дарнице, возле Киева. Они были из числа более 120.000 ардяльцев и буковинцев, попавших в русский плен - значительная сила, которая действовала очень энергично в целях создания унитарного румынского

государства. Члены корпуса волонтеров встретились в Киеве с румынскими студентами, воодушевляя и направляя их в те тяжелые времена, предлагая им книги, организуя курсы румынского языка и литературы в Киевском университете. Лейтенант Север Боку - будущий политик - редактировал еженедельную газету "România Mare", которая выходила в Киеве при командовании Корпуса волонтеров, это издание студенты очень любили и называли его "новым евангелием".

Съезд молдавских солдат, состоявшийся 20-26 октября 1917 в Кишиневе, объявил автономию Бессарабии и принял резолюцию об учреждении Сфатул Цэрий как представительного органа, уполномоченного народом. Одновременно было проголосовано предложение, по которому поддерживались тесные связи с румынскими организациями за Днестром, и заднестровским румынам предоставлялось десять мандатов в Кишиневский Сфатул Цэрий. По этому случаю заднестровский солдат Тома Жалбэ произнес речь, которая останется в истории нашего народа. Он сказал, что заднестровцы "оторваны от Бессарабии" и поэтому "мы прорoем берег Днестра и направим его воды по ту сторону наших земель, ибо пусть лучше река изменит свое течение, чем мы останемся отделенными друг от друга".

Лидеры заднестровских румын создали Национальный Румынский Комитет, который созвал Съезд заднестровских румын, состоявшийся в Тирасполе 17 декабря 1917. Делегаты съезда решительно потребовали немедленного Объединения заднестровских румын с бессарабцами, со всем румынским народом. Это было первое румынское национальное собрание с представителями из провинций, находящихся под чужой властью, которое потребовало объединения с Румынией. Резолюция

съезда определила национальную программу, которая предусматривала создание национальных школ с преподованием на румынском языке с латинской графикой, введение румынского языка в церкви, организацию румынских полков для защиты и поддержания порядка и т.д., программу, которая стала проводиться на практике.

Но эти начинания, исполненные воодушевления и надежды, были грубым образом остановлены через короткое время. Всеохватывающий вал большевистской революции, который в январе 1918 достиг Днестра, насильственно прекратил демократические преобразования. Участники съезда в Тирасполе, зная о том, что их будут преследовать и расстреливать как предателей, были вынуждены бежать в Румынию, где они боролись за утверждение политических и национальных прав заднестровских румын. Революция большевиков вызвала серьезные социальные потрясения. В 1920-1922 происходят широко распространившиеся крестьянские волнения. Подавление было жестоким, восставшие, которые считались опасными, растреливались на месте, большая часть была лишена имущества и депортирована в Сибирь.

Создание 12 октября 1924 Молдавской Автономной Советской Социалистической Республики в Транснистрии с населением 615.500 жителей, из которых румыны составляли 80%, было сделано не для свободного утверждения румынской нации, а, напротив, чтобы привлечь сюда румын из Бессарабии, этим обеспокоить румынское правительство и поддержать состояние тревоги. Новое государство, не включившее все румыское население Транснистрии, охватило 11 районов, оно имело прямоугольную форму с базой на Днестре протяженностью 250 километров. Несмотря на то, что румыны составляли большую часть населения,

политическими руководителями были русские и украинцы. Судьба румын становилась все более тяжелой. Чрезвычайно жестокие меры советов, применявшиеся при коллективизации, имели катастрофические последствия. Хорошие хозяева, сохранившие нетронутыми религиозные обычаи, применявшие свои традиции хлебопашества, румыны отвергали принятые правительством меры, бунтуя, прогоняя коммунистов-активистов. Власти перешлик драконовским репресиям.

Часть крестьян была расстреляна на месте, другие депортированы в зону города Томска в центре Сибири, на Соловки и острова Новой Земли в Северном Ледовитом Океане. Когда притеснения стали невыносимыми, многие заднестровские румыны бежали в Румынию, и это явление усилилось в 1931-1932. Они были скошены пулями русских пограничников, производивших настоящую массовую резню. Так, ночью 23 февраля 1932 было убито 40 мужчин - настоящая кровавая баня, вызвавшая полные негодования протесты. Европейское общественное мнение со всей твердостью осудило это злодеяние.

Во время второй мировой войны в период 1941-1944 Транснистрия, находившаяся под румынским администрированием, существовала в форме автономной провинции, высшей властью которой был маршал Ион Антонеску, руководитель государства и главнокомандующий румынской армией. Первый акт установления румынского администрирования имел место в Тигине 19 августа 1942, когда генерал Ион Антонеску указом назначил на должность гражданского губернатора Транснистрии профессора Черновицкого университета Георге Алексиану, с резиденцией в Тирасполе.

Провинция располагала площадъю 40.000 квадратных километров, ее население составляло

2.327.000 жителей и она была разделена на 13 уездов: Ананьев, Балта, Березовка, Дубэсарь, Голта, Жугастру, Мовилэу, Очаков, Одесса, Овидиополь, Рыбница, Тирасполь и Тульчин.

Уезды были разделены на районы (пласы) и села Румынские власти хотели положить в основу административной жизни провинции живой организм, освобожденный от централизма и голого формализма,который бы действовал демократически. Организационная структура управления провинции была следующей: гражданский губернатор, который был главным администратором и уполномоченным главнокомандающим армией на территории, равный по рангу министру государственному секретарю; дирекции (директораты), которые были результатом устройства административных областей, каждая из них имела те же службы и атрибуты, что и министерства, в целом было 13 дирекций; был создан также Национальный Совет Транснистрии, который обсуждал важные проблемы общественной жизни

В октябре 1942 резиденция правительства Транснистрии переводится в Одессу

Одновременно с организацией гражданской администрации в Транснистрии со всей остротой встала проблема организации в новых провинциях церкви. В августе 1941 была создана "Православная Румынская Миссия в Транснистрии". Ее руководство было доверено сначала архимандриту И.Скрибан, профессору теологического факультета Бухареста, а 6 ноября 1942 главой этой миссии назначается митрополит Висарион Пуйу

Набор миссионеров производился в добровольном порядке, путем отзыва из приходов страны, на срок самое меньшее шесть месяцев. В 1943 в Транснистрии было 250 священников-миссионеров, пришедших из страны и 219 местных священников, и все же это было

недостаточно. Несмотря на тяготы военного времени, меньше чем за два года были восстановлены и возвращены культу почти 700 церквей и молитвенных домов, а в целях христианского воспитания молодежи религия начала преподаваться во всех учебных заведениях.

Заслуживает упоминания факт, что правительство маршала Иона Антонеску решило собрать в границах страны все элементы, "которые сохранили румынский язык и душу и не были скомпрометированы коммунистическими действиями". Специально учрежденная комиссия позаботилась о том, чтобы поселить в Транснистрии, Бессарабии и на Буковине около 3000 человек с восточного Буга - акция, которая считалась только началом.

По распоряжению маршала, губернатор и вся румынская администрация уделяли большое внимание утверждению румынской культуры. Были открыты новые школы и лицеи как для румын, так и для этнических меньшинств, организованы подготовительные курсы, в которых участвовали более 800 профессоров и учителей. Вновь открылся университет в Одессе, румынские власти приняли меры к его благоустройству и переоснащению. Важную роль в разрешении существенных проблем национальной культуры в провинции играл Научный румынский институт Транснистрии, который координировал главные учреждения и формы культурной деятельности, прессу, театральные ревю, "молдавские общежития" и другие организации, необходимые для просвещения народа.

Руководство правительством Транснистрии взял на себя в начале февраля 1944 генерал Георге Потопяну, который пользовался большим уважением в рядах армии. Он занимал эту высокую должность короткое время, потому что вследствие развития военных

событий и советского контрнаступления румынская администрация официально закрылась 1 апреля 1944, будучи в последние недели больше номинальной, поскольку власть и контроль взяло на себя немецкое руководство.

О том, что представляла собой Транснистрия к моменту вступления советских войск, какими были административные достижения и поведение румынских солдат, говорят записки одного английского военного корреспондента. В первую очередь он подчеркивает тот факт, что румынский режим "чувствительно отличался от немецкого режима". От Буга до Одессы путь советских подразделений, с которыми шел английский журналист Александр Вертх, пролегал "по бесконечному зеленному ковру озими". В городах хлеб, молоко и другие основные продукты были в изобилии, по скромным ценам. В разговорах с журналистом жители отмечали, что "румыны по крайней мере оставляли в покое большинство людей" и что "в основном румыны не слишком придирались к людям". В Одессе было много молодежи, защищенной румынскими властями. "Поэтому подавляющее большинство одесской молодежи не было депортировано ни в Германию, ни в другие места. Молодые люди Одессы не призывались в румынскую армию".

Губернатор и подчиненные ему власти заботились о процветании провинции, продвижении общественных дел, развитии школ и университета. В это внес свой вклад и примар Одессы Герман Пынтя, бывший примар Кишинева. Есть данные, свидетельствующие о том, что в тяжелые времена, когда война нарушила отношения между людьми, посреди всех злодеяний, учиненных нацистами и большевистскими комиссарами, румынские власти старались сдержанно и избирательно пользоваться военными средствами, сохраняя в чистоте, под высшим командованием маршала Иона Антонеску, геральдику румынской чести и достоинства.

THE HISTORY OF THE ROMANIANS FROM TRANSNISTRIA

Their Organization, Culture and Sacrifice
(Summary)

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th, the Romanian ethnic horizon was opening more and more, and in turn, the Romanian communities – situated outside the compact ethnic territory – presented themselves to the public opinion: the Aromanians (Macedo-Romanians), the Megleno-Romanians, the Hystro-Romanians, the Romanians from Bulgaria, those from Hungary, Moravia, Silezia, Poland etc. Yet one of the Romanian communities received less attention. It is that of the Romanians across the Nistru, which maintained itself in the penumbra cone due to its inclusion into the Russian Empire, a political colossus assuming an ever-threatening offensive towards, the national Romanian territories. On the other hand, Romania's depriving of Bassarabia, and the latter's annexation to the Russian Empire, in 1812 led to the concentration of the whole attention upon this Romanian province, which so constituted a screen making the problem of Transnistria difficult to be deliniated and identified.

The territory between the Nistru and the Bug has constituted, from the Middle Ages and up to the contemporary times, the historical and geographical Transnistria, the Romanian communities being also spread over the Bug, going north as far as the steppes of Podolia and east up to the Nipru.

The historical roots of this ethno-demographic situation vanish in the millenary history. The territory from the Nistru constituted the area of formation and habitation of the Tyragets (the Gets from Tyras – the ancient name of the Nistru). The great King Burebista ruled up to the mouths of the Bug, the fortress of Olbia from the estuary of the Bug being within

the boundaries of his powerful and vast kingdom. The inscriptions found at Olbia prove that, in the Hellenistic-Roman period of time, Olbia wasn't less Getae-Dacian than Tyras, Histria or Tomis and the descriptions of the life of the Getae from Olbia, in the times of Trajanus, done by Dio Crisostomus are not less founded than the descriptions of the life of the Getae from Tomis in the times of Augustus, done by Ovidius. The names of the main towns in Transylvania have their origin in the Roman-Greek realities and toponymy.

The Getae from the Nistru also experienced the effects of the process of Romanization remaining anchored in the compact block of the Oriental Romanity and in the area of development of the process of the Romanian ethnogenesis. In the millenium of the invasions of the Barbarians, these communities were the first to be hit and dislocated, which made them regroup and resist by adapting themselves to the circumstances.

In the dawns of the Middle Ages, the Transnistrian-Romanians constituted—as they did throughout the whole Romanian ethnic territory—their own political systems (formations), among which the Country of the Bolohovenians distinguished itself (Volohovenians—voloh being the name given to the Romanians by the Eastern Slavs). The Bolohovenians appear as a firm element, defending their territories, their public organization and their old autonomy. The Voivodeship of the Bolohovenians was made up of several principalities which had fortified centers.

The local Romanian communities were strengthened during the Middle Ages with numerous contingents of Romanians, who, leaving the Mountains of Transylvania and Maramureş and the valleys of Moldavia shifted eastwards, moving their flocks, and settled down over the Nistru, taking into possessions and colonizing the uninhabited territory, as a consequence of the ravage of the Barbarian hordes. Ploughmen, shepherds and vigorous warriors, they set up the Romanian Order of ploughing, in the same time defending with the broadsword the settlements, the trading roads, the bridges and fords and other strategically important places.

In the 16th century, the Zaporojan Secea was organized at the rapids (falls) of the Nipru. This political-military alliance was made up largely of Romanians, Poles and Russians. They

were called Cossacks—term that in the Tartar language means wanderers. They were run-aways from the neighbouring feudal states, where in this time serfdom in its classical from was estabilished. They were looking for an escape, driven away by the tyrany of their landowners and noblemen, or urged on by their wish to live in liberty. It is important to remark that the Russian writers consider that the Cossack formations was organized by following the model of country of the Bolohovenians, in a confederations of towns with leaders (Hetmen) elected by the population. Supportive of this theory is also the fact that the Romanians appear predominantly as leaders of the Cossacks. So the supreme dignity of hetman (great commander) was held and exercised by a great number of Romanians, starting with Ioan Nicoară Potcoavă and continuing with Ion Grigore Lobodă, Samoilă Chișcă, Ion Sîrcu, Trofim Voloșanin (the Romanian), Ion Sărpilă, Timotei Sgură, Dumitru Hunu and Dănilă Apostol, who became a legendary hero of the Cossacks, having played an important part in defense of the independence of Ukraine at the beginning of the 18th century.

A peculiar situation was created at the end of the 17th century when the Western Ukraine (from the west of Nipru) was taken into Ottoman possession. In 1681 the Sultan appointed Gheorghe Duca, Voivode of Moldavia and Hetman of Ukraine. He encouraged the repopulation and the economic invigorating of Transnistria, ruling, during this period, over all the territories between the Carpathians and the Nipru.

At the beginning of the 18th century, the Tsarina Ana Ivanova, wishing to use the military virtues of the Romanians, decided to set up the Romanian Army Corpus which was put under the command of Prince Cantemir, general, the son of the ruler Dimitrie Cantemir. The military discipline was that from Moldavia and the military flags had, under the imperial bicephalous eagle, the coat of arms of Moldavia. Also the uniform of the officers and of the soldiers was that of the Moldavians. The Army Corpus had church and priest and the sermons were delivered in Romanian.

In the 18th century as for the administrative jurisdiction, Transnistria was under the regime and authority of the Prince of Moldavia. The markets here were organized as those from the Moldavian towns, being led by „șoltuzi and pârgari", the registers

for countings and tributes were directed the same way as in Moldavia, the acts of judging continued to be drawn according to the old Romanian law and the law-books were written in the Romanian language. This reality was imposed by the preponderance of the Romanian population in the province. Many travellers from the age of the Renaissance, the majority of them Italian humanists, mention on that the inabitants are mostly Wallachians and to them a few Tartars, Greeks and Turks are added, without any mention about the Russians.

The ecclesiastical jurisdiction over Transnistria was exercised by the Moldavian hierarchs. At the end of the 15th century, the Metropolitan church of Proilavia with the seat at Brăila which included the believers (faithful ones) from the Turkish raials : Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea Albă and Tighina, and also those from the Tartar olats of Bugeac and Oceacov. The Metropolitan Church of Proilavia was abolished in July 1828, a short time after the annexation of Transnistria (1792), at the same time with the abolition of the state of autonomy of Bassarabia.

After the victory from Poltava, continuing its policy of expansion, Russia included vast territories within its boundaries, which were generally less inhabited. That's why the Russian government inaugurated an intense policy of colonization, by granting privileges, by making pressures and especially by forced colonizations occasioned by military expeditions. For example, during the Russian-Turkish War between 1735 — 1739, Moldavia was occupied by the Russian troops led by general Münnich, which, on their retreat, took with them and carried to Russia more than 100,000 Moldavians. Empress Catherine II gave wide privileges to the Romanian colonists : exemption from military service and taxes for a period of 30 years, covering the travelling expenses of those who settled over the Bug. To these was added the administrative autonomy permitting at the same time the church sermon to be held in Romanian. The new Transnistrian and Transburgian Romanian freedoms were permitted to have their own magistrates chosen from among the Romanians, to use their own seal, with the emblem of Moldavia, the head of the urus with a star between the horns. Schools were opened in which Russian and Romanian languages were

taught and at the same time, a printing house was set up for religious books and school books in Romanian.

Through the Kucjuk-Kainargi treaty from 1774, Russia extended its possessions, stimulating the policy of colonization. The frontier was fixed on the Bug and the Romanian settlements over this river came to be so numerous that a plan was made to unite all of them in an autonomous Romanian province under the leadership of the wandering prince of Moldavia, Alexandru Mavrocordat (Firaris) dethroned in December 1786.

The new Russian-Turkish War between 1787—1791, that ended with the peace of Jassy from December 29, 1791 had as a consequence the inclusion of Transnistria, in January 1792. The Nistru became the political frontier between Moldavia and Russia. The Russian commands again moved vast masses of colonists to the new conquered regions so that the idea of changing Prince Duca's Ukraine into a „New Moldavia" was put forward. It was to be under the rule of the same wandering Prince, Alexandru Mavrocordat. The Moldavian boyars, as well as all the colonists, were awarded with estates and pieces of land. An ukase of Catherine II put into land possession many Romanian boyars belonging to the families: Cantacuzino, Sturdza, Catargiu, Rosetti etc. with areas between 12,000 and 51,000 desetines (1 desetină = 1.09 ha).

The numerous and massive displacements, and later on colonizations, across the Nistru, had also important consequences in the field of culture. A number of great personalities, Romanian men of culture, greatly contributed to the building up of the culture in this region, including the Russian culture: Petru Movilă, Dimitrie Cantemir, Bishop Dosoftei, Nicolae Milescu Spătarul etc.

According to the treaty of peace from Bucharest from May 16th, 1892, the part of Moldavia between the Prut and the Nistru, entirely Romanian, was annexed to Russia. The Transnistrian-Romanian element now had a new reason for the preservation of its nationality. On the other hand, the shift began in the depth of Russia and even in Siberia, of some parts of the ethnical Romanian community, so that their place should be occupied by Russians.

The names of villages and waterways in Transnistria are mostly Romanian. At the beginning of the 19th century, more

than 400 villages were entirely Romanian, their toponymy revealing clearly their origin and character, even if some of them appear with Romanian names spelt in Russian, such as: Crăciunovca, Dracevca, Armaşevca, Brînceveanova, Cămăraşevca etc. The hydronimy also proves the fact that the Romanians are the ancient population, the names of the rivers being older than those of the localities and they preserved themselves unchanged such as: Tiligul, Ingul, Cuciurean, Putred, Soroca, Ocniţa, Humor, Merla, Uşiţa etc.

Concerning the community spiritual life, the sistematic research made by the folklorists and ethnographers proved the absolute identity of the customs, habits and beliefs of the Transnistrian Romanians with those from Romania.

The demographic estimates concerning the Transnistrian Romanians, made on statistical data, on a rich cartographic material, on the data of the economic and administrative annuals of the gubernias, material gathered by the zemstves (councils), frame a convincing picture. According to official figures, in 1897, 403, 370 Romanians lived across the Nistru, a number that increases in 1917 to 548, 244. As a matter of fact the number of the Romanians was much greater. The investigators of the problem estimate in terms of the church census and of the statistics that, at the beginning of the 20th century, across the Nistru there were 650,000 Romanians; in 1917 they exceeded 800,000 and in 1941 they were up to 1,200.000.

The forced campaign of Russifying the Romanians across the Prut started in 1828, when the court of Petersburg convinced themselves that the illusions they had made concerning the possibility of converting the Romanians to the Slavic language and culture were chimerical. The Romanian language was removed from school and from church and the public officiates, including those from class and altar, were taken over by the Russians and Ukranians, strangers to the spirit and needs of the nation. Uneducated and brutal people were used, who proved themselves unfit in the other communities (gubernias) and had to rehabilitate themselves, ideal instruments for such an action: the hierarchy was great (bushy) from the officials (chinovnics) up to the superior clerks and bishops.

Fortunately the Romanians preserved and perpetuated their nationality and their specific way of life outside the official

forms and structures. The vitality and the force of the Romanian life continued to be—especially for an illiterate population (in a procentage of 92—95 %) as the Romanian one was—family language, customs and ancient traditions.

The fight of the Transnistrian Romanians for the affirmation of their national identity manifested itself, initially through attempts to reintroduce the Romanian language in church. These tendencies gave birth to a vast action that was called „The Movement from Balta" led by the Ieromonah Inochentie from the monastery in the town, who agitated vigorously, between 1909—1913, for the sermons to be held in the language of the people. Tens of thousands of Moldavians, with great material sacrifices, used to come to the monastery to listen to the „Little priest", who addressed them in Romanian. Balta became the meeting place of the Romanians from Bassarabia, Podolia and Cherson. Here they realized that they all spoke the same language and so they were of the same nation and that the same thirst for a belief drove them on, in search for a new guide.

Although the Romanian peasants defended him firmly, 60 of them being killed under the walls of the monastery of Balta, Inochentie was arrested by a Sotnia of Cossacks and imprisoned in the fortress Petrozavodsk.

The National movement of the Romanians from Russia diversified itself including wider sections of the population. So at the beginning of the 20th century, Romanian student societies were organized, in which especially the national problem of the Romanians from Russia was discussed.

The Russian revolution from 1917 brought about strong national movements. The collapse of the Tsarist empire brought with it the fall of the rigidity and isolation that characterized it. The Transnistrians came into contact with their brothers from Moldavia, Wallachia, Transylvania and Bucovina, a fact which developed their conscience of national solidarity. At „St. Vladimir" University from Kiev was constituted „Renaissance" the National Society of the Romanian Students, aiming to contribute to obtaining the unlimited national autonomy up to the complete parting with Russia. Because at these national activities of the students, more and more people who were not students took part, a more suitable name was to be found and the

basis of the society enlarged. So its name was decided to be „The Awakeniog" — National Society of the Romanians from Ukraine. At the same time was constituted The Society of the Romanian students from Basarabia and from across the Nistru.

An important part in the development of the national movement from Transnistria was that of the Corpus of the Romanian volunteers from Transylvania and Bucovina, made up of the ex-servicemen from the Austro-Hungarian army, quartered at Darnița, near Kiev, originating in the more than 120,000 Transylvanian and Bucovinean Romanian prisoners from Russia- a considerable force that activated with all its energy for the formation of the Romanian unitary national state. The members of the corpus of volunteers met at Kiev with the Romanian students encouraging them and guiding them in those hard times; they offered books, organized courses of Romanian language and literature at the University in Kiev, Lieutenant Sever Bocu — the future politician — published the weekly newspaper „Great Romania" that came out at Kiev, close to the command of the Volunteers' Corpus, a publication loved by the students, „A new Gospel" — as they used to say.

The Moldavian soldierly Congress that was held between the 20th and 26th October 1917 at Chișinău, declared the autonomy of Bassarabia and addopted the resolution concerning the foundation of the Country Counsel as a representative authorized body of the people. A motion was in the same time voted, which established close links with the Romanian organizations over the Nistru and placed at the disposal of the Transnistrian Romanians ten seats in the Country Council, from Chișinău. On this occasion the Transylvanian soldier Toma Ialbă, uttered a speech which was to be remembered in the history of our nation. He showed that the „Transnistrians are torn out of this Bassarabia", and so instead of remaining separated, „we shall dig up the bank of the Nistru and we shall direct the water away from our land : because it's better for the river to change its flow than for us to remain parted from each other".

The foremost Transnistrians constituted the Romanian National Committee, which called together the Congress of the Transnistrian Romanians that met at Tiraspol on the 17th of December 1917. The delegates to the Congress firmly asked for the immediate Union of the Transnistrian Romanians with the

Bassarabians, and with the whole Romanian nation. It was the first representative Romanian national meeting, from the provinces under foreign domination, which asked for the Union with Romania. Through the resolution of the congress, a national programme was established, that stipulated the creation of national schools, with teaching in Romanian and the use of the Latin alphabet, the introduction of the Romanian language in church, the organization of some Romanian regiments for defence and maintaining order, a programme that started being put into practice.

But these beginnings, full of impetus and hope, were, after a short time, brutally stopped. The integrating wave of the Bolshevik revolution, which in January 1918 reached the Nistru, put a violent end to these democratic beginnings. Those who took park in the Congress from Tiraspol found themselves pursued and shot as traitors, having to take refuge in Romania where they fought for the political and national rights of the Transnistrian Romanians.

The Bolshevik revolution brought about, through its consequences, severe social convulsions. In the years 1920—1922, great peasants' uprisings took place, which spread on large areas. The repression was drastic : the rebels that were considered dangerous were eliminated on the spot and a great part of them were deposed of their goods and deported to Siberia.

The constitution from the 12th of October 1924, of the Autonomous Soviet Socialist Moldavian Transnistrian Republic, with a population of 615.500 inhabitants, out of which 80 % were Romanians, was not made for the free affirmation of the Romanian nation, but on the contrary, to create a ground of attraction for the Romanians in Bassarabia and through this to alarm the Romanian government and to maintain the state of tension. The new republic, which didn't include the whole Romanian population of Transnistria, was organized in 11 districts and had a rectangular form with the base on the river Nistru, on a length of 250 km. Although the Romanians constituted the great majority of the population, the political leaders were Russians and Ukrainians. As for the fate of the Romanians, this was harder and harder. The extremly rough measures of the Soviets in the problem of collectivisation had disastrous effects. Good householders, keeping unaltered the Romanian ploughing

and religious traditions, the Romanians rejected the measures of the Government, rising in arms and driving away the communist activists. The authorities turned to repression with draconic methods. Many of the peasants were shot on the spot, others were deported in Siberia, in the islands of Solovki and Novaia Zemlea in the Frozen Ocean or in the area of the town Tomsk, in the center of Siberia. When the persecutions could no longer be tolerated, more and more Transnistrian Romanians took refuge in Romania, this phenomenon increasing in 1931—1932. They were massacred by the bullets of the Russian border guards. On the night of the 23th of February 1932, 40 men were killed—a real slaughter—which rose protests full of indignation, the European public opinion condemning these atrocities.

During the Second World War, Transnistria was, between 1941—1944, under Romanian administration, organized as a selfgoverning province, the supreme authority being Marshal Ion Antonescu, the leader of the state and commander-in-chief of the Romanian army. The first act of the Romanian administration took place at Tighina on the 19th of August, 1941 when, by a decree, General Ion Antonescu, appointed professor Gheorghe Alexianu from the University in Cernăuți, civil governor of Transnistria, the government residence being at Tiraspol.

The province had an area of 40,000 square kilometres, with a population of 2,327.000 inhabitants, being divided into 13 counties : Ananiev, Balta, Berezovca, Dubăsari, Golta, Jugastru, Movilău, Oceacov, Odessa, Ovidiopol, Rîbnița, Tiraspol and Tulcin. The counties were divided into small districts and communes. The Romanian authorities decided to adopt, as a basic principle in the administrative life of the province, the one to create from the administrative apparatus a living organism, with no centralist spirit, and sterile formalism. The organizing structure of the administration of the province was the following : the civilian governor who was the general administrator and the authorized of the commander of the army in the territory, equal in rank with that of minister secretary of state : the Directions (Directories) which were the result of structuring the administrative domains, each of them having the due services, which had the same prerogatives as the ministries, all in all 13 directions, and the National Council of Transnistria which discussed the important problems of public life. In October 1942

the residence of the government of Transnistria was moved to Odessa.

Alongside with the civil administrative organization of Transnistria, the problem of establishing the church of the new province was raised with great acuity. So, in August 1941, „The Romanian Orthodox Mission in Transnistria" was set up. The leadership of the mission was entrusted at the beginning to the Archimandrite I. Scriban, professor at the Faculty of Theology from Bucharest, and on the 6th of November 1942 Archbishop Visarion Puiu was appointed the head of the Mission. The recruting of missionaries was made by transfer from the country parishes, for a period of time of at least six months, the employment being voluntary. In 1943, în Transnistria functioned 250 missionary-priests that had come from the country and 219 local priests, but their number was not sufficient. With all the difficulties of a war-time, in less than two years almost 700 churches and chapels were repaired and restored, so the ecclesiastical and the christian education of the youth started being taught în all the educational institutions.

It is worth mentioning that the Government of Marshal Ion Antonescu decided to gather within the boundaries of the country all the elements „that preserved their Romanian language and soul and were not compromised în communist activities". „The Special commission" set up, took care of placing in Transnistria, Bassarabia and Bucovina of 3,000 souls from East of the Bug, this action being considered only a beginning.

Due to the directives of the Marshal, the Governor and the whole Romanian Administration, paid a great attention to the affirmation of the Romanian culture. New schools and high-schools were opened, both for the Romanians and for the other ethnic minorities, training-courses were organized, being attended by over 800 teachers and schoolmasters. The University from Odessa was re-opened, the Romanian authorities taking all measures to fit it up and re-equip it. An important part in solving the essential of the national culture in the Province was played by the Romanian Scientific Institute of Transnistria, which co-ordinated the main institutions and forms of cultural activity, such as : scientific research, publishing activity, press, theatre, cinema, „Moldovian homes" and other gatherings necessary to enlighten the people.

The leadership of the Transnistrian Government was taken over, at the beginning of February 1944, by General Gheorghe Potopeanu, who enjoyed a great prestige in the army. He exercised this dignity for a short period of time, because following the evolution of the war and the Soviet counter-offensive, the Romanian administration in Transnistria ended officially on the 1st of April 1944, in the last weeks having existed in fact only by name, the power and the control having been taken by the German authorities.

Referring to the way in which Transnistria presented itself at the moment of the entrance of the Soviet troops, and as for the achievements of the administration and the behaviour of the Romanian authorities, the notes of an English war-correspondent are significant. First of all he underlines the fact that the Romanian regime „differed appreciably from that of the Germans". Covering the road between the Bug and Odessa, the Soviet units, whom Alexander Werth, the English newspaper reporter was accompanying, passed „throught the endless green carpet of the fields of autumn wheat". In towns bread, milk and the other basic food-products were plenty and at very modest prices. Talking to the population, they declared that „the Romanians at least left in peace the majority of the people, «because in general», the Romanians did not tease the people very much". Odessa was full of young people that had been protected by the Romanian authorities. „That's why the great majority of the young men and women from Odessa weren't deported in Germany or elsewhere. The young men from Odessa weren't even enlisted in the Romanian army".

The Governor and the subordinated authorities took care of the prosperity of the province, of the good course of public matters, of the schools and the University.

To all these also contributed the Mayor of the town of Odessa, Gherman Pântea, former Mayor of Chișinău. These are facts that prove that in those hard times, the war degraded

the relations among people. In the core of all the atrocities committed by the Nazis and the Bolshevik Commissars, the Romanian authorities tried to use with restraint and judgement the military means they had at their disposal, keeping clean, under the supreme command of Marshal Ion Antonescu, the coat of arms of the Romanian honour and dignity.

Traducerea : prof. Gheorghe Sever Comănaru

Coala 40133 coala 10

HISTOIRE DES ROUMAINS DE TRANSNISTRIA

Organisation, culture, leur sacrifice
(Résumé)

A la fin du XIX-ème siècle et au commencement du XX-ème siècle, l'horizon ethnique roumain s'élargissait de plus en plus et, l'une après l'autre, les communautés roumaines—situées à l'extérieur du territoire ethnique compact—se présentent à l'attention de l'opinion publique : les Aroumains, les Macédoroumains, les Meglennoroumains, les Istroroumains, les Roumains de Bulgarie, ceux de Hongrie, de Moravie, de Silésie, de Pologne etc. Mais pourtant l'une des communautés roumaines est restée moins remarquée. Il s'agit des Roumains au-delà de Nistru (Dniestr), qui se sont maintenus dans le cône d'ombre à cause de leur inclusion dans l'Empire russe, colosse politique qui se trouvait dans l'offensive, toujours menaçant les territoires nationaux roumains. D'autre part, l'enlèvement et l'annexion de la Bessarabie en 1812 ont conduit à la concentration de toute l'attention sur cette province roumaine, qui constituait ainsi un paravent qui rendait le problème de la Transnistria (Transdniestra) difficile à dissocier et à identifier.

Le territoire étendu entre le Nistru et le Bug a formé depuis le Moyen Age jusqu'à l'époque contemporaine la Transnistria historique et géographique. Les communautés roumaines s'étendaient aussi au-delà de Bug, jusqu'au nord dans les steppes de la Podolie et à l'est, jusqu' au Nipru.

Les racines historiques de cette situation ethno-démographique remontent loin dans les millénaires de l'histoire. Les territoires voisins de Nistru ont constitué l'aire de formation et d'existence des Tyragètes (les Gètes de Tyras—le nom antique de Nistru). Le grand roi Burebista a régné jusqu'aux bouches de Bug et le château-fort d'Olbia de l'estuaire de Bug entrant

dans les frontières de son puissant et étendu royaume. Les inscriptions trouvées à Olbia prouvent que pendant la période hellénistique-romaine Olbia n'était pas moins géto-dace que Tyras, Histria ou Tomis, et les descriptions de la vie gétique d'Olbia, des temps de Trajan, faites par Dion Chrysostomus, ne sont pas moins fondées que celles de la vie gétique de Tomis, des temps d'Auguste, rédigées par Ovide. Les dénominations de plus importantes villes de la Transnistria sont issues des réalités et de la toponymie gréco-romaine.

Les Gètes de Nistru ont connu eux aussi, les effets du processus de la romanisation. Ainsi sont-ils restés ancrés dans le bloc compact de la romanité orientale et dans l'aire où se déroule le processus de l'ethnogénèse roumaine. Dans le millénaire des invasions barbares, ces communautés ont été les premières à être frappées et disloquées, ce qui les a obligées de se regrouper et de résister en s'adaptant.

A l'aube du Moyen Age, les Roumains transnistriens ont constitué—comme partout dans le territoire ethnique roumain — leurs propres formations politiques, entre lesquels s'est remarqué le pays des Bolohovènes (Volohoveni—voloh étant la dénomination donnée aux Roumains par les Slaves de l'Est). Les Bolohovènes apparaissaient comme une population résolue qui défendaient leurs territoires, leur organisation communautaire et leurs vieilles autonomies. Le voïvodat des Bolohovènes était formé de plusieurs cnézats, qui avaient des centres fortifiés.

Les communautés roumaines autochtones ont été fortifiées le long du Moyen Age par de nombreux contingents de Roumains, qui ont quitté les montagnes de la Transylvanie et du Maramureş et les vallées de la Moldavie. Ils se déplaçaient vers l'est, en partant dans la transhumance. Ils s'étaient établis au-delà de Nistru, s'emparant et en colonisant des territoires qui n'étaient pas peuplés, à la suite des ravages produits par les hordes barbares. Agriculteurs, bergers et braves soldats, ils ont institué l'ordre coutumier de labourage roumain, en défendant en même temps avec leur épée les localités, les routes commerciales, les ponts, les gués etc.

Quand au XVI-ème siècle la „Secea Zaporojana" s'est organisée aux cataractes de Nipru, cette formation politique et militaire se composait en grande partie des Roumains, des Polonais, des Russes etc. Ils ont été appelés des Cosaques—ce

terme qui dans la langue tatare signifie errants, exilés. Ils étaient des fuyards des états féodaux voisins—où à cette époque—là le servage a été institué dans sa forme classique—,qui cherchaient à s'échapper, étant chassés par la tyrannie des boyards et des nobles ou guidés par le désir de vivre en liberté. Il est très important à remarquer que les écrivains russes considèrent que la formation cosaque s'est organisée d'après le modèle du Pays des Bolohovènes, dans une confédération de villes, avec des dirigeants (atamani) élus par la population. A l'appui de ces appréciations se trouve aussi l'argument que les Roumains apparaissent en grand nombre en tant que chefs des Cosaques. Ainsi la dignité suprême de hatman (grand chef commandant) est détenue et exercée par un grand nombre de Roumains, en commençant par Ioan Nicoară Potcoavă, et continuant avec Ion Grigore Lobodă, Samoilă Chișcă, Ion Sîrcu, Trofim Voloșanin (le Roumain), Ion Șărpilă, Timotei Sgură, Dumitru Hunu et Dănilă Apostol. Ce dernier devient le héros légendaire des Cosaques, jouant un rôle important dans la défense de l'indépendance de l'Ukraine au début du XVIII-ème siècle.

Une situation particulière s'est créée à la fin du XVII-ème siècle, quand l'Ukraine occidentale (à l'ouest de Nipru) venait de tomber sous la domination ottomane. Le sultan proclame en 1681 Gheorghe Duca le voïvode de la Moldavie et en même temps le hatman de l'Ukraine. Celui-ci s'est beaucoup préoccupé de repeupler et de remettre sur pieds l'économie de la Transnistria, avant ainsi sous sa domination tous les territoires compris entre les Carpates et le Nipru.

Au commencement du XVIII-ème siècle la tsarine Anne Ivanova, voulant tirer profit des vertus militaires des Roumains, décida de constituer le Corps d'armée roumain, qui a été mis sous le commandement du prince Cantemir, général, le fils de l'ancien prince régnant Dimitrie Cantemir. La discipline militaire était celle de Moldavie et les étendards militaires avaient sous l'aigle bicéphale impérial, le blason de la Moldavie. L'uniforme des officiers et des soldats était lui aussi moldave. Le corps d'armée avait une église et un prêtre, le service religieux étant célébré dans la langue roumaine.

Sous le rapport de la juridiction administrative, la Transnistria se trouvait au XVIII-ème siècle sous le régime et sous l'autorité du prince régnant de la Moldavie. Les bourgs étaient

organisés comme les villes de la Moldavie. Ils étaient organisés et dirigés par les „şoltuzi" et „pîrgari", les livres de compte et d'impôts étaient tenus et avaient comme modèles ceux de Moldavie, les procès continuaient à se dérouler conformément au vieux droit roumain, en plus les livres de jugement étaient redigés en roumain. Cette réalité était imposée par le caractère dominant de la population roumaine de la province. Beaucoup de voyageurs de la Renaissance, pour la plupart des humanistes italiens, mentionnent que les habitants en étaient pour la plupart des Valachs, auxquels se joint un petit nombre de Tatars, de Grecs et de Turcs, sans rien mentionner de Russes.

La juridiction ecclésiastique sur la Transnistria a été exercée par les prélats moldaves. A la fin du XV-ème siècle prenait naissance l'église métropolitaine ortodoxe de Proilavia, ayant son siège à Brăila, qui avait ses fidèles dans les forteresses turques (les raïas) : Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea Albă şi Tighina, mais aussi ceux des provinces tatares de Buceag et d'Oceacov. Mais en juillet 1828, l'église métropolitaine de Proilavia a été supprimée peu de temps après l'annexion de la Transnistria (en 1792), plus exactement en même temps avec l'annulation du statut d'autonomie de la Bessarabie.

Après la victoire de Poltava, tout en continuant sa politique d'expansion, la Russie s'empara de vastes territoires qui étaient d'ailleurs dans la plus grande partie, peu habités. Après avoir accordé des privilèges et avoir commis des pressions et plus souvent des colonisations forcées faites à l'occasion des expéditions militaires, le gouvernement inaugura une intense politique de colonisation. Par exemple, pendant la guerre russo-turque de 1735—1739, la Moldavie fut occupée par les armées russes commandées par le général Münnich, qui, en se retirant, ses armées ont pris et ont mené en Russie plus de 100.000 Moldaves. L'Impératrice Cathérine II accorda de grands privilèges aux roumains colonisés comme : exemptions de service militaire, dispenses d'impôts pour une période de 30 ans, paiement des frais de voyage de ceux qui s'établissaient de l'autre côté de Boug. Il s'y ajoutait aussi, l'autonomie administrative, tout en permettant aussi de faire le service divin en langue roumaine. On permit aux nouvelles colonies roumaines libres transnistriennes et transbougiennes d'avoir des magistrats propres élus parmi les Roumains, d'avoir leur propre cachet, avec le blason de

Moldavie : la tête d'aurochs étoilée entre les cornes. On ouvrit des écoles où on enseignait en russe et en roumain. On fonda également une imprimerie pour les livres religieux et scolaires en roumain.

Par le traité de Kuciuk-Kainargi de 1774, la Russie élargit ses territoires en stimulant sa politique de colonisation. Les frontières furent établies sur le Boug. Les localités roumaines de l'autre côté de cette rivière devinrent si nombreuses, qu'on dressa un plan pour les unir dans une province roumaine autonome, sous la direction du prince errant de la Moldavie, Alexandru Mavrocordat (Firaris), qui fut détrôné en décembre 1786.

A la suite de la nouvelle guerre russo-turque de 1787—1791 terminée avec la paix de Jassy du 29 décembre 1791, la Transnistria a été englobée en janvier 1792. Le Nistru (Dniestr) devient ainsi la frontière politique entre la Moldavie et la Russie. Les commandements russes déplacèrent de nouveau de grandes masses de colons pour les nouvelles régions conquises. C'est ainsi qu'on lança l'idée de transformer l'Ukraine de Duca-Voïvode dans une „Nouvelle Moldavie", qui devait être mise sous l'obédience du même prince errant Alexandru Mavrocordat. On fit cadeau, aux boyards moldaves comme d'ailleurs à tous les colons, des domaines et des terres. Par un ukaze (décret) de Cathérine II, beaucoup de boyards roumains devinrent propriétaires : des familles de Cantacuzène, Stourdza, Catargiu, Rosetti, etc., ayant des étendus entre 12.000 et 51.000 dessétines (1 dessétine = 1,09 ha).

Les déplacements nombreux et massifs et ensuite les colonisations, outre Nistru, eurent aussi d'importantes conséquences culturelles. Un grand nombre de personnalités, hommes de culture roumains ont contribué en grande mesure à l'édification de la culture de ces régions, y compris la cu ture russe : Petru Movilă (Pierre Moguila), Demètre Cantemir, le métropolité Dosoftei, Nicolae Milescu Spătarul etc.

Par la paix de Bucarest du 16 mai 1812, la partie de la Moldavie entre le Prut et le Nistru, éminemment roumaine, fut annexée à la Russie. L'élément roumain transnistrien reçut ainsi une nouvelle garantie pour la conversation de sa nationalité. D'autre part, dès ce moment-là on commença le déplacement d'une partie de la collectivité ethnique roumaine vers l'intérieur de la Russie et même vers celui de la Sibérie, pour remplacer les endroits de ces parties avec les Russes.

La toponymie et l'hydronymie de la Transnistria sont roumaines dans la plus grande partie. D'ailleurs, au début du XIX-ème siècle plus de 400 villages étaient purement roumains, leur toponymie indiquant clairement leur origine et leur caractère, même si certains d'entre eux apparaissaient avec des noms roumains russifiés comme : Crăciunova (de „Crăciun" = Noël), Dracevca, Armaşevca, Brînceveanova (de Brancovan), Cămăraşevca etc. L'hydronymie atteste aussi le fait que les Roumains sont les habitants de l'endroit, que les noms des rivières étant plus anciens que ceux des localités se sont gardés nonaltérés, comme : Tiligul, Ingul, Cuciurean, Putred, Soroca, Ocniţa, Humor, Merla, Uşiţa etc.

En ce qui concerne la vie spirituelle communautaire, les recherches systématiques entreprises par des folkloristes et des ethnographes ont démontré l'identité absolue des coutumes et des croyances des Roumains transnistriens avec celles des Roumains.

Les estimations démographiques concernant les Roumains transnistriens, résultant des données statistiques d'un riche matériau cartographique, des données des annuaires administratifs et économiques des goubernies, tout le matériau recueilli par les conseils (zemstve), toutes ces informations retracent le contour d'un tableau concluant de l'époque. Conformément aux chiffres officielles, au-delà de Nistru vivaient en 1897 un nombre de 403.370 Roumains, nombre qui allait s'accroître en 1917 à 548.244. En réalité, les Roumains dépassaient de plus ce nombre. Les rechercheurs de ce problème apprécient, en s'appuyant sur les données des recensement de l'Église et sur celles statistiques du début du XX-ème siècle, qu' au-delà de Nistru vivaient 650.000 Roumains qui en 1917 dépassaient 800.000 mais qui en 1941 s'agrandissaient à 1.200.000.

La campagne de russification forcée des Roumains au-delà de Pruth se déclanche en 1828, quand la Cour impériale de Saint-Petesbourg s'est convaincue que les illusions qu'elle s'était faites en ce qui concerne la possibilité de convertir les Roumains à la langue et à la culture slaves sont chimériques. La langue roumaine fut écartée de l'école et des églises, et les offices publiques y compris ceux de la chaire et de l'autel furent assumés par des Russes et des Ukrainiens, étrangers à l'esprit et aux besoins du peuple roumain. Des hommes illettrés et brutaux ont

été utilisés, ceux qui ont donné la preuve de leur incapacité dans les autres goubérnies et qui devaient se réabiliter. Ils étaient d'idéaux instruments pour une telle action : la hiérarchie était touffue en commençant par les petits tchinovniks humbles jusqu'aux fonctionnaires supérieurs et aux hauts prélats.

Heureusement les Roumains ont conservé et perpétué leur nationalité et leur manière spécifique de vie en dehors des formes et des structures officielles. La vitalité et la force de la vie roumaine continuaient à exister—surtout pour une population illéttrée (en proportion de 92—95 %), comme était celle des Roumains—la famille, la langue, les traditions et les coutumes de nos ancêtres.

La lutte des Roumains transnistriens pour l'affirmation de l'identité nationale se manifeste tout d'abord par leurs tentatives de réintroduire la langue roumaine dans l'Eglise. Ces tendances ont donné naissance à une action ample qui portait le nom de „Mouvement de Balta", conduite par le moine ordonné prêtre, Inochentie, du monastère de cette localité. Il a milité énergiquement entre les années 1909—1913 pour la pratique des offices religieux dans la langue du peuple. Des dizaines de milliers de Moldaves, faisant d'immenses sacrifices matériels, viennent au monastère pour entendre „le petit moine" qui s'adresse à eux dans la douce langue roumaine. La localité de Balta devient le lieu de rencontre des Roumains de Bessarabie, de Podolie et de Cherson. C'est ici qu'ils constatent qu'ils parlent tous la même langue et qu'ils appartiennent donc au même peuple, et qu'ils sont assoifés de la même foi qui les poussent à la recherche d'un nouveau guide spirituel. Inochentie a été arrêté par une sotnie (un compagnie de 100 soldats) de Cosaques —bien que les paysans roumains l'aient défendu résolument, 50 d'entre eux sont tombés sous les murailles du monastère de Balta—et enfermé dans la forteresse de Petrozavodsk.

Le mouvement national des Roumains de Russie se diversifia comprenant des couches sociales de plus en plus larges. Ainsi, au début du XX-ème siècle on organisa des cercles d'étudiants roumains, dans lesquels on mit en discussion surtout le problème national des Roumains de Russie. La Révolution russe de 1917 déclancha de puissants mouvements nationaux. L'effondrement de l'Empire tsariste eut comme conséquence la chute de la rigidité et de l'isolement qui le caractérisèrent. Les

Transnistriens entrèrent en contact avec leurs frères de Moldavie, de Valachie, de Transylvanie et de Bucovine, épanouissant ainsi leur conscience nationale. A l'Université „Saint Vladimir" de Kiev on constitua la Société nationale des étudiants roumains „Renaşterea" („la Renaissance"), ayant le but de contribuer à obtenir l'autonomie nationale illimitée, y compris la séparation complète de la Russie. Vu que le nombre des participants aux activités nationales s'agrandit de plus en plus avec des personnes qui n'étaient pas des étudiants, il s'imposa alors la solution de trouver pour cette société une autre dénomination plus propre et à sens plus large. On décida ainsi de l'appeler „Deşteptarea" (le Réveil)—société nationales des Roumains de l'Ukraine. En même temps il se constitua le „Cercle des étudiants roumains de Bessarabie et au-delà de Nistru".

Un rôle important dans l'essor du mouvement national de Transnistria l'a eu le Corps des volontaires roumains transylvains et bucovins, formé d'anciens combattants de l'armée autrichienne-hongroise, situé à Darniţa, près de Kiev, provenant de plus de 120.000 prisonniers roumains de Transylvanie et de Bucovine, pris par la Russie—une force considérable qui activait avec toute son énergie pour la formation de l'Etat national unitaire roumain. Les membres du Corps des volontaires rejoignirent à Kiev les étudiants roumains, les encourageant et les guidant pendant ces années difficiles ; ils leur offrirent des livres, organisèrent des cours de langue et de littérature roumaine à l'Université de Kiev. Le lieutenant Sever Bocu — le futur homme politique —rédigea le journal hébdomadaire „România Mare" („La Grande Roumanie"), qui apparaissait à Kiev auprès du commandement du Corps des volontaires, publication très aimée par les étudiants, „un nouvel Evangile"— comme ils disaient

Le Congrès militaire moldave, qui eut lieu entre le 20—26 oct. 1917 à Chişinău, déclara l'autonomie de la Bessarabie et adopta la résolution visant la constitution du Conseil du Pays en tant qu'organisme représentatif autorisé du peuple. On vota en même temps une motion, par laquelle on décida d'entretenir des relations étroites avec les organisations roumaines au-delà de Nistru et de mettre à la disposition des Roumains transnistriens 10 mandats dans le Conseil du Pays de Chişinău. A cette occasion, le soldat transnistrien Toma Jalbă prononça une plaidoirie qui allait rester mémorable dans l'histoire de notre peuple.

Il y montra que „nous, les Transnistriens, nous sommes séparés de cette Bessarabie", c'est pourquoi au lieu d'être séparés il est préférable de „creuser les bords de Nistru et de diriger ses eaux au-delà de nos terres", car il vaut mieux changer le cours de la rivière que de rester séparés les uns des autres".

Les hommes éclairés, l'élite de Transnistria constituèrent le Comité National Roumain, qui convoqua le Congrès des Roumains transnistriens, qui se réunit à Tiraspol le 17 déc. 1917. Les délégués au congrès ont résolument demandé l'Union immédiate des Roumains transnistriens avec les Bessarabiens, avec tout le peuple roumain. Ce fut la première assemblée nationale représentative roumaine des provinces qui étaient sous la domination étrangère, qui demanda l'union avec les Roumains. Par la résolution du congrès on adopta un programme national, qui spécifiait la création des écoles nationales, où le roumain serait langue d'enseignement, l'utilisation de l'alphabet latin, l'introduction du roumain dans les églises, l'organisation de régiments roumains pour la défense et le maintien de l'ordre, etc.—programme qui commença à être transposé en pratique.

Mais, ces commencements pleins d'enthousiasme et d'espoir furent après peu de temps étouffés brutalement. La vague intégrante de la révolution bolchévique, qui en janvier 1918 gagna le Nistru, coupa court violemment à ces débuts démocratiques. On poursuivit et on exécuta les participants au Congrès de Tiraspol, en tant que traîtres. Alors ils furent obligés de se refugier en Roumanie, où ils luttèrent pour l'affirmation des droits politiques et nationaux des Roumains transnistriens.

La Révolution bolchévique a provoqué, par ses conséquences, de graves convulsions sociales. Dans les années 1920-1922 eurent lieu de grandes révoltes paysannes, qui s'étendirent dans de larges parties du pays. Les actions de répression furent drastiques, on supprima sur place les révoltés considérés dangereux et, en même temps, on spolia et on déporta en Sibérie un bon nombre de révoltés.

La constitution, le 12 oct. 1924, de la République Autonome Soviétique Socialiste Moldave transnistrienne, ayant une population de 615.500 habitants, dont 80 % des Roumains, ne se fit pas pour la libre affirmation de la nation roumaine, mais bien au contraire, pour créer une source d'attirer les Roumains de Bessarabie et par cela, d'inquiéter le gouvernement

roumain et de maintenir l'état d'agitation. Le nouvel Etat, qui ne comprenait pas toute la population roumaine de la Transnistria, était organisé en 11 départements et il avait une forme rectangulaire ayant à sa base le Nistru, sur une étendue de 250 km. Malgré le fait que les Roumains constituaient la grande majorité de la population, les dirigeants politiques étaient des Russes et des Ukrainiens. En ce qui concerne le sort des Roumains, il fut un des plus difficiles. Les mesures excessivement dures des soviets dans le problème de la collectivisation eurent des conséquences désastreuses. Bons administrateurs, gardant non-altérées les traditions religieuses et le labourage roumain (l'agriculture), les Roumains ont rejeté les mesures du gouvernement, en se révoltant et chassant les activistes (militants) communistes. Les autorités recoururent à la répression en utilisant des métodes draconiques. On fusilla sur le champs une partie des paysans et on déporta d'autres en Sibérie, dans l'île de Solovki et Novaia Zemlea de l'Océan glacial, où dans la zone de la ville de Tomsk, du centre de la Sibérie. Quand on ne put plus supporter les persécutions, des Roumains transnistriens, de plus en plus nombreux, commencèrent à se réfugier en Roumanie, le phénomène acquérant de grandes proportions en 1931—1932. Ils étaient criblés par les balles des gardes frontières russes, de vrais massacres ayant été commis. Tel fut celui de la nuit de 23 février 1932 quand furent tués 40 hommes—un vrai carnage—ce qui déclancha des protestations pleines d'indignation, l'opinion publique européenne condamnant fermément ces atrocités.

Pendant la deuxième guerre mondiale, la Transnistria fut dans la période de 1941—1944 sous l'administration roumaine, organisée sous forme de province autonome, l'autorité suprême y était détenue par le maréchal Ion Antonescu, le chef de l'Etat et le commandant suprême de l'armée roumaine. Le premier acte de l'institution de l'administration roumaine eût lieu à Tighina, le 19 août 1941 quand, par un décret, le général Ion Antonescu nommait dans la fonction de gouverneur civil de la Transnistria, le professeur universitaire Gheorghe Alexianu, de l'Université de Cernăuți, la résidence du gouvernement étant à Tiraspol.

La province avait une superficie de 40.000 km², avec une population de 2.327.000 habitants, étant organisée en 13

départements : Ananiev, Balta, Berezovca, Dubăsari, Golta, Jugastru, Movilău, Oceacov, Odessa, Ovidiopol, Rîbnița, Tiraspol și Tulcin. Les départements étaient divisés à leur tour dans des arrondissements de plaie (plasă) et dans des communes. Les autorités roumaines se proposaient d'adopter comme principe de base dans la vie administrative de la province, celui de former l'appareil administratif comme un organisme vivant, libéré de tout esprit centraliste et de formalisme stérile, qui devait agir démocratiquement. La structure organisatrice de l'administration de la province était la suivante : le gouverneur civil qui était l'administrateur général et le fondé de pouvoirs du commandant suprême de l'armée dans le territoire, assimilé au rang de ministre secrétaire d'Etat ; les directions (les directorats) qui étaient le résultat de la structuration des domaines administratifs, chacune ayant des services afférents, qui avaient les mêmes attributions que les ministères, étant en totalité 13 directions, et aussi le Conseil National de la Transnistria qui discutait les problémes importants de la vie publique. En octobre 1942 la résidence du gouvernement de la Transnistria fut déplacée à Odessa.

Simultanément avec l'organisation administrative civile de la Transnistria, on posa impérieusement le problème de l'organisation de l'église de la nouvelle province. Ainsi, au mois d'août 1941 fut fondée la „Mission Ortodoxe Roumaine de Transnistria". La direction en fut confiée au début à l'archimandrite I. Scriban, professeur à la Faculté de Théologie de Bucarest, et le 6 nov. 1942 fur nommé à la tête de la mission le métropolite Visarion Puiu. On fit le recrutement des missionnaires en les détachant des paroisses du pays, pour des périodes d'au moins 6 mois, leur angagement étant bénévole. En 1943, il activait en Transnistria 250 prêtres missionnaires, venus du pays et 219 prêtres indigènes ; pourtant leur nombre était insuffisant. Malgré toutes les difficutés de la guerre, en moins de 2 ans on répara et on rendit au culte près de 700 églises et maisons de prière et, en ce qui concernait l'éducation chrétienne de la jeunesse, on commença à enseigner la religion dans toutes les institutions d'enseignement.

Il est à remarquer le fait que le gouvernement du maréchal Ion Antonescu décida d'inclure dans les frontières du pays tous ceux „qui ont gardé la langue et l'âme roumaine, et qui n'ont pas été compromis dans l'action communiste". La comission

spécialement instituée veilla à l'établissement dans la Transnistria, Bessarabie et Bucovine d'environ 3.000 personnes à l'est de Bug, l'action étant considérée seulement un début.

Suivant les recommandations du maréchal, le gouverneur et toute l'administration roumaine prêtèrent beaucoup d'attention à l'affirmation de la culture roumaine. Il fut inaugurés de nouvelles écoles et des lycées autant pour les Roumains que pour les minorités ethniques, et on organisa des cours préparatoires auxquels ont participé plus de 800 professeurs et instituteurs. L'Université d'Odesse a été réouverte, les autorités roumaines prenant des mesures pour son aménagement et sa dotation. Un rôle important dans la résolution des problèmes essentiels de la culture nationale dans la province joua l'Institut Scientifique Roumain de la Transnistrie, qui a coordonné les principales institutions et formes d'activité culturelle comme : la recherche scientifique, l'activité éditoriale, la presse, les revues, la cinématographie, „les foyers moldaves" et d'autres nécessaires à l'instruction du peuple.

La direction du gouvernement de la Transnistria fut prise au début du mois de février 1944 par le général Gheorghe Potopeanu, qui jouissait d'un grand prestige dans l'armée. Il exerça cette haute fonction dans un période assez courte, car à la suite de l'évolution de la guerre et de la contreoffensive soviétique, l'administration roumaine en Transnistrie prit officiellement fin le premier avril 1944, les dernières semaines étant en fait plutôt nominales, le pouvoir et le contrôle étant assumés par les autorités allemandes.

En ce qui concerne la manière dont se présentait la Transnistria à l'entrée des troupes soviétiques comme aussi les réalisations de l'administration et le comportement des autorités roumaines, les carnets d'un correspondant anglais de guerre sont bien significatifs en ce sens. Tout d'abord on soulignait le fait que le régime roumain „se différait sensiblement de celui des Allemands". Tout en parcourant la route entre Buget Odessa, les unités soviétiques, accompagnées par le journaliste anglais Alexander Werth, ont passé „à travers le tapis vert, infini des champs de blé d'automne". Dans les villes le pain, le lait et les autres produits alimentaires de base se trouvaient abondamment, à des prix très modestes. En parlant avec les habitants, ceux-ci ont affirmé que „les Roumains au moins laissaient tran-

quilles la plupart des gens", car „en grandes lignes, les Roumains ne tracassaient pas trop les gens". „Odesse était pleine de jeunes gens qui avaient été protégés par les autorités roumaines". C'est pourquoi la majorité écrasante des jeunes hommes et jeunes filles d'Odesse n'ont été déportés ni en Allemagne ni ailleurs. De plus, les jeunes hommes d'Odesse n'ont pas été enrôlés dans l'armée roumaine".

Le gouverneur et les autorités subordonnées prirent soin de la prospérité de la province, de bonne marche des affaires publiques, des écoles et de l'Université. A tout cela contibua aussi le maire de la ville d'Odesse, Gherman Pântea, ancien maire de Chişinău. Ce sont des faits qui prouvent que, aux époques difficiles, lorsque la guerre a dégradé les relations humaines, au milieu de toutes les atrocités comises par les Nazis et par les commis saires bolchéviks, les autorités roumaines ont cherché à employer avec modération et discernement les moyens militaires qu'ils avaient à leur disposition, en gardant intactes et pures, sous la commande suprême du maréchal Ion Antonescu, l'honneur et la dignité roumaine.

Traducerea : prof. Monica Iliuţiu.

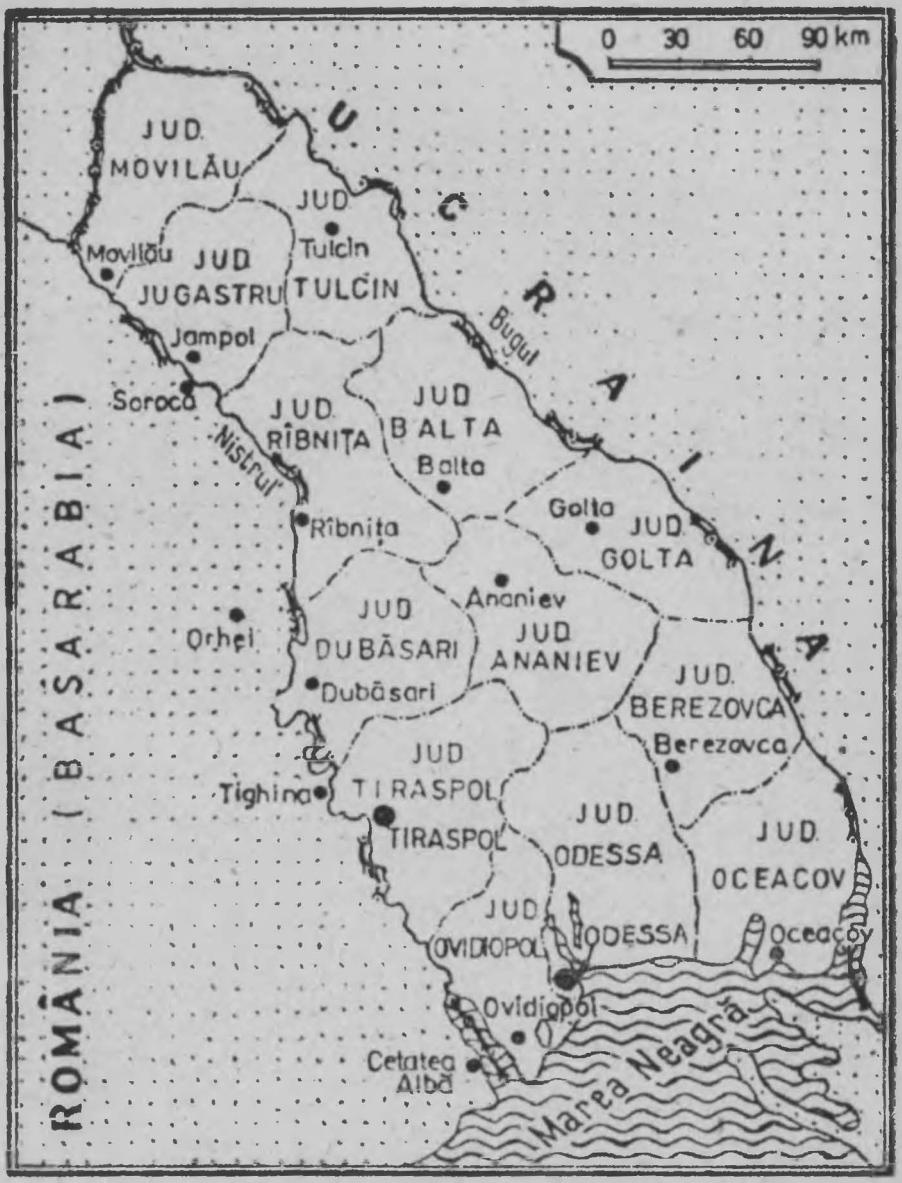

Harta administrativă a provinciei Transnistria, 1941-1944

CUPRINS

Cuvânt introductiv 5

I. EVOLUȚIA ȘI ORGANIZAREA COMUNITĂȚILOR ROMÂNEȘTI DE DINCOLO DE NISTRU

1. Transnistria ca noțiune geografico-istorică și toponomastică 9
2. De la Tyraget la Țara Bolohovenilor. Emigrări și colonizări românești 10
3. Rolul militar al românilor în Secea Zaporojeană și Ucraina 15
4. Organizarea bisericească 22
5. „Moldova Nouă". Perioada colonizărilor forțate . . . 26
6. Contribuția românilor la dezvoltarea culturii în aceste regiuni 31

II. EFECTELE ANEXĂRII BASARABIEI ASUPRA ROMÂNILOR DIN TRANSNISTRIA

1. Colonizări forțate dincolo de Bug 34
2. Estimări demografice asupra românilor transnistrieni . . . 36
3. Rusificarea forțată 37

III. ACȚIUNILE ROMANILOR TRANSNISTRIEI PENTRU AFIRMAREA INDIVIDUALITĂȚII NAȚIONALE ȘI A UNITĂȚII POLITICE

1. Mișcarea de la Balta pentru reintroducerea limbii române în biserică 39
2. Activitatea cercurilor și societăților studenților români . 42
3. Rolul hotărâtor al voluntarilor români ardeleni și bucovineni în dezvoltarea conștiinței naționale 44
4. „...mai bine să-și schimbe rîul mersul decît să rămînem noi despărțiți unii de alții" 48

IV. CONGRESUL DE LA TIRASPOL

1. Convocarea Congresului de către Comitetul Național Român din Transnistria 51
2. „Să ne soidinim (unim) cu frații noștri din Moldova" . . 52
3. Programul național stabilit de Congres și realizările obținute 53
4. Represiunea bolșevică. Problema românilor transnistrieni în Rada Ucraineană 57

V. REPUBLICA AUTONOMĂ SOCIALISTĂ MOLDOVENEASCĂ TRANSNISTRIANĂ

1. Revoltele românilor împotriva bolșevismului 60
2. Adevăratele scopuri ale înființării republicii 61
3. Cultura și instituțiile culturale 69
4. Refugierile în România. Masacrele de la Nistru . . . 76

VI. TRANSNISTRIA — PROVINCIE ORGANIZATĂ SUB ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ

1. „Suntem moldoveni și vrem să ne unim cu Moldova, adică cu România" 83
2. Organizarea administrativă a provinciei 86
3. Acțiuni și realizări ale administrației românești . . . 95

Încheiere 100

Note 107

Краткое изложение 118

Summary 133

Resumé 146

Harta administrativă a provinciei Transnistria 1941—1944 . . . 159

Lector : IOANA CRACA
Tehnoredactor : CARMEN ILIE

Apărut 1995
Coli tipo 10,25 Bun de tipar 28.03.1995

Tiparul executat sub cd. nr. 40133 la
Societatea Comercială — Editură şi Imprimerie
„Porto-Franco" S.A. Galaţi
B-dul George Coşbuc nr. 223 A
ROMÂNIA

„În mijlocul celor mai aberante atrocități pe care acest război le-a proliferat, autoritățile române, sub comanda supremă a mareșalului Ion Antonescu, au căutat să păstreze curat blazonul onoarei românești.

Confirmarea acestui fapt este făcută la împlinirea unei jumătăți de veac de la instalarea administrației românești în Transnistria, ceea ce demonstrează că nici cele mai atroce regimuri politice — cum a fost cel comunist — nu pot să suprime adevărul și să împiedice cunoașterea lui. Populația Odessei își amintește cu plăcere de prezența armatei române în anii 1941 - 1943 în teritoriile transnistriene. Astfel, Nicolae Nicolaevco, președintele Asociației **Martirul** — asociație care militează pentru apărarea drepturilor și demnității martirilor prigoanei bolșevice — a opinat: «Cei care am apucat acele vremuri ne amintim cu simpatie de armata română, care după vremuri grele sub ocupație bolșevică, ne-a deschis bisericile, ne-a respectat; eram bine hrăniți, găseam de toate cele la piață, mergeam la școală și nu învățam dogme moscovite, doar aceea ce aveam nevoie». În memoria odessiților este vie imaginea soldatului român care a salvat mii și mii de locuitori de la plutoanele de execuție nemțești. «Guvernanții români de atunci au reabilitat victimele regimului bolșevic — a afirmat în continuare Nicolae Nicolaevco — ceea ce pentru noi reprezintă acum un act de mare umanitate.»“

ISBN 973-22-0425-7